

2DE VERGADERING

VERGADERING VAN DINSDAG 11 JUNI 1963

(Bijeenroepingsuur 13.30)

Beëdiging en toelating van de heren Derksen, Niers en Cammelbeeck. — Ingekomen stukken. — Regeling van de werkzaamheden. — Behandeling en aanneming van de wetsontwerpen: Wettelijke voorschriften inzake ziekenverzorgers en ziekenverzorgsters; Wet op de Raad inzake de luchtverontreiniging. — Behandeling van het wetsontwerp Nieuwe regelen betreffende de verlening van bijstand door de overheid (Algemene Bijstandswet). — Vervanging van rapporteurs voor wetsontwerpen. — Schorsing en hervatting van de vergadering. — Behandeling en aanneming van het wetsontwerp Nieuwe regelen betreffende de verlening van bijstand door de overheid (Algemene Bijstandswet). — Mededeling van de Voorzitter.

Voorzitter: de heer Jonkman

Tegenwoordig zijn 54 leden, te weten:

de heren Jonkman, Delprat, Pollema, Burger, Kloos, Van Wingerden, Querido, Van der Maden, Ensink, Höppener, Van Meeuwen, Meester, Polak, mejuffrouw Vuylsteke, de heren Stokman, Gielen, Brongersma, Samkalden, De Niet, Thomassen, Mazure, De Loor, Troostwijk, mejuffrouw Tjeenk Willink, de heren Van der Ploeg, Van der Spek, Kranenburg, Van Lieshout, Schuurmans, Derksen, Van Velthoven, Siegmann, Niers, Teijssen, Hooij, Middelhuis, Geuze, Tjalma, Van de Vliet, Louwes, Raedts, Beerekamp, Knottnerus, Schipper, Matser, Terwindt, Mertens, Broeksz, Van Pelt, Cammelbeeck, Diepenhorst, Van Hulst, Baas, Berghuis,

en de heer Veldkamp, Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid, en mejuffrouw Klompé, Minister van Maatschappelijk Werk.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen de volgende berichten van verhindering tot bijwoning der vergadering van:

de heer de Jong tot 29 juni a.s., wegens vakantie;
de heer Kraaijvanger deze en de volgende week;
de heer Kapteijn;
mejuffrouw Zeelenberg, wegens een ontvangst van vrouwelijke wethouders;
de heer Vos, tot 1 juli a.s.;
de heer Van Campen, wegens het bijwonen van een commissievergadering van het Europese Parlement;
mevrouw van Ommeren-Averink, wegens andere werkzaamheden;
de heer Gooden, wegens dringende bezigheden elders;
de heer Van der Waerden tot en met 17 juni a.s., wegens verblijf in het buitenland;
de heer Van Hall, wegens verblijf in het buitenland;
de heer Van Riel, de gehele maand juni;
de heer De Geer van Oudegein, wegens andere ambtsbezigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De Voorzitter: Ik zal nu allereerst overgaan tot de beëdiging van drie leden.

De heren Derksen, Niers en Cammelbeeck, tot wier toelating de Kamer in haar vergadering van 5 juni jl. heeft besloten, zijn in het gebouw der Kamer aanwezig.

Ik verzoek de heer griffier deze heren binnen te leiden.

Nadat de heren Derksen, Niers en Cammelbeeck door de griffier zijn binnengeleid, leggen zij in handen van de Voorzitter de bij de Grondwet en het Statuut voor het Koninkrijk voorgescreven eden af.

De Voorzitter: Ik wens de heren Derksen, Niers en Cammelbeeck geluk met hun verkiezing en verzoek hun in ons midden plaats te nemen.

Voorts deel ik aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen:

1°. de volgende regeringsmissives:

a. een, van de Vice-Minister-President, Minister van Verkeer en Waterstaat a.i., ten geleide van een exemplaar van het verslag betreffende het Tienjarenplan Suriname over 1961, samengesteld door de Stichting Planbureau Suriname;

b. een, van de Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, ten geleide van een exemplaar van het communiqué, dat werd uitgegeven aan het einde van de 35ste Ministeriële zitting van de Noord Atlantische Raad, die van 22 tot en met 24 mei jl. te Ottawa werd gehouden;

c. een, van de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, ten gevolge op zijn schrijven van 15 juni 1960 inzake de indiening van enige E.E.G.-projecten voor Westelijk Nieuw-Guinea, ten geleide van enige verslagen, bevattende de voorlopige resultaten van het Demografisch Onderzoek in Westelijk Nieuw-Guinea (E.E.G.-project no. 11.41.002), vergezeld van een samenvatting in de Engelse taal;

d. een, van de Minister van Financiën, a.i., houdende mededeling, dat op 31 mei 1963, ingevolge Koninklijke machtiging, aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal is aangeboden het door de Algemene Rekenkamer uitgebrachte verslag inzake haar werkzaamheden over 1962;

e. een, van de Staatssecretaris van Financiën, ten geleide van een overzicht van de door het Rijk geheven belastingmiddelen op ultimo april 1963 met bijbehorende toelichting;

f. een, van de Minister van Verkeer en Waterstaat, ten gevolge op zijn brief van 18 mei 1962, ten geleide van een fotokopie van de op 29 april 1963 geregistreerde wijzigingsovereenkomst dd. 1 maart 1963 op de tussen de Staat der Nederlanden en de Naamloze Vennootschap „Benelux-Tunnel” gesloten overeenkomst dd. 11 mei 1962 inzake de vervoegde bouw van de tunnel onder de Nieuwe Maas bij Vlaardingen;

g. een, van de Minister van Landbouw en Visserij, ten geleide van een aantal exemplaren van het jaarverslag 1961/1962 van de Organisatie ter Verbetering van de Binnenvissersrij.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen; de bijlagen zullen worden nedergelegd ter griffie, ter inzage voor de leden;

2°. een geschrift van C. Wolterman, te Amsterdam, met betrekking tot sociale onderstand.

Dit geschrift zal worden nedergelegd ter griffie, ter inzage voor de leden;

3°. een motie van burgemeester en wethouders van de gemeente Delfzijl, houdende verzoek te bevorderen, dat aan de Raad van Bestuur van het Havenschap Delfzijl (bijgestaan door zijn commissie van advies) de bevoegdheid wordt ver-

Voorzitter e.a.

leend te allen tijde advies uit te brengen, of zo mogelijk een voordracht op te stellen voor de benoeming van twee Eems-commissarissen.

Deze motie zal worden nedergelegd ter griffie, ter inzage voor de leden;

4°. een verklaring van adhesie van burgemeester en wethouders van de gemeente Stevensweert, aan de door de raad van de gemeente Kerkrade aangenomen resolutie betreffende de vestiging van een instelling van hoger onderwijs te Maastricht.

Deze verklaring zal worden nedergelegd ter griffie, ter inzage voor de leden;

5°. een telegram van mr. L. F. H. Regout, waarin hij als lid afscheid neemt van de Eerste Kamer der Staten-Generaal.

Dit telegram wordt voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Namens de Kamer heb ik ons oud-lid van harte herstel van gezondheid toegewenst.

Verder deel ik mede, dat ik van de Staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat bericht heb ontvangen, dat hij verhinderd is de vergadering der Kamer van heden bij te wonen.

Daar mij is gebleken, dat bij het ontwerp van wet houdende regelen met betrekking tot Gevaarlijke Stoffen (6570) zal worden gesproken, stel ik aan de Kamer voor, dit wetsontwerp van de agenda voor heden af te voeren en het op de agenda van dinsdag 18 juni 1963 te plaatsen.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp **Wettelijke voorschriften inzake ziekenverzorgers en ziekenverzorgsters (6819)**.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Kranenburg** (C.H.U.): Mijnheer de Voorzitter! Sinds het tijdstip kort na de eerste wereldoorlog, toen de wet tot wettelijke bescherming van het diploma van ziekenverpleegster werd ingesteld en dus het diploma A en B kon worden behaald, zijn reeds vele rapporten over verschillende wijzigingen in deze opleiding verschenen.

Het was begrijpelijk, dat na de tweede wereldoorlog door de dynamische ontwikkeling van de medische wetenschap, de sinds 1953 bestaande Voorlopige Verplegingsraad aandrang op een spoedige aanpassing van de verpleegstersopleiding aan de eisen van de tijd.

In 1957 ging een interimrapport vooraf aan één der drie rapporten, die in 1959 werden uitgebracht; dit handelde over de ziekenverzorgster. De twee andere rapporten handelden over het basisdiploma van verpleegster en het basisdiploma van verpleger.

Ziekenverzorgsters zijn er in Nederland al lange tijd, doch hun opleiding verschilt geheel, terwijl zij ook geheel gevarieerde taken vervullen. Reeds in 1954 heeft de „Federatie voor verpleeginrichtingen voor langdurig zieken” het gelukkig initiatief tot opleiding van ziekenverzorgsters genomen. Er zijn nu een 1200 opgeleide ziekenverzorgsters, die, als deze wet in het *Staatsblad* zal zijn verschenen, in het bezit gesteld zullen worden van een wettelijk erkend diploma, want dit diploma is deze ziekenverzorgsters steeds in het vooruitzicht gesteld. Als dit wetsontwerp wet zal zijn geworden, zal er ook een einde komen aan de grote verscheidenheid in opleiding tot ziekenverzorgster, terwijl ook mag worden verwacht, dat meisjes, voor wie de verpleegstersopleiding te zwaar is of waarvoor deze te lang duurt, dit beroep zullen kiezen, nu een bepaalde wettelijke status is bereikt.

Kranenburg

Er wordt in dit wetsontwerp gesproken van ziekenverzorgers en ziekenverzorgsters, hoewel in het voornoemde rapport van de Voorlopige Verplegingsraad, hetwelk dateert uit 1959, helemaal niet wordt gesproken over mannelijke krachten. Het ziet ernaar uit, dat ziekenverzorgers sporadisch zullen voorkomen.

De ziekenverzorgsters, van wie de opleiding nu is geregeld, zullen een eigensoortige taak vervullen, waarbij vooral het accent ligt op de verzorging. Het is immers van meer dan gewone betekenis, indien in verpleeginrichtingen de patiënten zó worden behandeld, dat de reactivering niet uit het oog wordt verloren; ook het scheppen van een huiselijke sfeer voor de langdurig en ongeneeslijk zieken is van onschatbare waarde te noemen.

Natuurlijk zal in ziekenhuizen en psychiatrische inrichtingen hieraan weer minder aandacht kunnen worden besteed. Het is dan ook een niet geringe opgave om in de toekomst de opleiding van ziekenverzorgster aan de ene kant uniform te doen zijn en aan de andere kant de opleiding van de leerlingen, die meer ambitie hebben om in ziekenhuizen en psychiatrische inrichtingen als ziekenverzorgster in functie te gaan en stage te lopen, opdat ze ermee vertrouwd worden gemaakt om als ziekenverzorgster in een ziekenhuis of psychiatrische inrichting te werken, op goede wijze te combineren.

Krijgen de ziekenverzorgsters op hun diploma een aantekening, waaruit blijkt, waar zij stage hebben gelopen?

Mijnheer de Voorzitter! Op blz. 3 van de memorie van antwoord (halverwege de linkerkolom) op het voorlopig verslag van de Eerste Kamer over dit wetsontwerp deelt de Minister mede:

„De ondergetekende moge tot goed begrip van een en ander aan het te werk stellen van ziekenverzorgsters in psychiatrische inrichtingen toevoegen, dat bij de opleiding tot ziekenverzorgster deze krachten ook vertrouwd zullen worden gemaakt met de verzorging van psychisch gestoorde.”.

Dit is mij te massaal, mijnheer de Voorzitter! Dit wetsontwerp is naar mijn smaak verbeterd doordat een al te minutieuze start omgezet is kunnen worden door amendementen van de geachte afgevaardigden de heren Van Gelder en Lamberts in de Tweede Kamer. Dit begin is dus nu meer van verkennende aard. Zo kan dit gedeelte van de verpleging tastenderwijs in goede banen komen.

Dat echter, zoals ik hierboven citeerde, de bewindsman mededeelt, dat het verzorgende werk van de ziekenverzorgster in psychiatrische inrichtingen ook tot zijn recht kan komen, omdat in de opleiding de ziekenverzorgster vertrouwd zal worden gemaakt met de verzorging van psychisch gestoorde, zal naar mijn smaak in de praktijk anders uitvallen.

De ziekenverzorgsters krijgen eigensoortig werk. Zij beginnen hun opleiding veelal met een geringere algemene ontwikkeling. De opleiding is ook korter. Toch zal zo een ziekenverzorgster haar verzorgende taak kunnen verrichten door het brengen van de juiste sfeer en zal zij hulp kunnen bieden aan patiënten in zes verschillende soorten van inrichtingen, nl.:

- verpleeginrichtingen voor chronisch zieken;
- bejaardenhuizen met zieken;
- ziekenhuizen;
- psychiatrische inrichtingen voor de jeugd;
- psychiatrische inrichtingen voor volwassenen, en
- psychiatrische inrichtingen voor demente oudjes.

Mijnheer de Voorzitter! Door mijn instemming te betuigen met de amendementen van de geachte afgevaardigden de heren Van Gelder en Lamberts, heb ik laten blijken, dat ik met het regelen van de status van de ziekenverzorgsters niet te ingewikkeld wil beginnen. Dit werk moet groeien, doch daarbij moet wel de gehele aangelegenheid rond de ziekenverzorgster met werkelijkheidszin worden bekeken. Deze ziekenverzorgster zal niet met weinig opleiding in de praktijk een duizend-

Kranenburg e. a.

kunstenares kunnen zijn. In dit opzicht kan ik het optimisme van de bewindsman niet delen.

Ik kan mede namens mijn politieke geestverwanten mededelen, mijnheer de Voorzitter, dat wij, behoudens deze kanttekening, niet alleen met het wetsontwerp akkoord gaan, maar het met instemming hebben begroet, omdat dit het begin is van het verder op gang brengen van de gehele opleiding in de ziekenverpleging, waaraan behoefte bestaat, nu de geneeskunde zich na de tweede wereldoorlog zo dynamisch heeft ontwikkeld en nu ook de wetgeving op het terrein van de volksgezondheid bezig is zich in Nederland eveneens dynamisch te ontwikkelen.

Ik zou willen eindigen, mijnheer de Voorzitter, met een woord van dank te brengen aan de bewindsman voor het onderhavige wetsontwerp.

De heer **Van Lieshout** (K.V.P.): Mijnheer de Voorzitter! Wetsontwerp nr. 6819, houdende wettelijke voorschriften inzake ziekenverzorgers en ziekenverzorgsters, roept bij mij herinneringen op aan de totstandkoming van een andere wet, nl. de wet van 2 mei 1921, *Stb.* 702, ten behoeve van verplegers en verpleegsters.

Toen ik in 1922 mijn eerste schreden mocht plaatsen op het terrein van de verpleging van geesteszieken, was deze wet wel aangenomen, maar nog niet in werking getreden.

In tal van opzichten was toen de positie van de verplegenden gelijk aan die van de ziekenverzorgers en ziekenverzorgsters van thans. Er bestond een opleiding, die door een vereniging werd verzorgd, maar een wettelijke regeling dienaangaande was er niet. Er was een diploma en er was een onderscheidingsteken, maar noch het een, noch het ander was wettelijk beschermd.

De verplegenden van die dagen, en vele anderen met hen, zagen met groot verlangen uit naar het in werking treden van de door mij genoemde wet, eensdeels omdat daardoor een wettelijke status aan hun functie zou worden verschaft, anderdeels omdat er in die dagen niet altijd op verantwoorde wijze met behaalde diploma's en uitgereikte insignes werd omgesprongen, ten detrimente van verpleegden en verplegenden.

Toch waren er in die dagen ook, die al die wettelijke voorschriften op dat terrein maar zo-zo vonden. Er was immers toch een opleiding, die, naar zij meenden, heel goed voldeed en die aan de behoeften kon worden aangepast, en met die frauduleuze gedragingen liep het naar hun overtuiging nogal los. Bovendien stelde men in die kringen, dat het wettelijke keurslijf inzake opleiding en diploma's de animo voor de functie van verplegenden weleens aanzienlijk zou kunnen doen verminderen, met alle gevolgen van dien voor hen, die de verpleeghulp behoefden.

Ondanks deze minder goede verwachtingen, die werden geuit, is de desbetreffende wet — ik meen op 1 januari 1924 — in werking getreden en ik onderschrijf gaarne de opvatting van de Minister, ons kenbaar gemaakt in de memorie van antwoord aan onze Kamer, dat daarvan een gunstige werking is uitgegaan.

Daaraan doet niets af het feit, dat thans reeds geruime tijd op wijziging van deze wet wordt aangedrongen. De dynamische ontwikkeling, die de medische wetenschap nadien heeft doorgemaakt, brengt m.i. logischerwijze met zich, dat deze wetgeving aanpassing vergt aan die ontwikkeling en ik hoop dan ook van harte, dat de Minister — die, begrijp ik hem goed, op dit gebied voornemens koestert — daaraan binnenkort concrete gestalte zal kunnen geven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben even in deze historie getreden, omdat, zoals ik zeide, de materie, die wij thans bespreken, zoveel gelijkenis heeft met die van de verplegenden vóór 1921.

Ook voor de ziekenverzorgers en ziekenverzorgsters zijn er thans opleidingen, ook voor hen zijn er thans diploma's te behalen en kunnen insignes worden uitgereikt, maar een wettelijke regeling dienaangaande is er nog niet op dezelfde gron-

Van Lieshout

den als waarop 40 jaar geleden de verplegenden vroegen om wettelijke bescherming, doen dit thans de ziekenverzorgers en ziekenverzorgsters en velen met hen, en naar mijn mening terecht.

Ik ben de Minister dan ook dankbaar, dat hij met dit wetsvoorstel is gekomen en ik geloof stellig, dat na enige jaren ook van deze regeling zal kunnen worden getuigd — wellicht door anderen dan wij, mijnheer de Voorzitter —, dat zij gunstig heeft gewerkt.

Mijn fractiegenoten en ik zullen onze stem daaraan gaarne geven in de vaste overtuiging, daarmede aan de snel toenemende groep van geschoolde hulpkrachten in de ziekenverpleging en aan de ziekenzorg zelf een waardevolle dienst te bewijzen.

Mijnheer de Voorzitter! Bij de behandeling in de Tweede Kamer heeft dit wetsvoorstel aanzienlijke wijzigingen ondergaan; belangrijke wijzigingen, die met een grote meerderheid van stemmen werden aangebracht.

Ik heb uit de daar gehouden discussies de indruk gekregen, dat de Minister met deze wijzigingen niet bijzonder was ingenomen. Volgens hem zou daardoor zelf het hart uit het wetsontwerp zijn gehaald.

Minister **Veldkamp**: Hartje.

De heer **Van Lieshout** (K.V.P.): Dan is het nog erg, mijnheer de Voorzitter.

Met deze opvatting kan ik het toch niet eens zijn, integendeel.

Mijns inziens heeft de onderwerpelijke regeling door deze wijzigingen aanzienlijke verbetering ondergaan, niet in het minst voor wat haar praktische bruikbaarheid aangaat.

Nogmaals, regeling van de materie was dringend nodig, maar men moet ook weer niet te veel willen regelen, want dan loopt men de kans het doel dat wordt beoogd voorbij te schieten.

Geef deze nieuwe groep in de ziekenzorg een ruime kans hun moeilijk op zijn juiste waarde te taxeren arbeid te verrichten!

Wanneer een deugdelijke opleiding gewaarborgd en het diploma en insigne beschermd zijn, dan meen ik, dat men niet te spoedig tot beperking van hun activiteit moet besluiten. Dit vooral niet, nu er allerwegen aan deze geschoolde hulpkrachten zulk een grote behoefte bestaat.

In ieder geval ben ik van mening, dat die ruime kans, waarover ik sprak, kan worden geboden en — maar daar geloof ik niet in — zou de ervaring leren, dat hier of daar de greep van de wetgever toch nog enige versterking zou behoeven, dan kan daartoe altijd alsnog worden overgegaan.

In het voorlopig verslag, dat onze Kamer heeft uitgebracht, wordt op blz. 3, linkerkolom bovenaan, de vraag gesteld, of naar het oordeel van de Minister personen, die het diploma B in de ziekenverpleging hebben verworven en in de psychiatrische inrichtingen in functie zijn, een gedeelte der werkzaamheden kunnen toevertrouwen aan gediplomeerde ziekenverzorgsters.

De Minister beantwoordt deze vraag bevestigend en motiveert zijn opvatting te dezen o.a. door erop te wijzen, dat bij de opleiding tot ziekenverzorgster — hij had hier ook gerust de ziekenverzorgster bij mogen noemen — deze krachten ook vertrouwd zullen worden gemaakt met de verzorging van psychisch gestoorde. Ik ben dat geheel met de Minister eens, maar ik meen, dat een dergelijke opvatting eveneens mag gelden voor tal van andere vormen van ziekenverpleging. Daarom, ik herhaal het nogmaals, voel ik voorshands niet veel voor beperkingen bij het vervullen van hun uiteraard specifieke taak in de gezondheidszorg.

In het „Maandblad van de Nederlandse Vereniging voor Vrouwenbelangen, Vrouwenarbeid en Gelijk Staatsburgerschap“ van april—mei van dit jaar vond ik een artikel van mejuffrouw mr. J. J. ten Broecke Hoekstra inzake het in behandeling zijnde wetsontwerp, dat ik met grote belangstelling en voor een deel ook met instemming heb gelezen. Ik

Van Lieshout e. a.

kan er in komen, dat deze schrijfster het wat merkwaardig vindt, dat in de benaming voor de wet in de eerste plaats ziekenverzorger genoemd worden, hoewel in het rapport van de Voorlopige Verplegingsraad helemaal niet over mannelijke krachten wordt gesproken. Het lijkt mij toe, dat hier een traditie is gecontinueerd, die ook geldt voor regelingen voor verplegend personeel. Mijnerzijds zou ik er mijn verwondering over kunnen uitspreken, dat in het bedoelde rapport helemaal niet over mannelijke krachten wordt gesproken, terwijl het toch waarschijnlijk mag worden geacht, dat deze mannelijke verzorger wel degelijk in het betreffende verzorgingsgebied een rol zullen gaan spelen. Ook de gememoreerde schrijfster sluit deze mogelijkheid niet uit, al stelt zij, dat deze slechts sporadisch zal voorkomen.

Mijns inziens zou de ervaring weleens kunnen leren, dat het mannelijk element hier heel wat sterker naar voren zal komen dan blijkbaar zeer velen van oordeel zijn. Met name in de sector van de geestelijk gestoorde acht ik daar voor hen stellig een taak weggelegd.

Hoe dit ook zij, ik spreek graag de verwachting uit, dat de voorgestelde regeling spoedig in werking zal kunnen treden en dat zij verzorger en verzorgster en vooral de verzorgden tot zegen zal strekken.

De heer **Veldkamp**, Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met grote erkenning geluisterd naar de instemming, welke het onderhavige wetsontwerp blijkens de opvattingen van de leden van deze Kamer, die over dit wetsontwerp het woord hebben gevoerd, hier mag ontmoeten. B. de behandeling van dit wetsontwerp in de Tweede Kamer hebben wij een uitgebreide discussie gehad over de systematiek van deze wettelijke regeling. De Tweede Kamer heeft in grote meerderheid gemeend een andere systematiek in het wetsontwerp te moeten aanbrengen, welke systematiek thans in het wetsontwerp overheerst. Ik heb die wijzigingen in de Tweede Kamer bestreden, maar ik achtte ze niet onaanvaardbaar en niet destructief voor het voorstel.

Ik heb mij toen laten verleiden op een gegeven ogenblik in de Kamer uit te spreken, dat ik vreesde, dat door het aanbrengen van die wijzigingen het hart uit het wetsontwerp zou worden gehaald. Ik heb nu bij interruptie gesproken van een „hartje”. Nu vrees ik, dat het gebruiken van het woord „hart” de gedachte heeft doen ontstaan, dat ik een vergelijking wilde maken met het menselijk lichaam. Ik heb ook ergens gelezen, dat men de achillespees van het wetsontwerp had doorgesneden. Ik heb het woord „hart” echter meer in plantkundige zin gebruikt: er zijn bepaalde soorten groenten met hartjes; er zijn dan meer hartjes in de groente. Ik heb het dus in plantkundige zin bedoeld, toen ik zeide, dat men er een hartje — zij het een mij dierbaar hartje — had uitgehaald.

Ik heb met veel belangstelling geluisterd naar de historische beschouwingen van de geachte afgevaardigden de heren Kranenburg en Van Lieshout; de laatste geachte afgevaardigde bewaart daaraan ook nog persoonlijke herinneringen. Ik ben met de geachte afgevaardigde de heer Van Lieshout van oordeel, dat men de situatie op het ogenblik met betrekking tot de ziekenverzorger en ziekenverzorgerster enigermate kan vergelijken met die, welke vóór 1921 bestond t.a.v. de verplegenden, en ik ben ook geneigd met de geachte afgevaardigde tot diegenen, die de noodzaak van een wettelijke regeling betwijfelen en het gunstige perspectief daarvan niet zien, te zeggen, dat ik met vertrouwen de toekomst tegemoet zie, mede gesterkt door hetgeen wij hebben beleefd met betrekking tot de regeling van het beroep van verplegenden. De geachte afgevaardigde heeft entre parenthèses eraan herinnerd, dat overigens de regeling van de wet van 1922 niet geheel perfect is, dat er wensen leven en hij meende niet ten onrechte, dat die wensen ook wel bij de Minister aanwezig waren. De geachte afgevaardigde heeft echter een hoop uitgesproken, die ik op het ogenblik maar in het midden moet laten, nl. dat ik op zeer korte termijn ter zake met wijzigingen zou moeten komen. Ik geloof niet, dat de geachte afgevaardigde de hoop heeft willen

Minister Veldkamp

uitspreken, dat gedurende een demissionaire periode nog nadere wettelijke regelen zullen worden voorgesteld ten aanzien van de regeling van het beroep van verplegenden.

Mijnheer de President! Met de geachte afgevaardigden de heren Kranenburg en Van Lieshout ben ik van mening, dat de regeling zal bijdragen tot grotere uniformiteit in de opleiding, dat zij van grote betekenis is voor de ziekenverzorger en ziekenverzorgerster en dat zij ook uit een oogpunt van algemene volksgezondheid van veel betekenis is. En het in de mond nemen van de dubbele term „ziekenverzorger en ziekenverzorgerster”, mijnheer de Voorzitter, brengt mij meteen tot de opmerking van de geachte afgevaardigde de heer Kranenburg, die een ogenblik erover heeft gesproken, dat men eigenlijk niet zozeer heeft gedacht aan mannelijke krachten, terwijl daartegenover de geachte afgevaardigde de heer Van Lieshout juist naar voren heeft gebracht, dat hij ten aanzien van de geestelijk gestoorde verwacht, dat, evenals bij de verplegenden, ook dit beroep door mannen in de toekomst wel beoefend zal worden. Het is inderdaad zo, dat in het rapport van de Voorlopige Verplegingsraad aan mannelijke krachten niet werd gedacht. Dat heeft voor ons overigens ook tot enige moeilijkheden geleid bij de benoeming van deze krachten in het wetsontwerp. Wij hebben naast elkaar ziekenverzorger en ziekenverzorgerster moeten stellen. U weet: aan de andere zijde van het Binnenhof is door mejuffrouw Ten Broecke Hoekstra, die er later ook een artikel over heeft geschreven, het wat onhoffelijk genoemd, dat de vrouwen in dit geval op de tweede plaats moesten komen. Door de geachte afgevaardigde Van Gelder is mij in de Tweede Kamer gevraagd welke mysterieuze reden daarvoor nu eigenlijk wel bestond. Wanneer men de *Handelingen* nog eens naleest van hetgeen ik aan de overzijde van het Binnenhof heb gesteld, zal men bemerken, dat dit iets te maken had met de rechtssystematiek.

Mijnheer de President! De geachte afgevaardigde de heer Kranenburg heeft de vraag gesteld of de ziekenverzorger en ziekenverzorgerster op hun diploma een aantekening krijgen, waaruit blijkt waar zij stage hebben gelopen. Mijnheer de Voorzitter, ik moet die vraag ontkennend beantwoorden. Er wordt op dat diploma niet een zodanige aantekening gesteld.

Mijnheer de President! De geachte afgevaardigde de heer Kranenburg heeft nog stilgestaan bij een passage in de memorie van antwoord op het voorlopig verslag van deze Kamer over het wetsontwerp, een passage, waarin mijnerzijds werd gezegd, dat ik, tot goed begrip van een en ander, aan het te werk stellen van ziekenverzorgerster in psychiatrische inrichtingen meende te mogen toevoegen, dat bij de opleiding tot ziekenverzorgerster deze krachten ook vertrouwd zullen worden gemaakt met de verzorging van psychisch gestoorde. De geachte afgevaardigde heeft dat wat te massaal genoemd. Aan de andere kant heeft de geachte afgevaardigde zelf opgemerkt, dat wij maar moeten zien hoe de ontwikkeling te dezen zal zijn. Ik ben dat met de geachte afgevaardigde eens. Wij moeten juist ook bij dit nieuwe beroep de ontwikkeling volgen en wij moeten dat bijzonder realistisch doen, zoals de geachte afgevaardigde ook aan het slot van zijn betoog heeft gesteld.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben het met de geachte afgevaardigde geheel eens wanneer hij zegt: dit moeten geen mensen zijn met weinig opleiding. De mensen moeten een goede opleiding krijgen. Ik wil ook in deze Kamer zeggen, zoals ik aan de overzijde van het Binnenhof heb gesteld, dat het beroep van ziekenverzorgerster en ziekenverzorger niet een tweederangs beroep moet wezen. Ik ben met de geachte afgevaardigden de heren Kranenburg en Van Lieshout van oordeel, dat, wanneer het beroep zo wordt opgevat, de wettelijke regeling van belang zal zijn voor degenen, die het beroep uitoefenen, en in het bijzonder voor degenen, voor wie al dit werk is begonnen, nl. voor de verplegenden zelf.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het wetsontwerp wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp **Wet op de Raad inzake de luchtverontreiniging (7016)**.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Kranenburg** (C.H.U.): Mijnheer de Voorzitter! Mijn politieke vrienden en ik hebben dit wetsontwerp met welgevallen begroet, maar toch willen wij er enige beschouwingen over houden en enige vragen over stellen.

In de loop van de laatste tientallen jaren is men in de ontwikkelde landen, waar de tweede industriële omwenteling, met mechanisering, automatisering en het gebruik van nieuwe energiebronnen, in volle opgang is, gaan beseffen, dat de betekenis van deze omwenteling voor de totale gezondheid, dit is het lichamelijk, geestelijk en maatschappelijk welbevinden, onvoldoende bestudeerd is.

Het is genoeg bekend, dat het aantal nieuwe stoffen, dat, gebaseerd op de zo sterk verbrede fundamentele kennis van de natuurwetenschappen, via op de toepassing gericht onderzoek, aan de mensheid wordt aangeboden, jaarlijks toeneemt. Denkt u maar aan insectendodende bestrijdingsmiddelen, ook aan de anti-onkruidmiddelen, smaakstoffen voor de voeding en stoffen ter conservering van voedingsmiddelen en de vele geneesmiddelen of andere stoffen, die het gevoel van onbehagen van de moderne mens zouden moeten verminderen.

Nu gaat het om de verontreiniging, de „bezoedeling”, zoals onze zuiderburen dat noemen, van de atmosfeer, van de lucht, die wij moeten inademen om in leven en gezond te blijven. Per dag hebben wij 13 000 liter lucht nodig om daaruit voldoende zuurstof op te nemen. De mens kan slechts enkele minuten zonder toevoer van zuurstof. Overigens is zuivere lucht een laboratoriumprodukt. In de atmosfeer bevinden zich altijd stoffen, die meer of minder bruikbaar zijn. „Stads-lucht” heeft eigen kenmerken. En vele plaatsen en gebieden hebben een eigen geur; denk maar aan het gedicht van Jan Prins over de geuren van Rotterdam. De geur, om maar niet te zeggen kwalijke geur, van bepaalde stedelijke gebieden valt iedereen op, die de stedelijke agglomeratie nadert of binnekomt. Stads-lucht maakt vrij, heeft men gezegd, maar dat gaat niet meer op!

Het is voor degenen, die reeds jaren op de betekenis van deze kant van ons technologisch geconditioneerde milieu hebben gewezen, een grote voldoening, dat de Regering aanvaardt wat door prof. Krul in 1958 in zijn openingswoord voor het Nederlands Congres voor Openbare Gezondheidsregeling is uitgesproken, nl:

„De bewoonbaarheid van de Randstad Holland zal in belangrijke mate ervan afhangen, of men de technische en economische problemen van de luchtverontreiniging zal weten op te lossen.”.

Thans wordt duidelijk gesteld dat er een zorgwekkend probleem bestaat, dat intensief moet worden aangepakt.

Het is bovendien bijzonder prettig, dat de commissie is ingesteld door de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid. Daardoor wordt onderstreept, dat de Regering het vraagstuk van de luchtverontreiniging in de eerste plaats ziet als een onderdeel van haar verantwoordelijkheid voor de volksgezondheid.

Wij weten heel goed, dat er andere aspecten zijn, zoals de schade aan gebouwen, de schade aan materialen (b.v. corrosie van metalen voor de scheepsbouw), de schade aan land- en tuinbouw, aan planten en dieren.

De schade aan gebouwen en materialen, ook aan kleding (de kosten van het schoonhouden!), wordt b.v. in Engeland op miljoenen ponden geschat. De schade aan de volksgezondheid kan niet in economische consequenties worden uitgedrukt. Evenmin de nog verdere aantasting van recreatiegebieden, die door hun zeldzaamheid, juist in de dichtstbevolkte streken van Nederland, zo kwetsbaar zijn.

Men kan de kans, dat in Nederland iets zou gebeuren van wat in Engeland is voorgekomen, nl. ziekte en sterfte tijdens

Kranenburg

en na plotseling optredende mistperiodes, op grond van de kennis van dit ogenblik betrekkelijk klein noemen. Maar daar mag men bepaald niet uit afleiden, dat we ons over de luchtverontreiniging niet bezorgd behoeven te maken. De ramp in 1930 in de Maasvallei heeft 60 doden gekost. Integendeel, de verdichting van de bevolking, het toenemende aantal gemotoriseerde verkeersmiddelen en industriële bronnen van verontreiniging dwingen ons haast te maken met de bestrijding en vooral het voorkomen van nog meer verontreiniging. Tijdens de zeldzame perioden van mist zijn, ook in Nederland, gehalten van die stoffen, die betrekkelijk gemakkelijk gemeten kunnen worden, vastgesteld, die niet zo ver verwijderd zijn van die, waarbij men in Engeland nadelige gevolgen heeft gezien.

Prof. dr. J. W. Tesch heeft in het „Tijdschrift voor Sociale Geneeskunde”, gedateerd 21 december 1962, geschreven over de mistramp 1962. Hieraan ontleen ik het volgende:

„Wat men constateert tijdens een mistramp kan slechts, als bij een drijvende ijsberg, het kleine zichtbare gedeelte zijn van de veel grotere werkelijkheid. In hoeverre is de hogere sterfte een verschijnsel, dat verklaard kan worden door een voortijdig overlijden van mensen, die anders over enige dagen of weken zouden zijn overleden? En welk aandeel heeft dan de bijzondere atmosferische toestand, met allerlei verontreinigende stoffen, op het verloop van acute ziekten, op het verergeren of op het mede doen ontstaan van chronische ziekten? Het feit blijft bestaan, dat de specifieke situatie van Londen en andere grote steden in Engeland mogelijk maakt, dat dergelijke mistrampen voorkomen, ook in die gedeelten waar door verbeterde woningverwarming de productie van rook is verminderd. Hoewel de situatie voor iedere stedelijke agglomeratie weer anders is, kan hierop wat Nederland betreft niet het antwoord zijn: „It cannot happen here.”.

Tot zover prof. Tesch.

De geachte afgevaardigde in de Tweede Kamer de heer Lamberts (*Handelingen* blz. 3870, linkerkolom, onderste helft) heeft gezegd, dat hij de redevoeringen bij de installatie van de Commissie inzake de Luchtverontreiniging aan de matte kant vond, en dacht, dat hieraan de omstandigheid, dat de Minister Haagse lucht inademt en de geachte afgevaardigde de heer Lamberts in de Rotterdamse lucht moet ademen, niet vreemd was!

Deze opvatting van de geachte afgevaardigde de heer Lamberts, mijnheer de Voorzitter, is voor mij begrijpelijk. Dit is ook de oorzaak, dat mijn politieke vrienden en ik in het voorlopig verslag hebben gevraagd of aan de Raad voor de Luchtverontreiniging niet meer armslag ware te geven. In de memorie van antwoord aan de Eerste Kamer op blz. 1 heeft de Minister erop gewezen, dat de taak van de Raad voor de Luchtverontreiniging ruim geacht kan worden. Deze raad kan op verzoek en uit eigen beweging advies verstrekken aan de Minister over het beleid, dat ware te voeren met betrekking tot het voorkomen en bestrijden van luchtverontreiniging. Dit is geruststellend en ruimer dan ik aanvankelijk uit het nu voorgestelde wetsontwerp had menen te kunnen lezen. Ik blijf het echter een bezwaar achten, dat de raad de wetenschappelijke bearbeiding van de facetten, welke zich bij de luchtverontreiniging voordoen of kunnen voordoen, niet ter hand kan nemen.

Evenals de commissie voor bodem, water en lucht in het waterweggebied zou de Raad voor de Luchtverontreiniging voor het gehele land, buiten het adviserende werk, ook zelf, voor op de praktijk gerichte werkzaamheden, niet behoeven halt te houden.

In het voorlopig verslag is melding gemaakt van de werkzaamheden van de Air Pollution Research Group van de Medical Research Council. De Minister heeft in de memorie van antwoord gezegd, dat hem bekend is, dat in sommige landen het wetenschappelijke onderzoek met betrekking tot lucht-

Kranenburg e. a.

verontreiniging verder is gevorderd dan in Nederland, doch, zo voegt hij hieraan toe, ook in die landen zijn nog geen wettelijke bepalingen tot stand gekomen, welke verontreiniging tegengaan op een Nederland tot voorbeeld strekkende wijze. Het wetenschappelijk onderzoek, mijnheer de Voorzitter, is „en route mais arrivé”. Het is toch niet echt Nederlands, dat we afwachten wat andere landen wetenschappelijk bereiken om dan de resultaten, die zij hebben bereikt, ons ten nutte te maken. Het is toch meer Nederlands, mijnheer de Voorzitter, niet af te wachten, ook niet met het wetenschappelijke onderzoek met betrekking tot luchtverontreiniging, maar aan te pakken, arbeidzaam gelijk op te trekken of nog beter, in dit land vol technische en wetenschappelijke mogelijkheden, de leiding te nemen.

Al is het dan ook zo, mijnheer de Voorzitter, dat we deze kanttekening menen te moeten maken, kan ik toch mede namens mijn politieke vrienden mededelen, dat we verheugd zijn met de indiening van dit wetsontwerp. Er is nu een begin en de bedoelingen zijn goed. Moge de uitwerking liefst zo spoedig mogelijk zo zijn, dat hierdoor het sociale, hygiënische en maatschappelijke welzijn wordt bevorderd, omdat de luchtverontreinigingsgevaaren aan het verminderen zijn.

De heer **Veldkamp**, Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid: Mijnheer de President! Ik geloof, dat ik na de beschouwingen van de geachte afgevaardigde de heer Kranenburg betrekkelijk kort kan zijn. Er is nl. zeer veel in het betoog van de geachte afgevaardigde, dat ik gaarne kan onderschrijven. Ik ben ook gaarne erkentelijkheid voor de instemming, die het wetsontwerp bij zijn politieke vrienden en hem ontmoet, blijkens de door hem gedane mededeling.

De geachte afgevaardigde heeft er terecht op gewezen, dat de problematiek van de hygiëne van het milieu steeds omvangrijker en met name ook uit een oogpunt van de volksgezondheid steeds belangrijker wordt. Wij kunnen dit in onze dagelijkse praktijk constateren. Ik geloof ook, dat men, met name in de medische wereld, dit zeer duidelijk kan constateren. Het is daarom, dat aan de problematiek van de hygiëne van het milieu naar mijn wijze van zien een steeds grotere aandacht zal moeten worden besteed. Wij hebben de gelegenheid gehad bij de laatst behandelde begroting van Sociale Zaken en Volksgezondheid hierover met elkaar van gedachten te wisselen. Het is ook daarom, dat het, geloof ik, juist is, dat deze zaak primair wordt gezien van uit de gezichtshoek van de volksgezondheid. Het is niet zo — de geachte afgevaardigde heeft hierop, geloof ik, ook terecht gewezen —, dat de luchtverontreiniging en de water- en bodemverontreiniging alleen maar consequenties zouden hebben uit een oogpunt van de volksgezondheid. Er zijn zeer tastbare economische consequenties, ook al kan men deze niet kwantitatief benaderen. Ik geloof overigens, dat zij wel groot zijn en het ook uit dien hoofde belangrijk is, luchtverontreiniging tegen te gaan.

Mijnheer de President! De geachte afgevaardigde de heer Kranenburg heeft er nog eens op gewezen, zoals de geachte afgevaardigde de heer Lamberts dit aan de overzijde van het Binnenhof heeft gedaan, dat de redevoering, die ik heb gehouden bij de installatie van de voorlopige commissie, nogal aan de tamme kant was, zoals de geachte afgevaardigde zich uitdrukte. Installatieredevoeringen van commissies plegen echter nu eenmaal niet zo agressief te zijn als sommige verkiezingsredevoeringen in de tijd van voorbereiding van kamer-verkiezingen plegen te zijn en ook niet als sommige interpellatieredevoeringen. Het is een eerste kennismaking, men doet dat met wat vriendelijkheid, het komt ook niet helemaal op alle onderdelen van de installatierede aan. Het komt erop aan, dat er een duidelijke en een brede opdracht is.

Nu heeft de geachte afgevaardigde de heer Kranenburg iets gezegd over de opvatting, die mijnerzijds in de memorie van antwoord naar voren is gebracht, nl. dat de wetenschappelijke bearbeiding van deze materie niet bij de raad zou thuishoren. Daarmede heb ik bedoeld, dat de Raad voor de Luchtveront-

Minister Veldkamp e. a.

reiniging zich niet zelf instituten moet assumeren om deze zaak te gaan onderzoeken. Ik heb bepaald niet willen zeggen, dat de raad halt moet houden bij de op de praktijk gerichte werkzaamheden. De raad kan zeer wel uitspreken, dat het wenselijk is om een bepaalde materie wetenschappelijk te doen bearbeiden, b.v. bij T.N.O. Ik geloof ook, dat de raad in dat opzicht ruime armslag gegeven zal worden. Wanneer ik mijn bedoelingen in deze zin nog eens heb verduidelijkt, dan geloof ik, dat het wel zal bijdragen tot grotere overeenstemming tussen de geachte afgevaardigde en mij op dit punt.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het wetsontwerp wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp **Nieuwe regelen betreffende de verlening van bijstand door de overheid (Algemene Bijstandswet) (6796)**.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Beerekamp** (C.H.U.): Mijnheer de Voorzitter! Wij beleven vandaag wel niet een copernicaanse wending in het bijstandsbeleid van de Nederlandse overheid, maar passen toch wel een brug tussen twee tijdperken, dat van de gunst en dat van het recht. Gaarne wil ik mijn betoog beginnen met het uitspreken van een hartelijke gelukwens aan het adres van de Ministers, die hun nieuwe regelen betreffende de verlening van bijstand door de overheid aan onze goedkeuring voorleggen. De tweede ondertekenaar van het wetsontwerp zal het mij stellig niet kwalijk nemen, wanneer ik heel in het bijzonder de bewindsvrouw van het Departement van Maatschappelijk Werk laat weten hoezeer het ons bijzonder verheugt, dat zij ook de kroon op haar werk mag zetten. In onze waardering moeten stellig ook betrokken worden de ambtenaren van beide departementen, die bij de totstandkoming betrokken zijn geweest. Het ontwerp verraadt immers teamwork en kennis van zaken. Ook vele anderen, deskundigen op allerlei terreinen, vertegenwoordigers van kerken, instellingen en organisaties, zijn in het samenspel betrokken geweest. Als werker van het elfde uur heeft het mij bijzonder getroffen hoe intensief de voorbereidingstijd gebruikt is, hoe breed het overleg was, hoe groot de bereidheid tot het leren van elkander. De enige wanklank is in dit verband eigenlijk de algemene klacht in het voorlopig verslag, dat het in zo'n jachtig tempo opgesteld moest worden. Deze Kamer moest wel onder zeer ongunstige omstandigheden trachten tot een bespreking te komen, die waardig is aan de betekenis van het wetsontwerp.

De artikelen 1 t/m 3 zijn wel genoemd het hart van de Algemene Bijstandswet. U ziet, dat het vaker voorkomt, dat een wetsontwerp een hart heeft. Ik wil niet te veel ingaan op de daarop volgende artikelen, die meer van technische aard zijn, omdat ik mij daarvoor niet voldoende deskundig weet. Daarmede wil ik mij nog niet laten inschrijven in de registers van de maatschappelijke hartspecialisten, maar in die fundamentele aanvangsartikelen komen toch enige grondlijnen samen, die mij als theoloog bijzonder interesseren. En er is, geloof ik, ook wat voor te zeggen, dat de bespreking van dit wetsontwerp begint met een poging tot analysering van zijn uitgangspunten.

In de eerste plaats zou ik willen ingaan op het vraagstuk van de verhouding van gezin, familie, kerk en overheid ten aanzien van de bijstand, zoals die is uitgedrukt in het vermaarde subsidiariteitsbeginsel van de Armenwet 1912. Juist op dit punt immers kwam aan de overzijde van het Binnenhof het scherpste verzet naar voren. De tegenstemmers, vier in aantal, kwamen uit de protestants-christelijke hoek en zij hebben zich juist op grond van het verlaten van het subsidiariteitsbeginsel tegen dit wetsontwerp moeten verklaren. Een grote meerder-

Beerekamp

heid van deze Kamer wil, blijkens het voorlopig verslag, op het terrein van de materiële bijstand vandaag wel de graffkuil delven voor dit beginsel, terwijl evenzeer een meerderheid de subsidiariteitsgedachte nog een lang leven toewenst in het land van de immateriële bijstand. In beide gevallen schaar ik mij bij die meerderheid en ik wil daar gaarne nu verantwoording voor afleggen.

Mijnheer de Voorzitter! Eeuwenlang heeft de overheid in ons land de armenverzorging voor het grootste gedeelte overgelaten aan andere levensverbanden. Niet dat zij toen nog niet een originele taak had in dit opzicht, maar zij was zich daarvan minder scherp bewust. Dat bewustzijn van de overheid in dat opzicht vertoont trouwens een nogal geaccidenteerde curve. In de Grondwet van 1914 is duidelijk een „up” te constateren vergeleken met de „down” van 1854, toen de overheid slechts bij volstrekte onvermijdelijkheid wilde ingrijpen. Het is bekend, dat dit dieptepunt in de curve mede veroorzaakt is door de toenmalige kerkelijke gezichtspunten en niet minder ook door Groen van Prinsterer, die, zoals bekend is, iedere wettelijke liefdadigheid de doodsteek wilde geven. De overheid heeft verder ook eeuwenlang niet ruim de middelen bezeten tot het verstrekken van doeltreffende bijstand. Zij kon ook veel overlaten aan die andere levensgemeenschappen, omdat die toen juist er beter toe in staat waren dan tegenwoordig het geval is.

Ik moet nu, om het verhaal niet te lang te maken, noodgedwongen sterk gaan simplificeren. Het is nl. mijn bedoeling om in een korte schets aan te tonen hoezeer het sterk veranderde samenlevingspatroon het voor allerlei samenlevingsverbanden veel moeilijker heeft gemaakt om hun bijstandsverplichtingen na te komen. Men moet die veranderingen billijkheidshalve mee verdisconteren in zijn oordeel en niet al te vlug tot verminderend verantwoordelijkheidsbesef concluderen. Wanneer het overheidsaandeel in de bijstand tussen de jaren 1879 en 1949 is gestegen van 43 tot 80 pct. en de bijdragen van kerken en particulieren zijn gedaald van 57 tot 20 pct., dan wordt heel snel ach en wee geroepen over verminderd kerkelijk en christelijk verantwoordelijkheidsbesef. Ik meen, dat dit onjuist is en dat men ook die sterk gewijzigde sociologische achtergronden mede in zijn oordeel moet betrekken. Ik wijs in de eerste plaats op de sociologische veranderingen rondom het gezin en de familie. Toen de maatschappij nog een sterk agrarisch, resp. ambachtelijk karakter vertoonde, domineerden achtereenvolgens het grote of patriarchale gezinstype en het ambachtsgezin. Het eerste type kan gekenschetst worden als het drie-generatie-gezin. Grootouders, ouders en kinderen, resp. kleinkinderen huisden onder hetzelfde dak. Het was ook heel gewoon, dat knechts en meiden, alsmede ongetrouwde ooms en tantes aan de gezinstafel mee aten en onder dat dak slapen. Ook het later opkomende ambachtsgezin hield daar nog soms veel van over. Ook daar bleef, als de getrouwde zoon het vaderlijk bedrijf overnam, plaats in dat gezin voor de oudste generatie, voor de bejaarde weduwnaar en weduwe, evenzeer voor andere familieleden en personeel. In deze nu wel voorbijgegangene maatschappijvorm kon een groot gedeelte van degenen, die nu als bejaarden onder de bepalingen van de Bijstandswet zullen vallen, opgevangen worden in de kring van eigen gezin of familie. Tegenwoordig zeggen wij wel, dat op pedagogische en psychologische gronden een hele massa bedenkingen daartegen in te brengen kunnen zijn, maar in die tijd vond men dit bepaald geen gevallen voor bijstand. Deze ouderen waren goed op hun plaats. Daarnaast wisten de kloosters en de hofjes, de Heilige Geestgasthuizen en de diaconale instellingen en wat niet al meer voor instellingen van barmhartigheid in vele andere gevallen hulp te bieden. Ik sta hier vanmiddag niet als laudator temporis acti. Er is, vooral naarmate de verstedelijking toenam en de levensverbanden groter en dus losser werden, ontstellend veel nood ongelenigd gebleven. Maar in vele gevallen waren het gezin en de familie toen beter in staat om de nood van de allernaasten op te vangen dan nu het geval is.

Inmiddels is zich immers het moderne stadsgezin gaan ontwikkelen. Dat is in de regel het kleinbehuide gezin. Terwijl vroeger grootmoeder 's avonds rustig in één van de bedsteden van het woonvertrek schoot, verlangt zij nu, en terecht, de privacy van een eigen slaapkamer. Waar worden echter tegenwoordig woningwetwoningen gebouwd met die extraslaapkamer? Dan kennen wij verder de toenemende horizontale mobiliteit. Veel families spatten tegenwoordig uit elkaar over heel Nederland. Het was vroeger veel normaler, dat de getrouwde kinderen in de buurt van het ouderlijk huis bleven wonen. Voor het verlenen van materiële bijstand aan behoeftige familieleden zijn afstanden uiteraard geen beletsel. Het machtigingsformulier van het girokantoor maakt dat al heel gemakkelijk. De dagelijkse of wekelijkse dienstverlening wordt echter door de afstanden veel moeilijker. Nu moeten vaak betaalde, vreemde hulpkrachten doen wat anders de getrouwde dochter of een nabijwonende schoonzoon kon doen. Ook ten aanzien van lichamelijk en geestelijk gehandicapten liggen de problemen nu heel anders. Het zwakzinnige kind bij voorbeeld bewoog zich vroeger betrekkelijk veilig over de straat, bewaakt door het dorp of in het oog gehouden door de buurtgenoten. Bovendien stierf het meestal jong als slachtoffer van slechte hygiëne en infectieziekten. Nu hebben wij door allerlei redenen niet alleen meer moeite om zulke zorgkinderen thuis te handhaven, maar wij weten nu ook dat er passende inrichtingen voor hen zijn. Wie het voorrecht heeft zo'n kind daar te kunnen plaatsen — niet iedereen heeft, helaas, nog dat voorrecht —, ziet wel de huiselijke zorgen verlicht, maar tegelijk de financiële verzwaard.

Natuurlijk is daarmee niet alles verklaard en nog minder goedgepraat. Het is best mogelijk, dat wij tegenwoordig veel-eisender zijn of meer individualistisch denken. Maar de gewijzigde leefgewoonten en gezinsverhoudingen mogen beslist in dit kader niet veronachtzaamd worden. Ik voeg er nog aan toe, dat, mede door de gestegen gemiddelde leeftijd, het aandeel van de beroepsbevolking op het totaal voor Nederland laag is komen te liggen.

In de tweede plaats noem ik de levensgemeenschap van buurt of dorp. Wij weten, hoe vooral in de Saksische streken de naaerplichten eertijds een belangrijke uiting waren van materiële, maar vooral immateriële hulp. Het ligt echter voor de hand, dat de vertechnisering en de urbanisatie een steeds geringere rol moeten toedelen aan deze uitingen van solidariteit. Zijdelings mag worden opgemerkt, dat het treffend is hoe juist in die Saksische streken, waar de naaerplichten vroeger bestonden, nieuwe vormen van hulpverlening als gezinsverzorging en bedrijfsverzorging zo goed wortel hebben geschoten. Men kan nu echter niet meer vlug even samen een verbrand huis opbouwen of een weduwe in een kruidenierswinkeltje aan de klandizie van de kennissen helpen.

In de derde plaats de kerk. Vroeger was een kerkelijke gemeente voldoende uitgerust met een kerk, een pastorie en een voorganger. De kerkegoederen en het zilveren koord, dat de overheid gelegd had, waren voor de oudere kerken, de volkskerken, in Nederland meestal voldoende bronnen van inkomsten. De kerkelijke offervaardigheid, het levende geld kon dus tot een hoog percentage in de richting van de armenverzorging gestuwd worden. Tegenwoordig is de outillage van een kerkelijke gemeente dermate gecompliceerd, is de personeels-samenstelling dermate uitgebreid en is het totaal van apostolaire, pastorale en sociaal-culturele taken zo gevarieerd, dat het levende geld over steeds meer doeleinden moet worden verdeeld.

Mijnheer de Voorzitter! Ik onderdruk op dit moment de lust om een breed betoog op te zetten over de nuanceringen, die de kerkelijke visie op het verschijnsel armoede in de loop der eeuwen heeft vertoond. Wie hiervoor interesse heeft, mag ik b.v. verwijzen naar het grote standaardwerk „Die Religion in Geschichte und Gegenwart”, waarin onder het trefwoord „Armut” drie artikelen staan, die al deze nuanceringen achtereenvolgens biblisch, geschiedlich en ethisch behandelen. Niet alleen in de kloosterspiritualiteit, maar ook in allerlei andere kringen is de armoede vaak juist gezocht als een

Beerekamp

ascetisch ideaal. Ik beperk mij nu verder tot de herinnering, dat wij tegenwoordig de armoede meer dan vroeger als een economisch-sociaal vraagstuk bekijken en minder dan vroeger als een ethisch-religieus probleem. Tot voor kort was men er meer op bedacht de armoede te verzachten dan die op te heffen. Armoede zag men immers als een soort van vanzelfsprekendheid, als een lot, vaak ook als een hogere beschikking. Bij de scala van rangen en standen behoorden vanzelfsprekend ook de armen. Dit werpt, geloof ik, ook een bepaald licht op een besluit, dat de diakenen van de plaats mijnner inwoning genomen hebben in het jaar 1809 en dat ik letterlijk uit de notulen laat horen:

„Is voorts besloten dat de gealimenterden voortaan zullen verplicht zijn op hunnen arm een teeken te dragen, waardoor zij als gealimenterden kenbaar zijn — welk teeken de diakonen nader bepalen zullen.”.

Dit besluit doet onze moderne maatschappelijke oren pijn. Het wekt associaties op met de jodenster. Maar dit besluit was psychologisch mogelijk, omdat men een stand van armen vanzelfsprekend vond. Waarom zou men degenen, die tot die stand behoorden, dan ook niet als zodanig stigmatiseren?

Men deed het in andere plaatsen op een andere manier door in een kerkgebouw aparte armenbanken te plaatsen, zodat men zondag aan zondag kon zien wie arm waren.

De dagelijkse ontmoeting met deze getekenden heeft stellig de offervaardigheid gestimuleerd. Aanzien doet gedenken. Wanneer die extraprikkels met het teken op de arm verdwijnt of met de armenbanken, wanneer verder de positie van de kerk ten onzent zwakker wordt, wanneer ook haar activiteiten zich steeds meer gaan differentiëren en vermenigvuldigen, wanneer ook het inzicht groeit, dat bijstand niet armoedig maar royaal gegeven moet worden en wanneer de overheid bereid blijkt steeds meer haar eigen verantwoordelijkheid te beseffen, dan tekent deze helaas erg lang uitgevallen zin een complex van factoren, die bewerkt hebben, dat ook de kerk, evenals gezin en familie en evenals de kleinere samenlevingsvormen van dorp- en buurtgemeenschap, in een andere situatie terechtgekomen is. Deze grotendeels sociologische constatering is zijn natuurlijk niet de enige. Ik ontken niet, dat men ook argumenten vinden kan in geestelijke vervlakking enz. Maar ik acht het onjuist om bij die gewijzigde omstandigheden van de christenen afzonderlijk en van de kerken als geloofs families te eisen, dat zij de bakens bij dit veranderde tij niet zullen verzetten.

Daar komt trouwens nog wat bij. Heeft juist door het vroeger in gebreke blijven van de overheid de kerk haar diakonaat niet al te eenzijdig moeten beperken tot juist de armenverzorging? Diakonie en armenverzorging zijn ten onrechte lang als synoniem beschouwd. Wie nu artikel 1 van de Ordinatie voor het Diaconaat bij de Kerkorde van de Nederlandse Hervormde Kerk leest, ziet daar niet minder dan 11 verschillende aspecten van het moderne diakonaat opgesomd. Bij alle kerken is het zo, dat de caritas tot uitwaaiing is gekomen.

Ik kom nu bij de overheid, mijnheer de Voorzitter. Die is anno 1963 bereid om de theorie van de subsidiariteit te vervangen door een feitelijke prioriteit. Wanneer zij ook een theoretische, een principiële prioriteit zou vindiceren, zou ik mij verzetten. Iedere vorm van menselijke gemeenschap blijft geroepen tot bijstand aan haar daartoe behoeftige en dus gerechtigde leden. Nu gebleken is, dat de nationale gemeenschap dit op materieel gebied het beste kan doen, omdat door de belastingheffing nu in ieder geval aan iedereen een bepaald minimum gegarandeerd kan worden, is er niets op tegen, dat deze gemeenschapsvorm in dit opzicht praktisch nummer één wordt. Er blijven immers nog genoeg mogelijkheden over voor de andere, kleinere levensverbanden, zowel op materieel gebied als ook, en daar vooral, op immaterieel gebied. Het is niet of-óf, maar en-en. Wij kunnen inderdaad niet uitsluitend lofzangen aanheffen over het solidariteitsbesef onder ons volk. Zonder de overheidswang kwam er niet

zoveel van terecht. Maar aan de andere kant mogen wij dat solidariteitsbesef onder ons volk ook niet naar beneden praten. Er kunnen zich telkens gebeurtenissen voordoen, waarbij het appel op de offervaardigheid van ons volk wonderen doet. Ik denk aan het Rampenfonds, aan de wekelijks verrassende opbrengsten van de Wilde-Ganzenactie van het I.K.O.R., aan de actie „Open het Dorp”, enz. Het blijkt, dat er evangelische noties in ons volk bestaan, die, mits er een appel op wordt gedaan en er leiding aan wordt gegeven, wonderlijke offervaardigheid los weten te werken. Er is ook zoveel solidariteitsbesef onder de volksgemeenschap, dat wij overheidswang, als die via belastingheffing een Algemene Bijstandswet mogelijk maakt, niet als een ondraaglijke tyrannie beschouwen. Nu de overheid bereid blijkt de veranderde sociale inzichten onder ons volk legislatief te verwerken en verder te stimuleren, nu met andere woorden de overheid haar verantwoordelijkheid jegens de bijstandsgerechtigden nieuwe dimensies geeft, is zij in dit opzicht verchristelijkt. Ik constateer dit dankbaar! Anderen willen misschien liever zeggen, dat zij verder gehumaniseerd is. Het verchristelijken en het humaniseren kunnen over geruime afstand aan elkaar parallel lopen.

Er zijn vele protestantse christenen, die geen bijstand willen ontvangen uit de hand van deze overheid, die in dit opzicht naar mijn gevoel haar taak als dienaar van Gods juist dieper is gaan verstaan bij haar streven naar meer gerechtigheid in de verdeling der aardse goederen. Mijn politieke vrienden aan de overzijde van het Binnenhof hebben met instemming dit wetsontwerp aanvaard, maar er waren toch vier tegenstemmers, waarmee wij geestelijke verwantschap gevoelen. Zij hebben daarbij ook bijbelse argumenten gebruikt. Ik meen, dat in het algemeen deze teksten te weinig gezet zijn tegen de achtergrond van de toenmalige sociale omstandigheden. Er was in Israël en daar, waar de eerste christelijke gemeenten leefden, geen overheid met een Algemene Bijstandswet. Er waren geen pensioenen en geen sociale verzekeringen. In die situatie was het vanzelfsprekend, dat de plicht der kinderen om hun ouders voor bedelarij te vrijwaren, voortdurend werd ingescherpt. Dat de christenen als kleine, rechteloze, vaak vervolgte minderheid elkander voortdurend handreiking hebben moeten doen, overeenkomstig het apostolische vermaan, is in die situatie ook duidelijk. Nu de omstandigheden zich in veel opzichten hebben gewijzigd, behoeven wij in de materiële sfeer vader en moeder niet meer te eren door voor hen de allereerste kosten van levensonderhoud te betalen. Dat wil nu een andere instantie doen; niet als een gunst, maar als een recht. In de materiële sfeer kunnen nu de kinderen hun ouders eren door hun een televisietoestel ten geschenke te geven of hun een vakantiereis aan te bieden. Het soort zelfzuchtige kinderen, dat vroeger mopperend, onder de dwang van kerk of openbare mening, de ouders bijstand verleende, zal nu de Algemene Bijstandswet met een hoeraattje begroeten en verder niets doen. Maar de dankbare kinderen, die vroeger de minimale kosten voor het levensonderhoud verleenden, kunnen nu tot de suppletore komen. De kerken, die vroeger twee of drie taken goed verzorgden, kunnen nu vier of vijf andere ter hand nemen.

Natuurlijk gaat er met de overheidsbijstand ook iets verloren. Het vrijwillige offer in de direct-persoonlijke sfeer uit de geest der liefde staat ethisch hoger dan de meer onpersoonlijke, met de machtsmiddelen der overheid geïnde belastingheffing. Daar staat echter toch ook weer iets anders tegenover, dat ook van hoog ethisch gehalte is, nl., dat de overheid de rechtssfeer heeft uitgebreid ook tot die restgroep uit ons volk, die tot dusverre van de caritas moest leven. De liefde kan zich alleen maar verblijden als het recht haar komt kussen op een nieuw stuk van de samenleving. „Want de grootste barmhartigheid, die men iemand bewijzen kan is hem van de barmhartigheid onafhankelijk te maken.”. Samenvattend kan ik dus zeggen, dat het subsidiariteitsbeginsel en door de gewijzigde omstandigheden in het familieleven, in de bredere levenskringen en in de kerk, en door de verbreding van de rechtssfeer door de overheid op materieel gebied kan worden

Beerekamp

begraven, met een woord van dankbare nagedachtenis voor het vele goede, dat deze theorie bij haar leven heeft uitgewerkt.

In de immateriële sfeer ligt dat anders. Ik kom nu bij de tweede hoofdlijn, mijnheer de Voorzitter. Hoezeer het waar is, dat een mens niet in twee stukken kan worden gezaagd, niet in een deel, dat geld nodig heeft en in een deel, dat andere hulp behoeft, die twee vormen van bijstand hebben toch wel een apart karakter. Geld is nog enigermate kwantificeerbaar, aan normen te koppelen, administratief te regelen. Nu weet ik wel, dat het zo gesteld aanvechtbaar is, maar daarom zeg ik ook enigermate. Met de immateriële hulp komen wij echter aanzienlijker dieper in de zuiver persoonlijke sfeer. Bij bepaalde vormen van dienstverlening wordt een mens in nood zo intens begeleid, bij adviezen in noodsituaties moet een mensenleven zo transparant gemaakt worden, dat alleen iemand, die tot dezelfde levensbeschouwelijke overtuiging behoort, de beste kansen heeft om aanvaard te worden of begrip te krijgen. Natuurlijk doet een goed geschoold en warm bewogen helper uit een andere levensovertuiging zijn werk nog altijd beter dan een geestverwante dilettant, maar dat is in wezen een onzuivere tegenstelling. Daar komt echter nog iets anders bij. Terwijl in materieel opzicht de personen en levenskringen, die onder het subsidiariteitsbeginsel primair waren ten opzichte van de overheid, steeds meer achterop moesten geraken, is dat op het terrein van het immateriële niet het geval. Het kerkelijk en particulier initiatief heeft net zo goed zijn deskundigheid en helpers als de overheid. Daarom kan het alleen maar worden toegejuicht, wanneer dit wetsontwerp zo positief blijkt te staan tegenover de inbreng van particuliere en kerkelijke zijde. Ik spreek de wens uit, dat de rijping van de geesten zich zodanig zal voortzetten, dat binnen afzienbare tijd een wet op het maatschappelijk werk de pendant mag worden van de Algemene Bijstandswet.

Ik kom thans tot een derde hoofdlijn uit het hart van de wet, nl. dat de bijstandsverlening wordt gefundeerd in de overheidsplicht en niet expliciet ook in het subjectieve recht van het individu. Daarover zijn al heel wat woorden gewisseld en ik zal er niet veel aan toevoegen. Al lijken niet alle argumenten voor het kiezen van het uitgangspunt in de pool van de overheidsplicht even sterk, ten aanzien van de materiële bijstand kan men zich toch wel bij de gedachtengang van de bewindslieden weerleggen.

Toch liggen achter de verhoudingen van de beide polen vragen van antropologische aard, die om nadere bestudering roepen. Welke zullen de consequenties zijn voor de fundering van de immateriële hulp primair in de overheid? In de memorie van antwoord wordt met erkentelijkheid gesproken over de bijdrage, die o.m. het geschrift van het Protestants Overleg in Maatschappelijk Werk onder de titel „Maatschappelijke Zorg. Legislatieve verlangens in bijbels licht” heeft gegeven aan de meningsvorming. Welnu, in deze brochure wordt dieper gegraven in de problematiek van de gerechtigheid, van de relatie tussen mens en mens en mens en gemeenschap, van solidariteit en verantwoordelijkheid. Ik zou daarom de Ministers willen vragen, of zij niet van mening zijn, dat bij de voorbereiding van een wetsontwerp op het maatschappelijk werk een grondig onderzoek naar de juiste verhouding tussen mens en medemens, tussen individu en collectiviteit niet mag ontbreken. Juist in de immateriële sfeer zal het bijzonder nauw luisteren.

Na dit meer principiële hoofdgerecht moge ik als dessert hieraan nog een enkel punt toevoegen van meer technische aard. Met erkentelijkheid heb ik de uitvoerige toelichting in de memorie van antwoord gelezen op de gedragslijn van de gemeenten, die hun interne richtlijnen voor de bijstandsverlening aan thuisverblijvende bijstandbehoevenden gecorrigeerd hebben aan een of ander loonniveau. Deze erkentelijkheid gaat echter over in verbazing bij het lezen van de op één na laatste alinea van paragraaf 4. Deze alinea luidt als volgt:

„De periode, waarin het systeem heeft gewerkt, is nog te kort om daarover een gefundeerd oordeel te kunnen geven.”.

Buitengewone Zitting 1963

Beerekamp e. a.

Ja, mijnheer de Voorzitter, dat de gemeentelijke dienst in Amsterdam, die pas in januari van dit jaar met de koppeling aan een loongegeven is begonnen, liever nog even wacht met een definitief oordeel over de bruikbaarheid voor deze stad met dit systeem, laat zich wel horen, maar Eindhoven werkt blijkens de gegevens al 17 jaar met een verwant principe en Utrecht doet het al 13 jaar! Dat zijn toch tijdruimten die lang genoeg zijn om tot een definitief oordeel te kunnen geraken. Hoe interessant het kennis nemen ook is van de discussie in de vakliteratuur, waarnaar de memorie van antwoord verwijst, nog interessanter zou de mening van de hier aanwezige bewindsvrouwen zijn. Ik zou dan ook graag de Minister wat verder uit haar departementale tent willen lokken met de vraag, of zij bereid is haar concrete visie op het nut of op het nadeel van zulk een correlatiesysteem wat nader in haar antwoord te doen uitkomen.

Het lijkt bijna een opmerking pro forma, wanneer ik aan het slot van mijn betoog mededeel, dat mijn fractie gaarne en met blijdschap haar stem aan dit wetsontwerp zal geven, maar het is bepaald niet een slotzin pro forma, als ik hier de wens uitspreek, dat, wanneer dit ontwerp wet is geworden, het tot een rijke zegen moge zijn voor velen van het Nederlandse volk.

De heer Schipper (A.R.P.): Mijnheer de Voorzitter! Nu wij vandaag gaan handelen over de „nieuwe regelen betreffende de verlenging van bijstand door de overheid”, is de vraag aan de orde: hoe behoren wij ons principieel op te stellen tegenover de in onze samenleving optredende armoede?

Om op deze vraag een juist antwoord te geven, werd in onze partij een commissie ingesteld, bij welke arbeid ik als lid van deze Kamer werd betrokken. Om een gemotiveerd antwoord te verkrijgen, is langdurig gediscussieerd en ik mag wel zeggen: geworsteld. En hoewel bij dit antwoord, neergelegd in de nota van deze commissie over het ontwerp Algemene Bijstandswet, nog wel door sommigen een enkel vraagteken werd geplaatst, is toch deze nota een duidelijke neerslag van hetgeen in mijn politieke partij op de zoëven genoemde vraag wordt geantwoord. Op het gegeven antwoord kom ik zo dadelijk terug.

Deze wet is, en naar mijn gevoelen terecht, een sluitstuk genoemd op allerlei voorschriften en regelingen, die zowel van de zijde van de maatschappelijke organen als vanwege de overheid in de loop van een eeuw gesteld zijn om aan de werknemende bevolking een rechtspositie te verschaffen. De zwakke positie van de werknemers moest worden weggenomen om aan de juridische vrijheid, die verworven was, ook sociaal-economische inhoud te geven. Daarbij werd de arbeid in de verhouding tot het kapitaal min of meer in evenwicht gebracht en werden de arbeiders op de weg hunner zelf gebouwde vakorganisaties een waardige wederpartij aan de onderhandelingsstafel met de werkgevers, met het doel om samen het evenwicht te vinden, tot welzijn van allen, die bij produktie en distributie betrokken waren.

Naarmate de rechtspositie der werknemende bevolking sterker werd, nam de materiële nood af, maar deze verdween niet vanwege allerlei toestanden, die langs de weg van overeenkomsten, voorschriften en maatregelen van sociale aard niet konden worden weggenomen.

Bovendien waren deze noden niet alleen het deel van hem, die als werknemer het brood voor zich en zijn gezin moest verdienen, maar zij deden zich eveneens en soms nog in sterkere mate voor in de kring der zelfstandigen. Deze zelfstandigen bouwden in onvoldoende mate hun eigen organisaties op, waardoor zij soms in allerlei levensomstandigheden minder verweer hadden dan de arbeidende bevolking. Evenals de overheid ten behoeve van de werknemers de maatregelen, in het bedrijfsleven gesteld, door wettelijke voorschriften sanctioneerde en daarnaast sociale wetten in het leven riep, zo zijn in het bijzonder na 1945, belangrijke voorzieningen tot stand gebracht, die zowel voor de arbeiders als de zelfstandigen van grote betekenis zijn en in zekere zin een goede rechts-

EERSTE KAMER

Schipper

positie en grotere zelfstandigheid aan de overgrote meerderheid der bevolking hebben verschaft.

Nu komt het voor, dat sommigen van gevoelen zijn, dat met de verkrijging deze vormen van rechtspositie aan een belangrijk facet in de onderlinge verhouding tussen de mensen, nl. die der liefde, te weinig of in het geheel geen aandacht wordt geschonken. De verhoudingen onderling zijn dan alleen gebaseerd op rechtsverhoudingen, die koud en koel worden en de menselijke verhouding doen verkillen. Ik acht dit gevaar — want dit is inderdaad een gevaar — niet denkbeeldig. Wij kunnen dit gevaar overwinnen als wij ons telkens, en dit geldt in het bijzonder ook voor de algemene bijstand, die de overheid als een recht geeft, weer herinneren, dat het verlenen van recht een eis der liefde is. De eis der liefde naar het grote gebod: God liefhebben boven alles en de naaste als onszelf.

Voor grote groepen der bevolking is de armoede langs de weg van het recht weggenomen. Toch is er niet slechts een restgroep, die in de bestaande noden niet geholpen kan worden maar ook uit de groepen, wier rechtspositie werd verbeterd of hersteld, komen weer allerlei personen te voorschijn, die behoefte hebben aan bijstand. Ik behoef daarvan geen voorbeelden te noemen. Het leven is er vol van. Als medebeheerder van de Generale Diaconale Kas van de Hervormde Kerk word ik daarmee veelvuldig geconfronteerd. En dit is dan een groep, die in veel opzichten gunstig uitsteekt boven de gemiddelde Nederlander.

Ook door deze instantie wordt in menig opzicht naar rechtsregelen gehandeld, ontsproten aan de liefde naar het Grote Gebod. Zeer terecht heeft mr. Hoogendijk in „Anti-revolutionaire Staatskunde” van maart 1963, over dit onderwerp schrijvende verklaard:

„Indien wij uitsluitend met de liefde volstaan, waar wij recht moeten schenken, dan komen wij liefde te kort. Pas indien wij recht verlenen waar dit geboden is, pas dan kunnen wij waarlijk de charitas zien opbloeien. Want dan is de charitas niet het surrogaat voor gerechtigheid (zulk een charitas smaakt bitter), doch dan is zij wat zij naar haar aard behoort te wezen: rechtens verplicht de ander tot hand en voet te zijn, telkens wanneer wij daartoe een mogelijkheid zien.”.

Mijnheer de Voorzitter! Ik had er behoefte aan deze inleiding op de bespreking van de Algemene Bijstandswet te geven en daarmee tegelijkertijd het antwoord op de vraag: hoe stellen wij ons principieel op tegenover de armoede in onze samenleving. Hoewel het voor Hare Excellentie minder plezierig was eerst nu over haar wetsvoorstel in deze Kamer te beraadslagen, voor mij, en ik denk ook voor de andere leden, die hier het woord voeren, was het prettig enige dagen respijt te hebben om mij over de wezenlijke betekenis van het verlenen van bijstand door de overheid te bezinnen.

Hoewel ik met deze verklaring min of meer in tegenstelling kom te staan tot de verklaring van enige leden en verscheidene leden, die in het voorlopig verslag aan het woord zijn, handhaaf ik mijn zojuist gegeven verklaring, mede omdat daardoor ook in onze Kamer de waarde van de arbeid van de Minister en haar medewerkers in en buiten het departement beter tot zijn recht gekomen is.

Daarmede heb ik dan tegelijkertijd nog eens onderstreept hetgeen wij in het voorlopig verslag op blz. 2 omtrent de taak van de overheid en het particulier initiatief hebben uiteengezet.

Zowel in het voorlopig verslag als in de memorie van antwoord wordt terecht gesteld, dat het wetsontwerp uitgaat van de vooronderstelling, dat een ieder in de eerste plaats verantwoordelijk is voor de voorziening in het bestaan van zich en van zijn gezin. Om deze gedachte, waar dit nodig mocht zijn, in te scherpen worden in verband met de te verlenen bijstand voorwaarden bepaald, die strekken moeten tot inschakeling van de arbeid.

De Minister heeft, over deze verantwoordelijkheid in de memorie van antwoord (par. 6) handelende, het volgende opgemerkt:

„Voor vrees, dat het euvel van steunfraude” (het is typisch, dat niet van bijstandsfraude maar van steunfraude gesproken wordt) „onrustbarend zal worden versterkt, is dan ook geen plaats, te minder wanneer aan de voorwaarde van arbeidsaanvaarding streng de hand gehouden wordt.”

Ik ben het daarmee van harte eens. Dit is nodig om het kwaad van de mala fiden te beperken en te keren, doch ook om de bona fiden zoveel mogelijk te helpen beschermen tegen de mala fiden en de persoonlijke verantwoordelijkheid, daar waar die dreigde verloren te gaan, te versterken.

Dat de Minister in par. 6 met nadruk verklaart, dat slechts in uitzonderlijke gevallen van bijstandsverlening in natura sprake dient te zijn, heeft mijn volledige instemming. Uit de geschiedenis van de steunverlening (ik gebruik nu het woord steunverlening opzettelijk) is wel duidelijk gebleken, dat verstrekingen in natura, als algemene maatregel, de persoonlijke verantwoordelijkheid eer hebben verzwakt dan versterkt.

Mijnheer de Voorzitter! Het woord „dienstverlening” staat centraal in het wetsontwerp en het komt zowel in het voorlopig verslag als in de memorie van antwoord in de paragrafen 2 en 3 herhaaldelijk te voorschijn.

In het voorlopig verslag (par. 2) hebben vele leden eraan herinnerd, dat in par. 3 van de memorie van toelichting de regering het standpunt heeft ingenomen, dat de dienstverlening door het maatschappelijk werk zoveel mogelijk in handen dient te blijven van het kerkelijk en particulier initiatief. Reeds eerder, nl. in de eerste paragraaf hadden deze leden de opmerking gemaakt, dat een afzonderlijke wettelijke regeling tot stand diende te komen (zo de inzichten daartoe voldoende zijn gerijpt) voor de dusgenaamde immateriële dienstverlening.

Deze mening onderschrijf ik gaarne, doch dan moet daarbij nu reeds in beschouwing worden genomen hetgeen onzerzijds in par. 3 is opgemerkt, nl. hoewel het wetsontwerp bedoelt zich te beperken tot materiële bijstand, er uitdrukkelijk gehandeld wordt over voorlichting en bemiddeling van dienstverlening. Een dienstverlening, die te verkrijgen is van kerkelijke of particuliere instellingen of personen en vanwege de overheid.

In het voorlopig verslag hebben wij uitvoerig onze inzichten nader ontvouwd en bedenking uitgesproken, dat ook vanwege de overheid dienstverlening kan plaatsvinden. Ik zal de argumenten, die genoemd zijn, niet herhalen. Doch nu de Minister daarop in de memorie van antwoord is ingegaan, moge ik nog het volgende onder de aandacht van de bewinds-vrouwe brengen.

De Minister verklaart op blz. 3 van de memorie van antwoord (rechterkolom, onderaan), dat de bemiddeling van bijstandsverlening door de overheid niet tengevolge moet hebben, dat de overheid dan ook bij voorkeur de dienstverlening zelf ter hand neemt. De overheid, aldus de Minister, zal volledig ernst moeten maken met het feit, dat velen bij immateriële noden geholpen willen worden door instanties, die uit dezelfde geestelijke achtergronden leven als degene, die dienstverlening behoeft. Ook, zo gaat de Minister voort, indien geen geestelijke of zedelijke factoren onderkend worden, zal de overheid met voorkeur van hulpverlening door al dan niet levensbeschouwelijk gefundeerde instanties rekening houden.

En dan vervolgt de Minister: Aan de andere kant moet de overheid er rekening mee houden, dat het evenzeer kan voorkomen, dat iemand juist niet geholpen wil worden door organisaties, die vanuit een geestelijke sfeer werken, waarin de cliënt zich thuis zou voelen. Akkoord, mijnheer de Voorzitter. Zo iemand kan dan dienstverlening verkrijgen van particuliere organisaties, die niet levensbeschouwelijk gefun-

Schipper

deerd zijn. Dat ook deze instellingen er zijn ten behoeve van de dienstverlening, heeft de bewindsvrouw in de door mij zo even gememoreerde zinsnede in de memorie van antwoord uitdrukkelijk verklaard.

Waarom moeten dan, als ook deze organisaties dienstverlening als in de wet bedoeld, ter hand nemen, burgemeester en wethouders voorlichting geven en bemiddeling doen verlenen door een instelling van de overheid? Dit overheidsorgaan heeft de Minister toch niet op het oog, als zij over niet op levensbeschouwing gefundeerde organisaties van dienstverlening spreekt?

Het particulier initiatief hetzij van kerkelijke organen uitgaande, hetzij van andere wel of niet levensbeschouwelijke instanties, zou dan volledig vrij baan verkrijgen. En het college van B. en W. zou dan alleen maar een taak hebben, zoals artikel 2, lid 1, aangeeft, tot voorlichting ten aanzien van de mogelijkheden van dienstverlening en niet van de dienstverlening zelf.

Over de 4de paragraaf, nl. de verlening van bijstand, moge ik nog het volgende opmerken. Artikel 1 wil aan iedere Nederlander, die in omstandigheden verkeert of dreigt te verkeren, dat hij niet over de middelen beschikt om in de noodzakelijke kosten van bestaan te voorzien, bijstand verlenen.

In dit verband allereerst een vraag: zijn de Ambonezen als Nederlanders te beschouwen? Immers, voor hen geldt een rijksgroepsregeling. Geldt dit ook voor die gerepatrieerden, die als spijtoptant hier kwamen en het Nederlandse staatsburgerschap, dat zij verloren, nog niet teruggewonnen hebben? Ook voor hen is er een rijksgroepsregeling. Of zullen zij wel als groep, maar niet als enkeling bijstand ontvangen? Of mag ik de conclusie trekken, dat zij als vreemdelingen (krachtens artikel 84) op dezelfde wijze als Nederlanders recht op bijstand kunnen doen gelden?

Dat ook zij, die in moeilijke omstandigheden dreigen te geraken, recht op bijstand hebben, is zeer waardevol.

Ik ben de Minister er dankbaar voor, dat zij met betrekking tot de omstreden term „noodzakelijke kosten van het bestaan”, waarover in het voorlopig verslag opmerkingen zijn gemaakt, een nadere uiteenzetting heeft gegeven.

Daardoor is onder meer de inhoud bepaald van de rechtsplicht van de overheid, hetgeen van wezenlijk belang is. Maar belangrijker is nog, dat daardoor blijvend de mogelijkheid wordt geschapen aan dit begrip een inhoud te geven, die overeenkomt met hetgeen in wellicht andere tijden en onder wellicht gewijzigde omstandigheden als voor het bestaan noodzakelijk wordt aangemerkt. Een halve eeuw geleden zouden een stofzuiger en een wasmachine niet als voor het bestaan noodzakelijk zijn aangemerkt. Thans kan men daaraan niet voorbijgaan.

Uit deze aanduiding kan voorts blijken, dat onder deze benaming niet slechts worden begrepen de kosten voor kleding, voeding en verwarming. Daarom staat er in de memorie van antwoord uitdrukkelijk, dat het eerste lid van artikel 1 betrekking heeft op het geheel van de noodzakelijke bestaanskosten en niet op bepaalde elementen daarvan.

Derhalve mag worden verwacht, dat het orgaan, waarop de rechtsplicht der overheid rust, dit ook zo zal zien en toepassen.

Voorts acht ik het een waardevol element van de wet, dat, indien dit fiscaal gerechtvaardigd is, over de bijstand ook belasting betaald moet worden. Dit bewijst te meer hoezeer de bijstandsverlening in zekere zin recht is en aansluit op de rechten van hen, die krachtens sociale verzekering uitkering ontvangen.

In de vijfde paragraaf van het voorlopig verslag en de memorie van antwoord dringt zich het vraagstuk van de groepsregelingen naar voren. De verschillende groepsregelingen zijn reeds van kracht geworden voordat de Bijstandswet bij de Staten-Generaal werd ingediend en hielden min of meer een recht op bijstand, althans bijstandsplicht van de zijde der overheid in.

Indien deze groepsregelingen dit karakter niet hadden verkregen of nog zouden ontvangen, zou ik met de vele leden, die bezwaren hebben ingebracht, kunnen instemmen. Dan zou echter, wanneer deze groepen niet onder deze wet zouden ressorteren, de bijstandsplicht voor de enkele personen op deze manier worden verzwakt.

Hoewel het beroep op rechten, verkregen vanwege de sociale verzekering, omdat bijdragen werden betaald, enigszins anders gewaardeerd zou kunnen worden dan het recht op bijstand, krachtens deze wet is het rechtskarakter van de verkrijging van bijstand wel zo sterk gefundeerd, dat het onderscheid tussen rechten op grond van sociale verzekering en recht op bijstand in de praktische toepassing niet groot zal zijn, indien althans aan de gestelde voorwaarden is voldaan.

Wanneer wij bij beschouwingen over het recht op bijstand de geschiedenis der sociale verzekeringswetgeving raadplegen, dan is daar een ontwikkeling te bespeuren. Aanvankelijk ging het over mee-betalen in de kosten, doch dit beginsel werd uitgebreid tot deelnemen aan de gehele voortbrenging, zodat het recht op een veel bredere grondslag werd gebaseerd.

De commissie uit de Antirevolutionaire Partij, die de nota over de Algemene Bijstandswet opstelde, formuleerde haar standpunt met betrekking tot deze vragen aldus:

„Zij erkent een — niet in vermeende menselijke soevereiniteit gegrond, doch in schepping en verlossing aan de mens geschonken — fundamenteel recht op levensonderhoud. Het behoort tot de roeping van de overheid, als behartigster van het algemeen belang, vanuit het gezichtspunt der openbare gerechtigheid, dit recht voor haar deel te helpen verwerkelijken.”.

Eén van de conclusies van het geschrift „Maatschappelijke zorg, legislatieve verlangens in bijbels licht”, uitgegeven door het Protestants Overleg Maatschappelijk Werk, spreekt over dit onderwerp het volgende uit:

„De bijbelse gerechtigheid dringt tot maatschappelijke actie in de richting van een samenleving, waarin ieder een menswaardig bestaan kan leiden doordat de gemeenschap de zwakke te hulp komt.”.

Dan pleit men ervoor, dat wettelijke regelen tot stand zullen komen, waarin het recht op en de omvang van de verstrekkingen worden vastgesteld.

Indien groepsregelingen, naar het oordeel van vele andere leden, niet in deze wet konden worden verankerd, zou dan daarvoor een aparte wet nodig zijn, die dan niet onder Maatschappelijk Werk, maar onder Sociale Zaken zou moeten ressorteren?

Mocht te eniger tijd blijken, dat een of andere thans geldende groepsregeling (op dit ogenblik zie ik nog niet welke dit zou zijn) in de vorm van een sociale verzekering kan worden omgezet, dan zou, naar een verklaring van minister Veldkamp, de tweede ondergetekende van deze wet, de Algemene Bijstandswet terugtreden.

Tot slot van mijn beschouwingen kom ik nu tot een enkele opmerking over de achtste en de tiende paragraaf.

Aanvankelijk was ik geneigd met de zeer vele leden (zie het voorlopig verslag op blz. 7, rechterkolom) te treuren over de aanvaarding van het gewijzigd amendement-Kikkert, waardoor het instellen van een commissie van advies facultatief werd gesteld en deze leden daarover niet slechts treurden, maar ook vreesden, dat juist in die gemeenten, welke deze het meest nodig hadden, geen adviescommissies tot stand zouden komen.

Het antwoord, dat de Minister aan deze treurende leden gegeven heeft, heeft mijn neiging, om aan hun kant te gaan staan, veranderd. Want, zo antwoordt Hare Excellentie: het behoort niet tot de taak van de rijksoverheid zich te begeven op het terrein dat wettelijk is voorbehouden aan de gemeentelijke overheid, vooral waar hier in 't geding is de benoeming van

Schipper e. a.

lokale bestuurs- en adviesvolleges. De heer Kikkert had met zijn amendement de gemeentelijke autonomie op het oog.

Toch verheug ik er mij in, dat de Minister zo duidelijk in haar memorie van antwoord heeft laten blijken, dat grote waarde gehecht mag worden aan de instelling aan een plaatselijke adviescommissie, ten einde het bijstandverlenend orgaan op haar manier bijstand te verlenen. Een bijstand die meer te maken heeft met immateriële dan met materiële bijstand. Bovendien zal de Minister zelf ook soortgelijke bijstand verlenen als blijken zou dat dit, gelet op de behoefte, gewenst is en deze bijstand bevorderlijk kan zijn aan goede uitvoering van de wet.

Het is wel begrijpelijk, dat er in het voorlopig verslag vrij grote aandacht besteed is aan de vraagstukken, die verband houden met de sociale raden.

De opmerking van vele andere leden, die in het voorlopig verslag betogen, dat samenwerking van kerkelijke en particuliere instellingen onderling en met de overheid in de toekomst noodzakelijk is met betrekking tot de dienstverlening van het maatschappelijk werk, heeft in zoverre weerklank gevonden in de memorie van antwoord, dat de Minister zulks gaarne erkent, maar dat deze samenwerking niet per se behoefte aan te knopen bij het instituut van de sociale raden. Hoewel die samenhang van bijstandsverlening en dienstverlening, met name van het maatschappelijk werk, aanwezig is, verklaart de geachte bewindsvrouw dat het te ver zou gaan daaruit af te leiden dat deze samenwerking de gestalte zou krijgen van instellingen tot bijstandsverlening.

Blijkens de omstandigheid, dat de Vereniging van Nederlandse Gemeenten dit onderwerp op haar jaarvergadering heeft behandeld, mag de conclusie getrokken worden, dat de gemeenten een open oog hebben voor de nieuwe dingen, die thans aan de orde zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gepoogd bij de bespreking van dit wetsontwerp een antwoord te geven op de vraag: „Hoe behoren wij ons principieel op te stellen tegenover de in onze samenleving optredende armoede?”. De Regering heeft dit antwoord ook gegeven op de wijze zoals dit wetsontwerp luidt. De Minister en haar medewerkers hebben dat antwoord zo duidelijk gegeven, dat mijn politieke vrienden en ik gaarne onze stem aan dit wetsontwerp willen geven. En dat dit wetsontwerp toch nog de naam van minister Klompé en de naam van minister Veldkamp zal dragen, is voor ons een oorzaak van vreugd.

Wij zijn de armoede in de rechtssfeer tegemoet getreden door middel van de sociale wetgeving. Er was evenwel nog een restgroep, bij wie dit tot nu toe in die rechtssfeer nog niet geschiedde. Wat thans plaatsheeft, en daarmee eindig ik, is, dat ook deze restgroep van de aanvang af in de rechtssfeer helpend tegemoet wordt getreden, een rechtssfeer, die voortkomt uit de liefde tot de naaste, naar het grote gebod dat Jezus ons geleerd en vóórgeleefd heeft als de grote Diaken.

De heer **Van de Vliet** (V.V.D.): Mijnheer de Voorzitter! Ik zou willen beginnen met te herhalen wat ik kort geleden van deze plaats ook reeds heb gezegd, nl. dat wij, vrijwel bij het scheiden van de markt, met de regering nog twee belangrijke wetsontwerpen moeten behandelen, het wetsontwerp nr. 7072 over de ambtenarenpensioenen, dat wij veertien dagen geleden hebben afgedaan, en de Algemene Bijstandswet die heden aan de orde is.

Beide wetsontwerpen hebben een belangrijke sociale achtergrond: beide wetsontwerpen hebben een lange tijd van voorbereiding opgeëist, beide wetsontwerpen zetten een gunst om in een recht, doch ook beide wetsontwerpen zijn zo laat bij de Staten-Generaal ingediend, dat wij voor de moeilijke keuze zijn gesteld óf de ontwerpen te behandelen op de geëgen wijze, die met hun belangrijkheid overeenstemt, hetgeen dan een vrij langdurig uitstel zou betekenen, mede vanwege de kabinetswisseling, óf in het belang van de betrokkenen, die van de ontwerpen gaan profiteren, genoeg te nemen met een globale behandeling. De Kamer heeft, in overeenstem-

Van de Vliet

ming met de mening van de commissie van rapporteurs, welbewust voor het laatste gekozen, hetgeen echter niet wil zeggen, dat wij, niet door onze schuld in tijdnood geraakt, dat nu zo'n bijzonder fraaie zaak vinden.

Bij de afweging van de voor- en nadelen tussen beide keuzemogelijkheden hebben wij het belang van de betrokkenen laten prevaleren, maar een zwaarwegend argument is bepaald ook geweest, dat wij het op prijs zouden stellen, als het nog deze Minister van Maatschappelijk Werk zou kunnen zijn, die de wet in het *Staatsblad* zou brengen. Aan dit wetsontwerp heeft de bewindsvrouw zo lang intensief gearbeid en het is een wetsontwerp van zodanig grote betekenis, dat het ietwat sneu zou zijn geweest, als niet zij, maar haar opvolger het over de eindstreep zou moeten brengen.

Gezien de instemming, die blijkens het voorlopig verslag het ontwerp in deze Kamer ten deel is gevallen, is het m.i. niet twijfelachtig, dat het vandaag zal worden aangenomen en daarmee is, dank zij de snelle werkwijze van de Kamer en de snelle verschijning van de memorie van antwoord, de wedloop met de tijd in voor de Minister prettige zin gewonnen, anders gezegd: de wedloop tussen de heer De Kort en de Kamer is door de Kamer gewonnen.

Indien dezer dagen mocht blijken, dat dit slechts met een neuslengte zou zijn geschied, dan geloof ik, dat het ons niet zou behoeven te spijten.

Ik wil dan beginnen te verklaren, dat mijn fractie haar stem aan dit wetsontwerp zal geven, gaarne zal geven, evenals wij dit gedaan hebben aan de pensioenontwerpen van minister Toxopeus, waarmee ik een vergelijking heb getrokken. Als ik die vergelijking nog even mag doortrekken, wil ik in herinnering brengen, dat aan de overzijde van het Binnenhof ter gelegenheid van de behandeling van die pensioenwetten met algemene stemmen een motie is aanvaard, een motie van de vaste Commissie voor Ambtenarenzaken en Pensioenen, waarin de Regering werd verzocht over niet al te lange tijd het gemeen overleg tussen Regering en Staten-Generaal te heropenen, nadat enige ervaring met de toepassing van de wet zou zijn verkregen. Een soortgelijk verzoek is bij de behandeling van de Algemene Bijstandswet aan de overzijde van het Binnenhof gedaan door de geachte afgevaardigde mevrouw Ten Broecke Hoekstra (*Handelingen* blz. 3974, rechterkolom). De Minister heeft op dit verzoek ietwat in afwijzende zin gereageerd (*Handelingen* blz. 3977, rechterkolom), waar zij gezegd heeft:

„De geachte afgevaardigde zal begrijpen, dat ik geloof heb in mijn wet en dat ik niet het gevoel heb, dat men gauw zal moeten beginnen met haar te wijzigen.”.

Ik kan het natuurlijk in de Minister zeer waarderen, dat zij geloof heeft in haar eigen werkstuk — het zou droevig zijn, als het anders was —, maar het blijft toch altijd mogelijk dat, als men straks in de praktijk met de wet gaat werken, er zich bij de toepassing moeilijkheden voordoen doordat er punten zijn, die men nu nog niet geheel heeft overzien.

Een snelle behandeling in de Kamers doet dit gevaar ontstaan, te meer daar ik de indruk heb, na kennisneming van de omvangrijke literatuur, dat het gesprek, als ik het zo eens mag uitdrukken, al wel geruime tijd op gang is, maar zeker nog niet is afgelopen.

Ik neem natuurlijk aan, dat, als bepaalde fouten of hiaten mochten blijken, de toekomstige Minister van Maatschappelijk Werk voldoende diligent zal blijken, die fouten te doen verbeteren of die hiaten te doen aanvullen. Om misverstanden te voorkomen, ik doel uiteraard op technische details. Dat de grote lijnen van de wet op betrekkelijke korte termijn wijziging zouden behoeven, geloof ik, met de Minister, bepaald niet.

De grootste van die grote lijnen zie ik hierin, dat het ontwerp ervan uitgaat, dat er een recht op bijstand dient te bestaan en dat deze bijstand niet als een gunst moet worden gezien. De naam Armenwet verdwijnt, de begrippen arme en armenverzorging hebben hun tijd gehad. Dat het twaalfde

Van de Vliet

hoofdstuk van de Grondwet in het onder dat hoofdstuk valende artikel 209 en in zijn opschrift: Van Onderwijs en Armbestuur (een verouderde combinatie) het woord „armbestuur” nog handhaaft, vereist bij een volgende grondwetsherziening een grondige bestudering.

Op 1 oktober 1851 diende minister Thorbecke ter uitvoering van wat in de huidige nummering van de Grondwet artikel 209 is een wetsontwerp tot regeling van het armbestuur in, welk ontwerp bepaald een oorspronkelijk en gedegen werkstuk was, waarmede Thorbecke zijn tijd ver vooruit was. Dit ontwerp heeft het *Staatsblad* nooit bereikt, omdat vóórdat het in behandeling kon komen de aprilbeweging van 1853 tot het aftreden van Thorbecke heeft geleid. Het gematigder ontwerp, dat minister Van Reenen indiende, is wel (in 1854) tot wet verheven. Het uitgangspunt van deze Armenwet was, dat kerkelijke en bijzondere instellingen van weldadigheid voor de armen dienden te zorgen en de overheid slechts dan als het beslist niet anders kon, pas in alleruiterste nood, en wel om te zorgen, dat de arme niet omkwam en om ordeverstoringen te vermijden. Aan een plicht van de overheid om hulp te verlenen en zeker niet een recht van de behoeftige op hulp was men in die jaren nog lang niet toe.

Onze tweede Armenwet van 1912 (in 1910 door minister Heemskerk ingediend) handhaafde het subsidiariteitsbeginsel; de overheid komt pas aan bod als andere hulp faalt; maar meer dan in de wet van 1854 kwam het belang van de betrokkene voorop te staan.

De hulp moest erop worden gericht de hulpbehoevende in staat te stellen te voorzien in het onderhoud van zich en zijn gezin. Een amendement van het lid van de Tweede Kamer, de heer Vliegen, om een recht op onderstand in de wet te brengen had, na de onaanvaardbaarverklaring door minister Heemskerk, geen schijn van kans. De tijd was daarvoor nog niet rijp.

Wij mogen dankbaar zijn, dat de inzichten zich te dezen thans grondig hebben gewijzigd en dat minister Klompé er zich toe heeft gezet deze gewijzigde inzichten te codificeren. Wanneer onze Kamer straks het wetsontwerp zal hebben aangenomen, is bijstand van een formele gunst geworden tot een wettelijk recht. En zeer velen mogen de bewindsvrouw daarvoor dan dankbaar zijn. De mens, die bijstand behoeft, kan dit voortaan, zoals de Minister het aan de overzijde van het Binnenhof zo mooi uitgedrukt, met opgeheven hoofd doen, en kan langs een weg gaan, „die niet besproeid is met tranen.” Hij behoeft zich niet meer te bevinden in de ietwat vernederende positie van de hand te moeten ophouden. Dit is een groot en belangrijk goed.

In het beginselprogramma van de politieke partij, die ik de eer heb in dit hoge college te vertegenwoordigen, staat, dat de rechtspositie voor alle leden der maatschappij zo goed mogelijk dient te worden gewaarborgd. Armoede en gebrek, ten gevolge van oorzaken, die de individuele mens niet kunnen worden toegerekend, behoren door een doeltreffende organisatie van sociale verzorging te worden gelenigd. Deze organisatie moet zodanig worden ingericht, dat ondermijning van het eigen verantwoordelijkheidsbesef van de individuele mens wordt voorkomen. Deze beginselen zijn in het wetsontwerp op de juiste wijze uitgewerkt.

Ik mag in dit verband wijzen op artikel 1, tweede lid, waar staat:

„De bijstand wordt afgestemd op de omstandigheden en mogelijkheden van persoon en gezin, alsmede op het betoonde besef van verantwoordelijkheid voor de voorziening in het bestaan. Hij is er op gericht de persoon zo mogelijk in staat te stellen zelfstandig in zijn bestaan te voorzien.”

Dit had door een liberaal kunnen zijn geschreven. Minister Klompé heeft zich hier een goed liberaal getoond en groter lof kan ik haar uiteraard niet toezwaaien.

Een bijzonder moeilijk punt in deze zaken is de vraag welke waarborgen moeten worden verkregen, dat de voor de

bijstand bestemde financiële middelen niet aan onwaardigen worden verspild.

Zoals prof. dr. C. W. de Vries het in een recent artikel in het „Sociaal Maandblad Arbeid” uitdrukt „het doe wel en zie niet om”, kan slechts in een kleine kring worden toegepast. Het „doe wel, maar zie om” is een zeer moeilijke zaak.

De Commissie Vervanging Armenwet van de V.V.D. heeft de rechtsplicht tot ondersteuning in haar voorstel opgenomen. In haar rapport schrijft de commissie:

„Hoe moet men de rechtsplicht nakomen tegenover de onmaatschappelijken, dronkaards, publieke vrouwen, krediet zoekende losse markt-kooplieden, die geen waarborg bieden dat zij het ontvangen geld goed zullen gebruiken.”

Er zal voor het ondersteunend orgaan een mogelijkheid moeten zijn afwijzend te beschikken in de hierboven genoemde gevallen.

Het systeem van de wet is, dat aan het verlenen van bijstand voorwaarden kunnen worden verbonden, die, bij niet-naleving, kunnen leiden eerst tot vermindering en zelfs later tot het beëindigen van de bijstand. Deze procedure wordt ingeleid door de bepaling, dat aan de bijstand slechts voorwaarden mogen worden verbonden, die verband houden met aard en doel van een bepaalde vorm van bijstand. Ook kunnen redenen van medische en sociale aard zich verzetten tegen voorwaarden, welke strekken tot inschakeling in de arbeid. De voorwaarden mogen de staatkundige vrijheid, noch de vrijheid van godsdienst of levensovertuiging beperken.

Indien een gerechtvaardigde voorwaarde niet is nagekomen, kunnen B. en W. de bijstand beëindigen. De weigering tot ondersteuning is gegrond op een geconstateerd gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel bij de behoeftigen. Onder bepaalde omstandigheden wordt, ondanks het erkennen van de rechtsplicht tot ondersteuning, de ondersteuning niet verleend. Het ondersteunend orgaan zal echter in gevallen van dadelijke nood toch moeten ondersteunen.

Omtrent de moeilijkheden, die hier zijn, ben ik nog niet gerust. Er moet nu eenmaal rekening worden gehouden met het concrete feit, dat er in onze maatschappij een aantal nootdure arbeidsschuwen zijn. Al mogen wij de Algemene Bijstandswet zien als het sluitstuk van de sociale zekerheid, de bedoeling van de wet is bepaald niet deze, dat een ieder, die niet tot werken bereid is, toch van overheidswege wordt onderhouden. Het zal voor degenen, die met de uitvoering van de wet zijn belast, moeilijk zijn, want tegenover de eis van de overheid tot werken kan komen te staan de onwil van het individu, dat, wetende, dat zijn rechten in de Bijstandswet sterk verankerd liggen, zal trachten er zoveel mogelijk uit te halen en zo weinig mogelijk tegenprestatie te leveren en het is zeer onbevredigend, dat zo iemand maar uit de grote „pot” van de rijksfinanciën kan putten.

Aan de overzijde van het Binnenhof heeft mijn politieke geestverwante mejuffrouw Ten Broecke Hoekstra er nog op gewezen (*Handelingen* blz. 3941, rechterkolom), dat het verantwoordelijkheidsbesef van alle anderen, aan wie bijstand wordt verleend, een knauw krijgt, wanneer zij bemerken op welke wijze anderen misbruik kunnen maken van de door de wet geboden zekerheid.

Artikel 1 van het wetsontwerp luidt:

„Aan iedere Nederlander die hier te lande in zodanige omstandigheden verkeert of dreigt te geraken dat hij niet over de middelen beschikt om in de noodzakelijke kosten van het bestaan te voorzien wordt bijstand verleend door B. en W.”

Er heeft zich een vrij uitvoerige discussie ontwikkeld over de betekenis van „noodzakelijke kosten van het bestaan”, een term, die wat minder gelukkig is, omdat hij in verband met vroegere armenzorg wat belast is en omdat men vreest voor een te enge interpretatie. Naar ik meen, is uit de gewisselde

Van de Vliet

stukken wel duidelijk gebleken, dat onder het begrip „noodzakelijke” kosten niet alleen begrepen worden kleding, voeding en verwarming, doch dat een ruime interpretatie, aangepast aan de wisselende eisen des tijds, zal worden gevolgd. Als ik het zo eens mag zeggen: ook voor het bloemetje in huis zal worden gezorgd.

In artikel 4 staat:

„Bijstand in de behoefte aan bedrijfskapitaal en aan duurzame gebruiksgoederen kan worden verleend in de vorm van geldlening of borgtocht.”.

Deze bijstand wordt verleend door B. en W. of door het college, bedoeld in artikel 72. Veelal wordt bijstand in deze vorm verleend door de volkskredietbanken. Volkskredietbanken zijn niet altijd, zoals de memorie van antwoord zegt, gemeentelijke volkskredietbanken; het zijn ook vaak aparte stichtingen, zij het dat het werkkapitaal dan verkregen wordt in de vorm van een gemeentelijke geldlening en dat in het bestuur van de stichting het gemeentebestuur vertegenwoordigd is, maar veelal in een minderheidspositie. Nu kan zich mijns inziens de moeilijkheid voordoen, dat een bijstandsbehoefte zich om een geldlening voor bedrijfskapitaal of voor duurzame gebruiksgoederen tot de volkskredietbank wendt en dat deze bank na ampele overweging van alle omstandigheden meent het verzoek te moeten afwijzen. Betrokkene kan zich dan wenden op grond van de Bijstandswet tot B. en W. of tot het in artikel 72 bedoelde college.

De mogelijkheid bestaat dan, dat dit college er anders over denkt en het verzoek toewijst. Men loopt zo de kans, dat alle afwijzingen door de volkskredietbank nog eens met gebruikmaking van de Bijstandswet aan B. en W. worden voorgelegd; immers betrokkene zal redeneren: „neen heb ik al en ja kan ik nog krijgen”.

Hier ontstaat dan een soort van hoger beroep op de beslissingen van de volkskredietbank en ook een groot aantal dublures, waardoor de efficiency niet wordt bevorderd. Indien door B. en W. of door het college ex artikel 72 met enige frequentie afwijkende beslissingen worden genomen, kunnen er tussen volkskredietbank en B. en W. conflictjes ontstaan, die beter vermeden kunnen worden.

Dat was de strekking van de opmerking, die onzerzijds in het voorlopig verslag (blz. 5 links) is gemaakt en welke opmerking de Minister blijkens haar mededeling op blz. 5 links in de memorie van antwoord niet duidelijk was.

In het voorlopig verslag is een vraag gesteld t.a.v. de fiscale consequenties van het in werking treden van de Algemene Bijstandswet. Het antwoord in de memorie van antwoord, dat wel uit de pen van de Staatssecretaris van Financiën zal zijn gevloeid, bevredigt mij niet, al is er fiscaal-technisch ten hoogste een klein speldje tussen te krijgen. A prima vista lijkt het wat vreemd, dat de overheid met de ene hand, de bijstandshand, geeft en met de andere hand, de fiscale hand, neemt. Dit is echter niet vreemd, want het komt herhaaldelijk voor. De overheid geeft met een salarishand, met een pensioenhand, met een A.O.W.-hand en neemt met haar fiscushand. Het lijkt eenvoudiger, dan maar met één hand het verschil uit te delen, maar dit is geen haalbare kaart, omdat met de persoonlijke omstandigheden van de belastingplichtige dan geen rekening kan worden gehouden en b.v. de miljonair dan evenveel belasting van zijn A.O.W.-uitkering zou betalen als de financieel kleine man.

Met uitkeringen krachtens de vroegere Armenwet en de nieuwe Bijstandswet ligt het echter anders, omdat deze uitkeringen alleen aan financieel kleinen ten deel vallen. De toenmalige Raad van Beroep voor de directe belastingen Den Haag I heeft in 1951 te dezen het verlossende woord gesproken, nl. door op te merken, dat verleende steun in principe verhaalbaar is en daarmee dus een schuld doet ontstaan, mitsdien geen inkomen is.

Deze constructie gaat met de nieuwe Bijstandswet niet meer op, zo redeneert de Staatssecretaris, omdat het verhaal beperkt is en niet in alle gevallen mogelijk. Aan de andere

kant zou ik toch nog weleens het oordeel van de bevoegde rechterlijke instantie in een testcase willen vragen en mij dan baseren op artikel 55, lid a. en op grond daarvan de schuldtheorie van de toenmalige Raad van Beroep Den Haag I verdedigen.

In een dergelijke procedure zou ik nog wel een mogelijkheid zien, maar nemen wij nu maar eens aan, dat de Hoge Raad anders oordeelt. De Staatssecretaris heeft dan gelijk, dat volgens de wet op de inkomstenbelasting periodieke uitkeringen krachtens de Bijstandswet belastbaar zijn. Als troost vertelt hij er dan terecht bij, dat het in de praktijk zo'n vaart niet zal lopen, omdat er allerlei mogelijkheden zijn, die veroorzaken, dat de betrokkene toch niets hoeft te betalen. Immers:

1e. kan het totale inkomen beneden de grens van het belastbare liggen;

2e. kunnen er buitengewone lasten zijn;

3e. kan betrokkene nog afschrijving vragen, als hij de belasting niet anders dan met buitengewoon bezwaar kan betalen.

Dit is alles juist, maar hier ontstaat voor de belastingdienst een massa werk en veel papieren rompslomp. Veel perceptiekosten voor een uitermate geringe opbrengst.

Nu staat er verder, blz. 5, links onderaan, in de memorie van antwoord:

„Aangezien bij de bijstandsverlening al deze omstandigheden en aspecten in aanmerking moeten worden genomen, zal in de gevallen waarin er in feite belasting verschuldigd is, ook met de belastingfactor rekening moeten worden gehouden.”.

Ik lees die zin zo, dat, als er belasting betaald moet worden, de bijstand dan maar moet worden verhoogd met het bedrag van die belastingen. Dit vereist dus van de ambtenaren van de dienst van Sociale Zaken kennis van belastingen, hetgeen het gevaar met zich medebrengt, dat er een extra-ambtenaar moet worden aangetrokken, die van fiscale zaken enig verstand heeft. Weer extrakosten. Het vrijstellen van de bijstandsuitkeringen is wel zo eenvoudig en wel zo goedkoop.

Nu weet ik wel, dat dit punt niet in de Algemene Bijstandswet moet worden geregeld, maar in de wet op de inkomstenbelasting, en dus nu niet aan de orde is, maar ik acht deze zaak toch van voldoende belang om er met nadruk op te wijzen en ik verzoek de Minister van Maatschappelijk Werk de aandacht van haar ambtgenoot van Financiën hierop te vestigen. Al te groot perfectionisme omtrent deze fiscaal volstrekt onbelangrijke bedragen kost het Rijk nodeloos geld.

Blijkens hoofdstuk VI (Slotbepalingen) bepaalt binnen twee jaren na het in werking treden der wet de gemeenteraad, na overleg met de burgerlijke instelling van weldadigheid, of een deel en, zo ja, welk deel van het vermogen der instelling in verband met de overgang van de taak der bijstandsverlening op burgemeester en wethouders, op de gemeente overgaat. De regeling is neergelegd in artikel 88, terwijl voor de z.g. gemengde instellingen van weldadigheid een soortgelijke bepaling is te vinden in artikel 89.

Ik vraag mij af, of de regeling, vanuit een algemeen standpunt gezien, waterdicht is. Voor zover het vermogen van de bedoelde burgerlijke instellingen van weldadigheid afkomstig is van de gemeente, die een deel van de taak dier instellingen gaat overnemen, is het begrijpelijk, dat een regeling getroffen wordt om te voorkomen, dat dat vermogen bestemd wordt voor een ander doel dan indertijd werd afgesproken. Voor zover echter het vermogen van de burgerlijke instelling niet afkomstig is van de gemeente, die haar taak gaat overnemen, dient naar mijn mening anders te worden geoordeeld. Vooral nu, voor zover ik kan nagaan, in de wet geen voorziening wordt getroffen, dat een vermogen, hetwelk op de gemeente overgaat, door laatstgenoemde in stand moet worden gehouden voor het doel, waarvoor het is bijeengebracht.

Er dient voorkomen te worden, dat het deel van het vermogen van die instellingen, hetwelk aan de gemeente zou

Van de Vliet e. a.

overgaan, waartegenover de instellingen dan ontheven worden van hun taak, niet in stand blijft en voor andere doeleinden wordt aangewend dan waarvoor het oorspronkelijk is bijeengebracht.

Hieromtrent verneem ik gaarne de zienswijze van de Minister.

Met deze korte opmerkingen wil ik volstaan. Ik herhaal, dat mijn fractie gaarne haar stem aan dit wetsontwerp zal geven.

De heer **Diepenhorst** (A.R.P.): Mijnheer de Voorzitter! Dat door mij een enkele kanttekening wordt gemaakt naast het voorliggend ontwerp betekent niet, dat ik nu nog wat eigen wijsheid wil spuien na de behandeling aan de overzijde of na de doorwrochte betogen, hier hedenmiddag uitgesproken. Wel moet ik, zoals vaker vaststellen, dat de Kamer van 150 op weinig bewonderenswaardige wijze haar recht van amendement heeft gebruikt. De invoeging van de s in het opschrift was volstrekt overbodig. Zo min als wij van een „banketsbakker” spreken, is het nodig van een „bijstandswet” te gewagen. Genoeg over zulke schoonheidsvlekjes; het wordt ook wel eens, ben ik goed ingelicht, uit raffinement in deze richting gezocht. Mijn bedoeling is het om aan waardering uitdrukking te geven door bij een enkel meer algemeen punt even stil te staan.

In de eerste plaats treft, dat deze wet — wat vandaag bijna niet anders kan — er een is vol onzekerheid. Wij kunnen bij een zich verruimde staatstaak niet meer zo gemakkelijk de fundamentele regels, die moeten worden nageleefd, aangeven en formuleren. Algemene maatregelen van bestuur bevatten veel meer wetgeving dan vroeger; de administratie treedt soms van geval tot geval rechtschepend op. Bij een goede controle van de Staten-Generaal kan dit geen kwaad. Bij een stevige organisatie van belanghebbenden dreigt niet zoveel gevaar. Ook is er dan nog de rechter. Maar de Volksvertegenwoordiging laat bij gebrek aan tijd heel wat over haar kant gaan. De organisatie, ook van de belanghebbenden, kent haar grenzen. Het eigenlijke van een wet ligt vaak buiten de wet en wie waarborgt nu een ontwikkeling „in der gerechtigheid”? Te lastiger wordt het, wanneer het om belangen gaat, om een ordenen der levende werkelijkheid, zelfs als men daarbij nog kan zeggen, dat het zoals hier het geval is, in de eerste plaats loopt over rechtsbelangen. Daar zijn in dit wetsontwerp de noodzakelijke kosten van levensonderhoud. Daar is het gevaar om in behoeftige omstandigheden te geraken. Het lijkt zaak vulling aan de woorden der wet te geven. Met de kip in iedere pan komt men hier niet uit, tenzij overvloedige toediening van hormoonpreparaten het pluimvee werkelijk tot algemeen voedsel maakt. Naar vanzelf spreekt zullen de onder ons gangbare omstandigheden te dezen dienen te bepalen wat billijk is. Behoeftigheid in Nederland is een ander ding dan behoeftigheid in India. Dat er hachelijke beslissingen dienen te worden genomen kan duidelijk zijn. Hoe staat het met het bezoek aan een volksconcert, hoe met een jaarlijkse familievisite? Zullen alleen maar de nodige vitaminen en calorieën worden toegediend, maar — zeg in een gezin met kinderen — geen enkele aardbei? Ik noemde zoëven de rechter. Ook hij wordt voor netelige decies geplaatst en hij is er, getuige het Strooppot-arrest, hoewel zich dat, naar deskundigen weten, op wat ander gebied bewoog, niet voor teruggedeinsd. Intussen, de rechter, de administratie, degenen, die deze wet moeten toepassen geven eigenlijk aan wat deze wet voor de werkelijkheid betekent.

Nu bevindt met name de wetgever zich in moeilijkheden. Geen wonder, dat hij aarzelt met zijn constructies. Opzettelijk bezig ik de term constructies. Het ontwerp heeft gekozen voor de plicht der overheid om steun te verschaffen, niet voor het recht van de aanvrager, die steun te verkrijgen. Maar tegelijk kan deze plicht van de overheid wel worden afdwongen. Een aanspraak is aanwezig. Dienvolgens zal het heel weinig verschil maken, of men langs de weg van de overheidsplicht of langs de weg van het subjectieve recht ieder

Diepenhorst

het zijne poogt te geven. Toch acht ik de methode van het ontwerp de beste. Bij een recht wordt in de eerste plaats aan het subjectieve, aan het privaatrechtelijke subjectieve recht gedacht. Intussen doet zich, helaas, in de rechtswetenschap zo goed als elders, dit voor dat de bepaling der grondbegrippen de meeste moeilijkheden baart. Een vermaard Nederlands jurist zei eens, dat de rechtsgeleerde ontdekkers van het subjectief recht vergaten te zeggen wat zij er eigenlijk mee bedoelden. Toch valt er over het recht wel met enige belijndheid te spreken.

Een subjectief recht, althans zo voel ik het aan, geeft van huis uit bevoegdheid, schenkt macht. Het kan geldend worden gemaakt onder alle omstandigheden, ten minste onder alle regelmatige omstandigheden, tegenover een ieder of tegenover bepaalde anderen. Alle mensen weten bij het mijn en dijn, bij het vorderingsrecht uit contract — mijn pond vlees — waaraan zij toe zijn. Dit alles speelt op privaatrechtelijk gebied. Er zijn daarnaast ook publieke rechten; gewetensvrijheid, godsdienstvrijheid, habeas corpusrecht, het recht verwoord in het adagium: Hy home is my castle, enz. In de strijd tussen overheid en onderdaan zijn deze rechten gemaakte en dat wij niet spoedig op primitieve tijden moeten smalen, leert de constitutie in 1857 door Kansas in Amerika aanvaard: zij kende het onomstotelijk recht van de heer op zijn slaaf; hoe groot is de afstand van hier naar de grondrechten.

Het leven werd intussen verwikkelder. De staat, die orde en rust waarborgde, moest verder gaan. De Franse revolutie kwam al spoedig tot de stelling: La société doit la subsistance aux citoyens malheureux. Steeds meer werden van de overheid positieve daden verlangd. Nevens de politieke grondrechten, die zich eigenlijk negatief ten opzichte van de staat afgrensden, plaatsten zich de sociale en culturele, die een positieve daad vergden. Hoe moeilijk het ook precies is aan te geven, de private en de publieke rechten verschillen. De oorspronkelijke, de oudste vrijheidsrechten dragen weer een ander karakter dan het recht op rust, het recht op ontspanning, het recht op een behoorlijke levensstandaard, welke de ontplooiing van de persoonlijkheid veroorlooft; ik zwijg hier als ondeskundige over het recht op huwelijk en gezin. Er is een geheel van de omstandigheden afhankelijk verwezenlijking. Er is een soms door de omstandigheden totaal uitgesloten verwezenlijking. Van het regelmatig functionerende, private subjectieve recht is men ver verwijderd, zodra van de overheid prestaties worden verlangd.

Als het nu de bedoeling is waarborgen te scheppen, garanties te geven voor een behoorlijk bestaan, laat dan niet gegrepen worden naar met volstrekte bevoegdheden, naar met algehele wilsmacht in verband staande constructies. De plicht der overheid met een daarbij aansluitende aanspraak verdient de voorkeur boven het steeds geldend te maken recht. Het is duidelijk, dat ik te dezen mij achter Hare Excellentie met overtuiging stel, mij realiserende, dat zij deze bijstand in welke constructie dan ook in het minst behoeft.

In overheidsplicht schuilt nog een element. Ik noemde met opzet en klemtoon leggend het woord plicht. Daarin ligt „gehoudenheid”, zedelijke gebondenheid tot hulp. Hiervan willen in verband met de bijstand verscheidenen, ook in Nederland, voor de staat niet horen. Zij plaatsen, waar dit onderwerp aan deze staat een eerste, ja doorgaans de enige plaats geeft, de kerk voorop. Zij willen de oude voorstelling, dat de overheid enkel subsidiair helpt handhaven. Dit staven zij dan met een beroep op de Bijbel, die de verzorgingsplicht ten opzichte van de behoeftigen bij voorrang aan de kerk zou toekennen.

Op dit punt past mijns inziens een algemene waarschuwing tegen verkeerd woordgebruik. De term „subsidiair” heeft meer dan één betekenis. Er zit vooreerst in „wat van het tweede plan is”. „Subsidiair” is dan: niet zo belangrijk, niet zoveel waard. Vervolgens brengt men het woord „subsidiair” in verband met het subsidiariteitsbeginsel dat uit de rooms-katholieke encyclieken bekend is geworden, maar dat in wezen

Diepenhorst

minder een beginsel dan een richtsnoer is en dat dan ook weer uiteenlopend omschreven wordt.

Wie nu tegen de oplossing door de wet geboden zich verklaart, heeft heel gemakkelijk spel. Hij betuigt dat de Staat de kerk niet mag verdringen, dat zij van hogere althans van andere orde is. Hij proeft vervolgens in het hulp verschaffen door de Staat een verkeerde theologisch-maatschappelijke fundering, de Staat moet niet als alomvattende gemeenschap onderstand bieden, want die Staat is niet alomvattend, er zijn tal van levenskringen. Inderdaad lijkt het spel zo gewonnen, maar men stelde de stukken naar eigen believen op.

In dit verband met het woord „subsidiar” te schermen, gaat toch slecht aan. Hoe verklaren zij, die de kerk tot geen prijs door de Staat willen laten verdringen, dat kerkelijke hulp slechts wordt geboden als familieleden of particulieren niet ondersteunen. In hun eigen opvatting is hier de kerk zelf subsidiair. Waar vindt men vervolgens in het ontwerp, dat het subsidiariteitsbeginsel in de gebruikelijke gedaante — ik beslis hier niet over zijn deugdelijkheid — wordt gehuldigd? In een gemengde Staat als de onze kunnen heel moeilijk bepaalde beginselen in de wetgeving worden neergelegd, zo deze beginselen slechts door een gedeelte der burgers worden onderschreven. Men zal ze niet vinden in de Wet op de Bedrijfsorganisatie, om een voorbeeld uit de jongste tijd te noemen, men zal ze in deze wet niet aantreffen.

Naar alle kanten voorzichtig met woorden te zijn, is geraten. Te veel wilde machtspreuken doen in dit verband opgang. De overheid vermag niet wezenlijk barmhartig te helpen, aldus proclameren velen. De feiten weerleggen deze mening. Zeker de aard van de hulp doet zich hier gelden. Materiële onderstand wordt gemakkelijker gegeven dan immateriële: pecunia non sapit religionem, ziedaar een citaat, dat magister Stokman veel genoeg zal doen. Maar het is in elk geval een miskenning van wat er gebeurt, te zeggen, dat de Staat als zodanig geen enkele deernis, geen enkele bewogenheid kan tonen. Een tweede te boud uitgesproken bewering vormt: de hulp mag niet met recht worden verbonden. Wat wordt hier verwaarloosd? Ik neem een voor de hand liggend voorbeeld. Er is een toezegging om, gesteld dat dit nodig is, filantropische hulp te verlenen. Die toezegging wordt gedaan. Zij kan bij latere weigerachtigheid, indien zij maar kan worden bewezen, ook rechtens afgedwongen. In deze constructie ligt niets dat tegen de borst stuit. Al evenmin — een derde voorbeeld — overtuigt in de tegengestelde richting de apodictische redenering: de overheid moet helpen, want de Staat garandeert gewetensvrijheid; deze gewetensvrijheid leidt tot handhaving ook van de gewetenszekerheid en de gewetenszekerheid gaat weer over in de bestaanszekerheid. Het is een liberale redenering, maar de liberale logica klemmt hier althans voor mijn besef in geen enkel opzicht.

Ik zou in het algemeen willen waarschuwen voor minachting van en voor adoratie van beginselen; wij hebben met de werkelijkheid van doen. Wij hebben te maken met een veelheid van gemeenschappen, gezin, familie, kerk, staat, vrije verenigingen. Men moet telkens tegelijk nagaan, om welk milieu het gaat, om welk cultureel klimaat; of het betreft de westerse dan wel de oosterse samenleving; bepaald moeten worden de grote geschiedperiodes, waarin men deze verschillende organische of niet-organische, natuurlijke of kunstmatige levensverbanden plaatst. Dan is er aan de ene kant ongetwijfeld een bestendig een vast wezen; een kerk wordt nooit een staat en een staat wordt nooit of te nimmer een gezin. Maar er bestaat tegelijkertijd in datzelfde wezen verscheidenheid en deze kan mede worden beheerst door de omstandigheden. Wat een staat en een kerk op een gegeven ogenblik zijn, het is voor een gedeelte ook afhankelijk van datgene, wat zij doen en dit verschilt van ogenblik tot ogenblik, althans van periode tot periode. Ik zou dit kunnen toelichten en aan de hand van ziekte en aan de hand van armoede. Ze gaan steeds de kerk ter harte en deze helpt, waar geen helper is. Dus verbetering der hygiëne — ik denk aan de ziekte — en uitbreiding van de gezondheidsdiensten

— ik blijf op hetzelfde terrein — dringen de kerk terug. Als — ik stap op het voorliggend ontwerp over — meer sociale zekerheid wordt geschapen, geschiedt hetzelfde, en zelfs te gemakkelijker, als voorheen de kerk wel heeft gedaan, hetgeen toch eigenlijk ook de staat had kunnen verrichten. Van ongeoorloofde grensoverschrijding is in de verste verte geen sprake.

Men moet zich — ik herhaal het — rekenschap geven van het wezenlijke en het veranderlijke, van het standvastige en het wisselende. Met even dezelfde kracht is derhalve te bepleiten een samenleving met zoveel mogelijk en een samenleving met zo weinig mogelijk barmhartigheid. In het eerste geval — de samenleving met zoveel mogelijk barmhartigheid — wordt gedacht aan de bewogenheid, aan de gezindheid, waardoor zulk een gemeenschap zich kenmerkt. Bij de samenleving met zo weinig mogelijk barmhartigheid gaan de gedachten uit naar de algemene rechtspositie, die voor een ieder is geschapen en die het werkterrein van de filantropie deed inkrimpen, een rechtspositie, die dus een generale verheffing van het levenspeil met zich bracht. Hier blijkt opnieuw duidelijk, althans volgens mij, hoe het begrip subsidiair niet helpt. Het gaat niet om meer- of minderwaardig. Aan de orde is, wat gelet op de situatie gepast en juist mag heten. Soms treden rechtsplichten voor morele plichten terug; soms zal dit niet het geval zijn. Mag de overheid niet een bepaalde ontwikkeling bevorderen en mag de overheid, om weer een voorbeeld te noemen, niet op sociale verzekeringen aanvankelijk zeer veel bijpassen, zonder dat het gebruik van die verzekeringen, omdat het verkapt liefdadigheid zou zijn van de staat, onaanvaardbaar wordt? Mag de staat als rechtsgemeenschap, die weet, hoe het recht aan menswaardigheid en leefbaarheid is gebonden, geen zwaar getroffen leden van de rechtsgemeenschap bijspringen? De evenwichtige beoordeling van alle gegevens is eis.

Een bijzondere factor vraagt de aandacht. De staat helpt in de regel niet — dit stem ik toe — verrijkt. Wat algemeen is, levert hem de geringste last. Waar hij verbijzondert, betaamt van huis-uit een zekere reserve. Materiële bijstand is simpel. De wet legt het noodzakelijke toe; de wet lijkt het zich dus door in het financiële te blijven eenvoudig te maken; daardoor dreigt tegelijk, dat de wet het zich te eenvoudig maakt; dat zij de mens als het ware in tweeën knipt. Ten departemente is gevoeld, dat men zich hierbij te hoeden had voor een verkeerde ontwikkeling. In artikel 2 is een verbinding gelegd — ik spreek hier voor mij persoonlijk, mijnheer de Voorzitter —, die bij uitstek riskant is, maar deze verbinding is naar mijn smaak niet onaanvaardbaar.

Voor de bijstand is gegrepen naar de gemeenten. Men heeft eigenlijk te maken met de meest individualiserende publieke lichamen, die wij rijk zijn, maar de staat is — ik sprak zoëven over het algemene karakter van zijn hulp — bij het verschaffen zelfs van financiële, dus van bijzonder zakelijke onderstand, in verband met de vulling van de begrippen, aan een grens. Het te persoonlijke, het te immateriële wordt zeer gauw door hem beroerd. De scheidslijn tussen rechtsaanspraak, gerechtvaardigde aanspraak en aan de andere kant een zich mateloos laten gelden, een mateloos inroepen van de hulp, is snel uitgewist. De mens is slechts een mens, de maatschappij is slechts de maatschappij, het bedrijfsleven ligt bloot voor verzoeken. Het zou kunnen zijn, dat andere levenskringen genoeg namen met de schier automatische hulp, door de staat verschaft. Het maatschappelijk werk draagt een individualiserend karakter, maar de curatieve zorg moet eigenlijk overgaan in de preventieve zorg. De preventieve zorg is algemeen. Wat ligt meer voor de hand dan dat het maatschappelijk werk de eigen zeggenschap poogt uit te strekken, dat het werkterrein voor het maatschappelijke werk door grensoverschrijding te groot wordt? Ik wil hier in geen enkel opzicht in bijzondere gevoeligheden treden, maar ik zeg wel dit: de Algemene Bijstandswet, hoe men dan ook verder over de kwestie van de algemene regelingen voor de voorziening in bijzondere gevallen oordeelt, behoort zeer bepaaldelijk te blijven dienen en mag

Diepenhorst e.a.

niet heersen; deze wet mag ook niet heersen in ons departementale bestel.

In 1873, dus 90 jaar geleden, schreef Opzoomer: „De schuld der slechte wetten is bij het slechte ontwerp; en de schuld van het slechte ontwerp is bij de regering die het indient.” Uit wat ik zei kan, als het nog nodig was, worden afgeleid dat voor deze wetsvoordracht het Kabinet lof verdient, dat met name de Minister van Maatschappelijk Werk aanspraak maakt — ook dit klinkt beter dan dat zij een subjectief recht heeft — op waardering. Zij, ofschoon noch geboren noch getogen juriste, heeft zich thans gezet in de kring der wetgevers; zij ontmoet daar Chammoerabi, Solon, Eike von Repgow, Maria Theresia en Napoleon. Ik zou mij kunnen voorstellen, dat van nu af aan ieder ander Kabinet voor haar een kleine telcursusstelling betekent, maar zij mag zich overtuigd houden van veler dank, wanneer dit ontwerp straks het *Staatsblad* bereikt. Ofschoon slechts materiële hulp verlenend, legt deze bijstandswet niettemin waar nodig de fundamenteën voor nieuwbouw ten behoeve van door nog geheel andere ellende dan die der woningnood bedreigde levens, en het zal Hare Excellentie een blijvende voldoening zijn te weten, dat mede dank zij haar arbeid licht in het maatschappelijke duister van ongelukkige rechtsgenoten kan gloren.

De vergadering wordt te 16.14 uur geschorst en te 16.40 uur hervat.

De heer **Schuurmans** (K.V.P.): Mijnheer de Voorzitter! De indiening en bestudering van dit wetsontwerp, hetwelk bedoelt nieuwe regelen te stellen betreffende de verlening van bijstand door de overheid, brengt ons in herinnering de woorden van de Heilige Schrift: „Armen zult gij altijd bij u hebben”.

In de loop van de bijna 2000 jaren, die verlopen zijn nadat onze Zaligmaker deze woorden heeft gesproken, is er wel zeer gevarieerd gedacht over de „armen”, hun maatschappelijke status, hun benadering, de wijze van leniging van hun noden, de plichten van de meer bezittenden, de plichten van de overheid en de houding van de gemeenschap, waarin zij leven. Er zijn perioden te onderkennen van grote, ontroerende charitas en naastenliefde, van zorg om de mens en de christen in de medemens, maar ook perioden van beschamend egoïsme en liefdeloosheid, waarbij de menselijke rechten van de hulpbehoevenden werden ontkend en slechts ijzerharde economische wetten de plaats van deze in de gemeenschap bepaalde.

Het woord charitas en het begrip liefde voor de naaste is niet zelden op pijnlijke wijze geïnterpreteerd en toegepast. God alleen weet — en wij kunnen met onze moderne opvattingen van rechtvaardigheid en liefde tot op grote hoogte bevroeden — wat lichamelijk en geestelijk leed geleden is in een samenleving, die uit christelijke charitas enorme bedragen wist op te brengen en fondsen wist te stichten, maar waarin toch enorm geleden is, omdat men de verhouding tot, de rechten van en de plicht tegenover de hulpbehoevenden niet juist wist te bepalen.

Zelfs sedert onze Nederlandse Grondwet van 1814 af bevat, dat „het armbestuur een onderwerp van aanhoudende zorg der regering is”, en in 1848 de Grondwet bepaalt, dat deze „door de Wet geregeld wordt”, is er in feite van een recht van de hulpbehoevenden niet te spreken.

Het is niet onze bedoeling ons kritisch op te stellen tegenover dit verleden. Dat heeft zo weinig zin. Er is wel veel charitas vervuld en veel naastenliefde bedreven. Het is ook zo moeilijk de hulpbehoevenden te zien in het licht van de tijd, waarin de verhoudingen zich afspeelden. Misschien was de ontwikkeling, ook op wetgevend gebied, zoals die zich in Nederland na 1814 voltrok, nodig om te komen tot een wettelijke regeling, zoals die ons vandaag bezighoudt.

Vanzelfsprekend heeft de totale sociale, politieke, culturele en maatschappelijke ontwikkeling van de laatste 100 jaren ertoe bijgedragen om de Nederlandse Regering in 1963 de moed en de visie te geven om ons een wetsontwerp voor te leggen, dat breekt met verleden, waar „subsidiariteit” voor het overheidsoptreden en „gunst” voor de hulpbehoevende als dogma golden.

Schuurmans

Wij menen, dat wij, in het licht van de geschiedenis van de armenzorg, dit wetsontwerp niet alleen als een belangrijke stap vooruit mogen betitelen, daar het méér dan een stap vooruit is. Het is een nieuwe visie, een nieuwe mijlpaal in deze ontwikkeling.

Een niet zelden pijnlijk ervaren „gunst” wordt een aan de wet te ontnemen „recht”. Een rechtsbasis wordt geschapen, die de hulpbehoevenden van de noodzaak van vragen en de hand ophouden in een situatie brengt van „recht-op” te realiseren mede in zijn beroepsrecht.

Deze wet geeft ons het trotse gevoel, dat in de lange opgang naar sociale zekerheid voor allen de sluitsteen wordt aangebracht, zodat iedere Nederlander zich bewust mag zijn, dat de wet hem het recht en de rechtsmiddelen verschaft om zijn menselijk bestaan verzekerd te zien.

Sluitsteen van de sociale zekerheid, niet in die zin, dat het gebouw van de sociale wetgeving hiermede is afgebouwd, doch in de zin, dat voor allen — ook voor hen, die onder de sociale wetgeving niet of niet voldoende te bereiken zijn of zullen zijn — toch zekerheid van een menselijk bestaan wordt gerealiseerd als een recht.

Wij zijn er ons wel van bewust, dat de toepassing van deze wettelijke regelingen in de praktijk nog een groeiproces zal moeten doormaken om voor 100 pct. effect te sorteren. En zelfs met de grootste waardering voor de Ministers en hun medewerkers, die ons deze wetteksten aanboden, zal het toch wel zo zijn, dat de praktijk ons te zijner tijd voor noodzakelijke wijzigingen zal stellen. Maar dit doet niets af aan de grote betekenis, die de fractie, namens welke ik de eer heb hier te mogen spreken, hecht aan het tot stand komen van deze wet.

Laat ik dus hier, mijnheer de Voorzitter, de bewindslieden, en met name de Minister van Maatschappelijk Werk en al hun medewerkers, onze grote dank en waardering brengen voor de arbeid, die verricht is om dit wetsontwerp aan ons te doen toekomen.

Er is opgemerkt, dat de tijd van voorbereiding op de behandeling in deze Kamer wel kort is geweest. Inderdaad, mijnheer de Voorzitter, gezien de belangrijkheid van de materie was de tijd, die ons is toegemeten, niet al te lang. Wij hebben er echter graag aan medegewerkt om deze behandeling nog onder dit Kabinet en onder deze ministers te doen plaatsvinden. Enerzijds omdat bij langer uitstel, met gevolg behandeling onder een nieuw kabinet en mogelijk een nieuwe minister, de behandeling en daarmee de inwerkingtreding van de wet al te lang zou kunnen gaan duren, terwijl het naar onze mening niet verantwoord is de hulpbehoevenden langer op deze wet te laten wachten dan strikt nodig is. Anderzijds, het mag niet de hoofdzaak zijn, gunden wij deze bewindslieden zeer graag de welverdiende eer, deze wet in het *Staatsblad* te brengen.

Bovendien — het is ook reeds opgemerkt in het voorlopig verslag van deze Kamer — stelde de langdurige voorbereiding en het intensieve overleg met vele organen van het kerkelijk en particulier initiatief ons in de gelegenheid ons in de tijd te beperken.

Na deze algemene beschouwingen zij het ons vergund in het kort in te gaan op enkele aspecten en onderdelen van deze Algemene Bijstandswet.

Wij menen te mogen zeggen, dat wij op de weg van voorbereiding naar dit wetsontwerp allereerst ontmoeten de Staatscommissie Vervanging Armenwet. Al heeft de snelle ontwikkeling der gedachten ertoe geleid, dat in dit wetsontwerp niet zo heel veel van de principes is overgenomen, die het voorstel van genoemde commissie beheersten, toch mag vandaag nog een woord van dank aan deze commissie niet ontbreken, daar zij de stoet heeft gegeven om — het zij toegegeven: na grondige bezinning — tot dit resultaat te komen.

Een van de belangrijkste afwijkingen van de studie van genoemde commissie is ongetwijfeld het verlaten van het „subsidiariteitsbeginsel” en het scheppen van een rechtsplicht voor de overheid.

Schuurmans

Wij hebben met het aanvaarden van dit rechtsbeginsel niet alleen geen moeite, maar juichen het van harte toe. Wanneer in het overgrote deel van ons Nederlandse volk ongetwijfeld het rechtsbewustzijn leeft, dat de voorziening in de noodzakelijke kosten van het bestaan een recht is van elk individu, dan achten wij het meer dan aanvaardbaar, dat dit recht in een wettelijke regeling wordt vastgelegd, ook al is hierbij de formulering gekozen van het aanvaarden van een rechtsplicht voor de overheid tot het verschaffen van deze noodzakelijke voorzieningen. In deze wettelijk geformuleerde rechtsplicht is immers, mede door het te creëren beroepsrecht, impliciet het recht van het individu op bijstand vastgelegd.

Tevens is voor ons het aanvaarden van dit beginsel geen moeilijkheid, omdat wij onderschrijven wat de bewindslieden stellen in de memorie van antwoord aan deze Kamer (blz. 2, linkerkolom), dat door deze wettelijke regeling geenszins te kort wordt gedaan aan de betekenis van de familie en van de kerk.

Wij zijn van mening, dat, hoe conscentieus de uitvoerende organen van deze Bijstandswet straks hun taak ook zullen vervullen, er nog voldoende ruimte is voor de beoefening van de zo bij uitstek christelijke deugd van naastenliefde, zowel voor individu, familie, kerken als charitatieve instanties van het particulier initiatief.

Mijnheer de Voorzitter! Wij willen hier graag even onderstrepen wat de bewindslieden vermelden in de memorie van antwoord (blz. 3, linkerkolom). In hun argumentering, waarom o.m. de formulering van de rechtsplicht voor de overheid gekozen is en niet het recht op bijstand van de hulpbehoevenden, zeggen de bewindslieden:

„Het opleggen van de rechtsplicht aan de overheid betekent, dat van de overheid een actief en niet een passief beleid wordt verwacht.”.

Het lijkt ons belangrijk, dat de bewindslieden dit nog eens uitdrukkelijk stellen en wij willen graag vertrouwen, dat de uitvoerende organen zich straks van deze opvatting van de bewindslieden wel bewust zullen zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Bij de weg, die in onze Nederlandse samenleving wordt afgelegd naar de sociale zekerheid in het algemeen en bij het aanbrengen van deze sluitsteen in het bijzonder, wil het ons een uitermate belangrijk beginsel voorkomen, dat voortdurend in het oog moet worden gehouden: het behouden en versterken van de persoonlijke verantwoordelijkheid voor ieder in de voorziening in het bestaan van zich en zijn gezin.

Wij moeten erkennen, dat de bewindslieden er blijk van geven volle aandacht aan de versterking van dit beginsel te geven. Reeds artikel 1, 2de lid, spreekt van: „bijstand afgestemd op omstandigheden en mogelijkheden van persoon en gezin, alsmede op het betoende besef van verantwoordelijkheid”. Artikel 58 geeft de gemeente het recht op verhaal, o.a.: (lid c.) als kosten van bijstand verleend op grond van omstandigheden, te wijten aan het feit, dat de betrokken persoon blijk heeft gegeven van een ongenoegzaam besef van verantwoordelijkheid voor de voorziening in het bestaan.

Wij erkennen dus, dat de bewindslieden een te waarden poging doen om mala fiden de persoonlijke verantwoordelijkheid bewust te doen worden.

Vanuit de praktijk blijven wij echter van mening, dat dit wetsontwerp, in het pogen om de rechtszekerheid te waarborgen, er niet in is geslaagd even zo grote waarborgen te schepenen voor dit even belangrijk beginsel van de persoonlijke verantwoordelijkheid. Concreet gezegd: naar onze mening biedt het wetsontwerp te weinig gelegenheid aan de gemeentebesturen om op te treden tegen of bijstand te onthouden in mala fide gevallen.

Het heeft weinig zin hierbij vandaag lang stil te staan, doch wij hopen, dat de Regering de werking dezer wet in de praktijk zal blijven volgen om te zijner tijd in dit opzicht aanvullingen te overwegen. Wij stellen er prijs op hier duidelijk

te zeggen, dat ons sterkere maatregelen tegen mala fide gevallen welkom zouden zijn, niet allereerst om de financiële gevolgen van dit probleem, maar méér om middelen, die de persoonlijke verantwoordelijkheid van het individu en het gezinshoofd kunnen bevorderen.

Een tweede beginsel, dat wij in afwijking van het verleden in dit wetsontwerp vinden, is het losmaken van de materiële hulpverlening van de immateriële dienstenverlening.

Het is zeker waar, dat in de praktijk dikwijls de behoefte aan materiële hulp gepaard gaat met behoefte aan immateriële bijstand, doch het lijkt ons overtrokken te menen, dat dit in de meerderheid der gevallen voorkomt. De behoefte aan immateriële bijstand zonder meer komt zeker evenveel voor als de combinatie met materiële bijstand.

Gezien in het licht van deze praktijk, maar vooral op grond van de eerder door ons onderschreven plicht van de overheid tot materiële hulpverlening enerzijds en onze opvatting, dat de immateriële diensten bij voorbaat dienen te worden verleend door organen van gelijk gericht kerkelijk en particulier initiatief anderzijds, achten wij het losmaken van de materiële bijstand van de immateriële dienstverlening een meer dan te aanvaarden gedachte. Hierbij willen wij echter twee opmerkingen plaatsen.

Ten eerste hopen wij, dat, waar de behoefte aan materiële hulp gepaard gaat met behoefte aan immateriële dienstverlening een groeiende samenwerking zal plaatsvinden tussen de organen van de gemeenten en de organen van het kerkelijk en particulier initiatief voor het maatschappelijk werk. Hierbij achten wij de taak, die de Minister van Maatschappelijk Werk ziet voor de organen van bijstand t.a.v. de immateriële dienstverlening, nl. vooral een bemiddelende, de juiste.

Een tweede opmerking moge zijn, dat de wet op het maatschappelijk werk, waarvan ook de Minister de wenselijkheid onderschrijft, niet langer op zich zal laten wachten dan het vormen van een gezond inzicht in dezen vereist. Immers, een wettelijke regeling van het maatschappelijk werk lijkt ons, gezien de belangrijkheid van het werk en gezien de vrij wilde groei sedert ongeveer 15 jaren, een gebiedende eis; zij mag niet langer dan noodzakelijk worden uitgesteld.

Het samenspel tussen de gemeentelijke organen voor de uitvoering van de Algemene Bijstandswet en de organen van het maatschappelijk werk op levensbeschouwelijke grondslag, de groei van dit samenspel zal er mede toe kunnen bijdragen de weg te effenen naar een wettelijke regeling van het maatschappelijk werk.

Wanneer van beide zijden het samenspel gespeeld wordt in de geest als waarin de memorie van antwoord (par. 3) de samenwerking stelt, dan menen wij, dat de door deze wet ingevoerde scheiding van materiële en immateriële hulp de totale hulpverlening aan de hulpbehoevenden ten goede kan komen.

Alhoewel wij de gedachtengang van de Minister ten aanzien van de krediethypotheek wel kunnen volgen, achten wij het niet opnemen van de vorm van krediethypotheek in deze wet een groot gemis. De Minister zegt in de memorie van antwoord (blz. 5, linkerkolom), dat de krediethypotheek geen vorm van bijstand is, en dus niet past in deze wet. Mijnheer de Voorzitter, het gaat hierbij inderdaad om een situatie, waarbij de betrokkene wel over middelen beschikt (b.v. onroerende goederen), maar naar onze mening niet over „de” middelen om in zijn bestaan te voorzien, nl. betrokkene beschikt niet over financiële middelen, tenzij hij zijn goed te gelde maakt.

Dit is onder de werking van de huidige Armenwet nu juist de betekenis van de krediethypotheek geweest, dat b.v. ouden van dagen wel een eigen huis hebben, maar onvoldoende inkomen. Het is voor betrokkenen, maar ook voor de organen van uitvoering pijnlijk, dan op de verkoop van dit soms dierbare goed te moeten aandringen, om uit de opbrengst de middelen van bestaan te vinden.

Schuurmans

De krediethypotheek bracht hier een oplossing, welke mogelijkheid wij niet in dit wetsontwerp gecontinueerd vinden.

Wij concluderen uit het antwoord van de Minister (memorie van antwoord blz. 5, rechterkolom): het is géén vorm van bijstand, dus kan het orgaan, dat de Algemene Bijstandswet uitvoert, rustig de praktijk voortzetten van voorschotten verlenen tegen vestiging van een krediethypotheek, wat dan geen bijstand is in de zin der wet, en waarbij b.v. ook geen beroep mogelijk is, om dan na het overlijden die voorschotten uit de verkoop van het goed terug te ontvangen.

Als wij zo de gedachten van de bewindslieden interpreteren, blijven wij toch betreuren, dat deze vorm in dit wetsontwerp geen regeling heeft gevonden.

Ten aanzien van de fiscale consequenties van het in werking treden van deze wet geeft de memorie van antwoord (blz. 5, linker kolom) een nuchtere en logische beredenering, die hierop neerkomt, dat de periodieke uitkering op grond van deze wet in principe tot belastingheffing aanleiding zal geven.

Nu zal dit in de praktijk misschien nogal meevallen, doch het wil ons wel een vreemde figuur voorkomen, dat de gemeentelijke organen voor de uitvoering van deze Bijstandswet tot periodieke uitkeringen verplicht zijn, aan iedere Nederlander, die hier te lande in zodanige omstandigheden verkeert of dreigt te geraken, dat hij niet over de middelen beschikt om in de noodzakelijke kosten van het bestaan te voorzien, terwijl van deze uitkeringen voor de rijksoverheid toch weer in beginsel belasting geheven kan en in sommige gevallen ook zal worden. Overigens geloof ik, dat de praktijk ons hier wel weer voor een oplossing zal plaatsen.

Mijnheer de Voorzitter! Het verheugt ons, dat de bewindslieden in de memorie van antwoord (blz. 6, rechterkolom) onderschrijven, dat er nog veel, en liefst op korte termijn, moet geschieden voor de gehandicapten, de meest zwaar getroffen groep in onze huidige samenleving. Zoals in onze bijdrage aan het voorlopig verslag, willen wij ook bij deze openbare behandeling erkennen, dat wij begrip hebben voor de bezwaren, die van de zijde van de Minister werden ingebracht tegen de motie van orde van mevrouw Heroma-Meilink in de Tweede Kamer, en tegelijk onze waardering herhalen voor de maatregelen, die door deze Regering zijn genomen ten gunste van de gehandicapten en hun gezinnen. De bewindslieden zullen het ons echter niet euvel duiden, als wij herhalen, dat naar de mening van de fractie, namens welke ik de eer heb hier te spreken, met klem wordt aangedrongen bij het straks optredende kabinet, dat met de nodige spoed in de nood van vele gehandicapten en de gezinnen, waartoe zij behoren, wordt voorzien. Wij vertrouwen, dat het nieuwe Kabinet aan de hulp aan deze groep hoge prioriteit zal verlenen.

Mijnheer de Voorzitter! Ten aanzien van het punt „uitbataling van de bijstand aan de verpleegden in inrichtingen” kunnen wij tot onze spijt de mening van de bewindslieden, neergelegd in de memorie van antwoord (blz. 6, rechterkolom), niet delen. Wij gaan er niet veel over zeggen; de toekomst zal leren of de optimistische kijk van de bewindslieden de juiste is.

De moeilijkheid zal naar onze mening hieruit voortkomen, dat de inrichtingen, waar bijstandbehoevenden worden verpleegd, zoals ook in de huidige situatie onder de werking van de Armenwet, vóór de plaatsing van een pupil van de gemeente een garantie vragen voor het volle bedrag van de verpleegprijs. Toch moet de gemeente aan de verpleegden de verpleegprijs uitbetalen, die, zo redeneren de bewindslieden dan weer, wordt doorbetaald aan de inrichting. De inrichting zal dus niet vragen om de van de gemeente te ontvangen bijstand of andere inkomsten te cederen, zoals de Minister veronderstelt, daar de garantie, die de gemeente vooraf moet geven, bij wanbetaling een veel gemakkelijker te realiseren weg is dan het invorderen van niet betaalde bedragen bij de pupillen. De gemeente zal echter voor de taak komen te

Schuurmans e. a.

staan, reeds uitbetaalde verpleeggelden van de verpleegden terug te vorderen, wat in vele gevallen een kwalijke zaak zal blijken. Wij zien dus de praktijk met enig pessimisme tegemoet, maar hopen, dat de bewindslieden gelijk krijgen. Wij vrezen.

In het voorlopig verslag hebben wij doen opnemen het te betreuren, dat door het aannemen van het amendement-Kikkert e.s. in de Tweede Kamer het instellen van een commissie van advies facultatief is gesteld. De bewindslieden geven in de memorie van antwoord (blz. 7, rechterkolom) als hun mening, dat ook zij het zouden betreuren, indien de commissies van advies in onvoldoende mate tot stand zouden komen. Tot op zekere hoogte kunnen wij waardering hebben voor de gedachtengang, die het lid van de Tweede Kamer de heer Kikkert ertoe bracht het amendement in te dienen, nl. de beslissing over het al of niet instellen van een commissie in handen van het gemeentebestuur te leggen, als een vorm van autonomie. Wat ons dit amendement doet betreuren, is de overweging, dat in de kleinere gemeenten, waar in het algemeen met minder gespecialiseerde functionarissen moet worden gewerkt, de behoefte aan een dergelijke commissie het grootst is, terwijl het gevaar groot is, dat de praktijk zal leren, dat daar juist de commissies van advies overbodig geacht zullen worden. Het spijt ons dus, dat deze commissies facultatief zijn gesteld, waardoor zij op de plaatsen, waar zij waarschijnlijk het meest nodig zullen zijn en het nuttigst kunnen werken, waarschijnlijk niet tot stand zullen komen.

Voorts twee opmerkingen, die slechts zijdelings raakpunten hebben met het onderhavige wetsontwerp.

Wij willen graag onze instemming betuigen met de gedachte, door de bewindslieden in de gewisselde stukken neergelegd, om het tot stand brengen van maatschappelijke contactorganen als organen van overleg tussen instellingen van het kerkelijk en particulier initiatief en de gemeentelijke overheid. Het zal ons verheugen, als het nieuwe Kabinet in de komende jaren hieraan aandacht zal willen besteden en langs de weg van voorlichting en subsidiëren de totstandkoming van deze organen zal bevorderen.

Onze slotopmerking, mijnheer de Voorzitter, moge zijn, dat met deze Algemene Bijstandswet een sluitsteen gelegd wordt voor het gebouw der sociale zekerheid, waarover wij ons zeer verheugen, doch dat het ons wenselijk voorkomt, dat in het nieuwe Kabinet de Minister van Maatschappelijk Werk, samen met de bewindsman van Justitie, overweegt of er geen uitbreiding van wettelijke maatregelen gewenst is om op te treden tegen maatschappelijke delinquenten. De uitvoerende organen voor de Armenwet en straks deze Bijstandswet worden bij herhaling geconfronteerd met gevallen van personen, die hun gezinnen moedwillig onverzorgd achterlaten en weigeren op normale wijze in het onderhoud van hun gezin te voorzien, hun vrouw en kinderen straffeloos of aan verkommering of aan de gemeenschap overlaten. Veelal staan de uitvoerende organen machteloos.

Het wil ons voorkomen, dat in een goed geordende samenleving, waar gelukkig zekerheden voor het bestaan van individuen en gezin geschapen worden, tegen dergelijke individuen met meer kracht moet kunnen worden opgetreden.

Onze Nederlandse strafwetgeving kent optreden tegen minder zware delicten dan zich op het terrein van de verwaarlozing van het gezin in onze gemeenschap voltrekken. Graag willen wij dit ter overweging geven aan het nieuwe Kabinet.

Tot slot wensen wij de beide bewindslieden van ganser harte toe, dat het hun gegeven moge zijn, aan het einde van de huidige regeringsperiode deze Bijstandswet nadat ze, zo hopen wij, in deze Kamer met algemene stemmen is aangenomen, als besluit van deze vruchtbare regeringsperiode, in het *Staatsblad* te brengen. De bijstandbehoevenden in ons vaderland zullen er hen dankbaar voor zijn.

Mejuffrouw Tjeenk Willink (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Eindelijk is het dan zover. Ik hoop, dat de Minister mij deze diepe zucht van verlichting niet euvel zal duiden. Ik

Tjeenk Willink

wil het „eindelijk” bepaald niet laten slaan op deze bewinds-vrouw, aan wie hulde toekomt, omdat zij door haar stuwkracht gemaakt heeft, dat het thans zover is: de Armenwet 1912 wordt vervangen. Ik kan niet nalaten te constateren, dat het wel erg lang geleden is, dat ik voor de eerste maal als lid van de Eerste Kamer de Troonrede, toen nog uitgesproken door Koningin Wilhelmina, beluisterende, vernam dat de wijziging van de Armenwet als een urgente zaak aan de orde zou worden gesteld. Dat was, mijnheer de Voorzitter, in juli 1946, toen de Koningin de eerste zitting opende van de na de bezettingstijd weer op normale wijze verkozen Staten-Generaal. Als toen nog jong kamerlid spitste ik mijn oren bij het horen van de volgende passage:

„Op korte termijn zal een commissoriaal onderzoek worden ingesteld naar de mogelijkheid om de Armenwet in die zin te verruimen, dat zij een brede basis biedt voor de maatschappelijke voorziening en hulpverlening.”.

Anno 1946, mijnheer de Voorzitter! Wij hebben er dus 17 jaar over gedaan voordat wat toen urgent werd geacht, thans gerealiseerd wordt in de nieuwe Bijstandswet en dan zal het nog anderhalf jaar duren voordat de bijstandbehoefte werkelijk profijt zullen kunnen gaan trekken van de mogelijkheden. Het was in juli 1947, dat de in de aangehaalde Troonrede aangekondigde commissie werd geïnstalleerd: de Staatscommissie Vervanging Armenwet, bekend als commissie-Quarles van Ufford, waarvan ik het moeizame genoeg heb gehad lid te zijn. Bij de opening, verricht namens de Minister van Binnenlandse Zaken, werd door de voorzitter naar aanleiding van de aandrang van regeringszijde gezegd:

„Stellig kan men ons niet dit jaar, vrij zeker zelfs het volgende jaar nog niet thuis verwachten.”.

Mijnheer de Voorzitter! Als leden van de staatscommissie hadden wij toch wel de bedoeling om binnen de twee jaar thuis te komen, of liever gezegd om een wet voor te bereiden, die zou maken, dat mensen die in nood verkeren, zich werkelijk thuis kunnen voelen in onze samenleving. Na drie jaar te hebben gediscussieerd begonnen wij ons schuldig te voelen en toen heb ik zelf in een optimistische bui gezegd: is het zo gek, dat wij nog niet aan het eind van ons werk zijn?; de Armenwet van 1912 — dit is heel toevallig — heeft 12 jaar nodig gehad om er te komen, nl. van 1900 af, toen Goeman Borgesius met zijn later ingetrokken ontwerp kwam, tot 1912, toen Heemskerk de eindstreep haalde met een voor die tijd zeer moderne en ruime wet op het armenwezen.

Ziende naar die periode van twaalf jaar en gezien het feit, dat wij op het ogenblik belangrijk sneller leven, leek het mij dus wel redelijk, dat de nieuwe wet in zes jaar tot stand zou komen. De commissie-Quarles van Ufford deed zeven jaar over haar werk en het was dus 1954, toen het voorontwerp „Vervanging Armenwet” bij de toenmalige Minister van Maatschappelijk Werk werd ingediend.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom natuurlijk als lid van die commissie in de verleiding wat dieper in te gaan op het in die jaren bereikte resultaat. Maar ik zou dan in strijd komen met hetgeen u na de opening van de nieuwe zitting op woensdag jl. met aan duidelijkheid niets te wensen overlatende korthed heeft gezegd over de eigen taak en plaats van onze Kamer in het Nederlandse staatsbestel en over de wijze, waarop de Eerste-Kamerleden hun taak moeten trachten te vervullen. U heeft daarbij aangedrongen op een zelfbeperking, die zowel beantwoordt aan de revisiefunctie van deze Kamer der Staten-Generaal als aan uw streven, ons in de regel slechts één dag per week, nl. dinsdag, te ontrukken aan onze normale bezigheden, die wij bijna allen uit hoofde van een fulltime ambt of beroep hebben te vervullen. Ik geloof, dat vele afgevaardigden met bijzondere instemming en opluchting hebben kennis genomen van dit voornemen, dat ongetwijfeld zo schoon is, dat wij hiertoe gaarne zullen medewerken. Ik wil dit ook mijnerzijds

proberen te doen, misschien tevergeefs, mijnheer de Voorzitter, bij de behandeling van een zo belangrijk wetsontwerp als de Algemene Bijstandswet, die erop gericht is, niet alleen de woorden „arm” en „armenzorg” uit onze oude vocabulaire te doen verdwijnen, maar ook het verschijnsel armoede te verbannen uit de maatschappij, waarin het sinds mensenheugenis de onontkoombare duistere slagschaduw was in de strijd om het bestaan.

Ik wil, mijnheer de Voorzitter, hier, preluderende op wat ik aanstonds zal betogen, even aanstippen — de Minister zal waarschijnlijk wel begrijpen waarom —, dat bestaan in deze bekende uitdrukking m.i. betekent het naakte bestaan: strijd om in het leven te blijven.

Is datgene, wat de Bijstandswet beoogt, realiseerbaar? Terminologieën kunnen door de wetgever en het spraakgebruik gewijzigd worden, maar hoe staat het met de lading, die door een nieuwe vlag gedekt gaat worden? Is het mogelijk, armoede uit te bannen? Ja, als men het woord neemt in de zin van de Engelse term „destitution”. Ons woord „nooddrufft” duidt maar ten dele aan wat hiermede bedoeld is: de materiële „krepeersituatie”; het bijna omkomen van honger en koude, een toestand, die Nederland weer heeft leren kennen in de oorlogstijd en met name in de hongerwinter. Wat een dergelijke uiterste noodtoestand betekent, zijn wij alweer grotendeels vergeten, hetgeen helaas wel blijkt uit de moeite om ons te identificeren met de hongersnood in grote delen van de wereld, waarvoor wij van onze Nederlandse overvloed maar een schamel beetje weten af te staan. Hier doet zich t.a.v. de bereidheid tot hulpverlening duidelijk het verschijnsel gelden, dat de sociologe/maatschappelijk werkster dr. Dora Peyser zo kenmerkend heeft aangeduid als „the law of nearness and remoteness”. Het is de keerzijde van de op zich zelf wel sympathiek klinkende uitdrukking „Charity begins at home”, maar het eindigt er echter ook vaak. Ik meen te mogen stellen, dat armoede als krepeersituatie in ons land — afgezien van de oorlogsperiode — onder de werking van de Armenwet-1912 sinds lang niet meer voorkomt, behoudens in enkele gevallen van abnormale psychische gesteldheid; overigens mogen wij ons nog weleens realiseren, dat in de crisissituatie van de dertiger jaren velen door de onvoldoende werklozensteun — ik kom er nog op terug — nauwelijks boven de krepeergrens uitkwamen. Wat ik bij mijn intrede in 1932 in het veld van het sociale werk ontmoette, was weliswaar geen zwarte honger, maar wel grauwe ellende, die wij thans niet meer hoeven te vrezen, ook niet wanneer er na deze huidige fase met een tekort aan arbeidskrachten onverhoopt weer grote conjuncturele werkloosheid zou optreden.

Het is naar mijn stellige overtuiging niet de partijdigheid van een partijmens, maar een historische waarheid om te constateren, dat het socialisme, dat niet alleen gestalte en stuwkracht gaf aan de rode arbeidsbeweging, maar ook de confessionele vakbeweging bij voortduring stimuleerde, haanbrekend is geweest op de lange weg naar sociale gerechtigheid, die zich concreteert in sociale zekerheid.

Bijstand, mijnheer de Voorzitter, is een fundamentele functie van het maatschappelijk leven en er is voor zover het oog in het verleden en in de toekomst reikt geen menselijk leven, dat niet in een of andere vorm sociaal is. Of om nogmaals met dr. Peyser te spreken:

„There always was, is and will be help, aid, assistance, relief in its manifold ways as one of the integral forces of social life of man The starting point of assistance as a social function is inequality of men and conditions”.

Deze ongelijkheid van de sterken en de zwakken, de recordhouders en de uitvallers, de aangepasten en de onaangepasten zal er blijven en daarmee ook de noodzaak van bijstand in een zeer gevarieerde scala van individuele hulprelaties. Dit moge strekken tot troost van degenen — het zijn er gelukkig niet velen meer —, die vrezen, dat barmhartigheid en charitas in

Tjeenk Willink

het gedrang zullen komen, wanneer de economische armoede, die door de eeuwen heen het exercitieterrein par excellence voor deze deugden vormde, zal worden uitgebannen.

Maar zullen met de Armenwet ook de armen uit onze maatschappij verdwijnen? Ik meen van niet, omdat armoede niet alleen een absoluut materieel begrip is, zoals ik het schilderde, maar ook een relatief, sociaal-psychologisch geïndiceerd verschijnsel is. Ook al spreekt de nieuwe wet niet meer van armen, maar van „aanvragers van bijstand”, arm voelt zich degene, die niet in staat is op eigen kracht de in de groep, waartoe hij onder bepaalde sociale omstandigheden behoort, als minimaal beschouwde levensstandaard te bereiken. Was vroeger het hebben van een fiets een blijk van grote welgesteldheid, toen vele arm-lasten praktisch geen schoenen aan de voeten hadden, sinds jaren voelen ook de minst draagkrachtigen het niet kunnen aanschaffen van een fiets als een bewijs van onvermogen en zo langzamerhand wordt de radio een behoeftigheids criterium, als hoedanig ongetwijfeld ook de T.V. binnen afzienbare tijd een rol gaat spelen. Arm zal ook de advocaat zich voelen, omtrent wie de Minister volgens de *Handelingen*, blz. 3960, zeide:

„Het is mogelijk, dat iemand bij de beroepsinstantie komt met de mededeling: ik ben advocaat geweest, ik heb een neurose gekregen, mijn gehele praktijk is verlopen, ik heb geen middelen van bestaan, ik heb een gezin met zes kinderen en ik doe een beroep op de wet en u moet mij in mijn eigen stand de bijstand verlenen. Dit nu gaat mij wat betreft de overheidsplicht tot het verlenen van bijstand veel te ver.”.

Mijnheer de Voorzitter, ik kan dit met de Minister van harte eens zijn, maar concludeer dan tevens, dat deze advocaat, ook al ontvangt hij bijstand als een recht op voorziening in de noodzakelijke kosten van het bestaan, zal gaan behoren tot de trieste categorie van stille armen, waarvan ik in perscommentaren over de Bijstandswet las, dat zij tot het verleden zullen gaan behoren. Ik meen dat dit niet het geval zal zijn en dat voor deze categorie de bestaande kerkelijke instellingen en particuliere fondsen ook in het materiële vlak nog een belangrijke taak zullen hebben. De moeite zal alleen zijn om degenen, die stil willen blijven te horen. Valt wat de Minister hier stelde overigens wel te rijmen met de interpretatie, welke zij volgens *Handelingen* blz. 3980 (rechterkolom) gaf van de term noodzakelijke kosten van het bestaan:

„Wij hebben in de stukken en in de discussie met allerlei voorbeelden duidelijk gemaakt wat wij daarmee bedoelen en dat het woord noodzakelijk betekent datgene, wat voor deze persoon in zijn omstandigheden, met zijn mogelijkheden, met de omstandigheden van zijn gezin en gericht zijnde op de zelfstandigwording van deze persoon, daarbij rekening houdend met zijn verantwoordelijkheidsbesef noodzakelijk is.”.

Wij bevinden ons hier mijns inziens middenin de problematiek van deze wet, die enerzijds een recht wil geven, maar anderzijds het object daarvan zo onbepaald laat, althans in de wettekst, dat rechtsonzekerheid onvermijdelijk zal zijn. De ontwikkeling van gunst tot recht wordt allerwegen gezien en door de Minister zelf ook gesteld als de grote winst van de nieuwe wet, waarvan de Minister in de Tweede Kamer aan het slot van haar rede in eerste termijn zeide:

„Ik geloof, dat wij hier wel iets revolutionairs doen, zoals ook door enige geachte afgevaardigden is gezegd.”. (*Handelingen*, blz. 3970, linker kolom).

Ik kan mij voorstellen, mijnheer de Voorzitter, dat de Minister tot deze zeer dynamische exclamatie kwam op het moment, waarop zij haar geesteskind aan het eindoordeel van de Tweede Kamer moest toevertrouwen, maar ik geloof dat zij het toch eigenlijk meer bij het rechte eind had toen zij in de aanvang van haar betoog daar zeide verheugd te zijn, dat zij en haar

ambtgenoot van Sociale Zaken een wet hebben kunnen voorleggen

„waarin wij codificeren hetgeen in het overgrote deel van ons volk leeft, wat kort kan worden samengevat: dat de bijstand van overheidswege gebracht wordt van de sfeer van de gunst naar de sfeer van het recht.

..... Ik zou willen stellen, dat op het stuk van de rechtsplicht tot bijstandsverlening er reeds een zodanige groei van de rechtsovertuiging is geweest, dat de wetgever op dit punt niet meer behoeft te doen dan aan die rechtsovertuiging in de wet gestalte te geven.”.

Mijnheer de Voorzitter! Een dergelijke wet is, dunkt mij, geenszins revolutionair, maar evolutionair, omdat zij de lijn doortrekt van de ontwikkeling, die de Armenwet 1912 mogelijk heeft gemaakt. Revolutionair, indien men dit zware woord wil gebruiken, is de Bijstandswet misschien wel ten opzichte van het voorontwerp van de Staatscommissie Vervanging Armenwet, zoals ik in ander verband zal adstrueren. Revolutionair was overigens veeleer de wetgever, die in 1912 brak met het politionele karakter van de Armenwetten van 1854 en 1870 en de bedeling in geval van volstrekte onvermijdelijkheid vervangde door de opheffende zorg.

Mijnheer de Voorzitter! Indachtig aan uw wens tot de beperking van de discussies in deze Kamer en het afsluiten van het debat vandaag, moet ik de verleiding weerstaan om hier lang stil te staan bij de eeuwenoude, boeiende historie van de houding van de overheid ten opzichte van de armoede. In het bijzijn trouwens van een zo deskundig cultuurfilosoof als mijn geachte fractiegenoot prof. Polak zou ik mij aan dergelijke beschouwingen nauwelijks durven wagen. Bij een analyse van de redenen, waarom de overheid zich het lot der noodlijdenden aantrekt, komen kort samengevat drie motieven naar voren: het politionele, het economische en het sociologische. De overheid kan als handhaafster der rechtsorde uiteraard niet toelaten, dat rust en veiligheid worden verstoord door elementen, die door gebrek tot onmaatschappelijke daden worden gedreven. Voor hen, die om welke reden dan ook niet in hun meest noodzakelijk levensonderhoud kunnen voorzien — en in de voorbije eeuwen waren het vele redenen — bleven slechts drie wegen over: bedelen, stelen of zelfmoord. Het is heel simpel. Maar het laatste willen de meeste mensen niet ten gevolge van het onuitroeibare levensinstinct, dat wij in de oorlogstijd zo duidelijk over schijnbaar ondraaglijke omstandigheden hebben zien zegevieren. Stelen is in elke geordende gemeenschap, ook in een machtsstaat, een ontoelaatbaar middel van bestaan geweest en wanneer de overheid dan bovendien in latere stadia het bedelen nog gaat verbieden, staat zij onherroepelijk voor de keuze om de behoeftigen te laten verhongeren of hen te ondersteunen. Ter handhaving van haar eigen machtspositie is de overheid dan gedwongen om, wanneer kerk en particulieren te kort schieten, over te gaan tot het uitvoeren van armenzorg in de vorm van politiezorg, waartoe zij nog door onze Armenwetten van 1854 en 1870 uitdrukkelijk werd gestempeld, zoals uit en te na in de stukken en in de Kamers naar voren is gebracht.

Het eigen belang van de gemeenschap brengt behalve het politionele standpunt nog het economisch motief, dat ook vandaag aan de dag zeker nog een grote rol speelt, zij het misschien min of meer onbewust, naar voren, waarbij men inziert, dat de algemene welvaart wordt benadeeld, indien een deel der gemeenschapsleden niet aan het produktieproces deelneemt, maar uitsluitend als consument op de zak van anderen teert. Zodra de gedachte baanbreekt, dat de overheid niet alleen machtsinstituut is, dat zij niet slechts te zorgen heeft voor openbare orde en veiligheid, maar ook de algemene welvaart heeft te bevorderen, hetgeen nog iets anders is dan de functie van welvaartsstaat te vervullen, zien wij in de armenzorg het economisch motief opkomen, dat al eeuwen geleden aanleiding heeft gegeven tot de oudste vorm van werkverschaffing, nl. de werkhuizen, waarvan het eerste in ons land reeds in 1654 in Amster-

Tjeenk Willink

dam werd opgericht. Het feit, dat dit werkhuis voor armen tevens tuchthuis was voor misdadigers, illustreert wel op zeer sprekende wijze hoe gemakkelijk het politionele en het economisch motief kunnen samengaan. Dat zij ook met elkaar in strijd kunnen komen, mijnheer de Voorzitter, wordt wel duidelijk geïllustreerd door het trieste voorbeeld van de hongersnood in Ierland anno 1845, toen Robert Peel, diep begaan met het lot van duizenden, die dreigden om te komen, niettemin verbod graan te sturen, omdat dan de markt zou worden verknood! Men stuurde toen maïs, vergetende dat het geruime tijd duurt voordat iedereen dat gemalen kan hebben.

In zeer belangrijke mate was in de 19de eeuw, toen de liberalistische opvattingen de staat brachten tot de politiek van het „laissez faire” op economisch gebied, het politionele armenzorgmotief in overeenstemming met de economische beginselen, maar niet met het wezenlijk belang van de behoeftigen.

Sinds het begin van deze eeuw zijn het politionele en het economische motief, waarop de kwalificatie „eigenbelang van de staat” past, getranscendeerd — als ik een groot woord mag gebruiken — door het sociale beginsel, dat de gemeenschap en daarmede de overheid als haar orgaan verantwoordelijk zijn voor het individuele welzijn van haar leden. Dit socialiseringsproces, dat in de tweede helft van de vorige eeuw inzette, stroomde ten gevolge van oorzaken, die in het verband van deze wetgeving bijzonder interessant zijn, maar waarvan een bespreking mij te ver zou voeren, in twee geheel verschillende beddingen, nl. enerzijds de strijd van de arbeidersklasse om sociaal recht en voorkoming van armoede en anderzijds het streven van vooruitstrevende intellectuelen uit de bourgeoisie tot hervorming van het armwezen.

Vinden wij misschien sporen van dit oude tweestromenland, waarin destijds bijzonder veel wantrouwen heerste tussen de gelederen van hen, die het sociale recht wilden bevechten, en de anderen, die het armwezen wilden verbeteren, vinden wij sporen van deze antithese terug in de memorie van antwoord aan onze Kamer, waar de Minister zegt op blz. 3, linkerkolom:

„dat het bij de verlening van bijstand, in tegenstelling tot b.v. de sociale verzekeringen, gaat om een rechtsaanspraak, die zijn oorsprong vindt in een plicht van de overheid”?

De Minister wees er vervolgens op, dat het hier te lande gebruikelijk is onderscheid te maken bij de formulering van rechtsaanspraken tussen die, welke resulteren uit het behoren tot een rechtsgroep, waarbinnen de justitiabelen zelf de middelen opbrengen (de sociale verzekeringen), de rechtsaanspraken, welke voortvloeien uit een originele plicht van de overheid.

Mijnheer de Voorzitter! Het is niet mijn bedoeling een theoretisch duel met de Minister aan te gaan over de vraag, of het recht van het individu moet worden afgeleid uit de rechtsplicht van de overheid of dat omgekeerd de plicht van de overheid voortvloeit uit het individuele recht. Het betoog van de geachte afgevaardigde de heer Diepenhorst zou mij overigens wel verleiden, hierop dieper in te gaan, ware het niet dat ik mij toch niet in alle opzichten zo competent voel als deze spreker is. Overigens zou dit debat op zich zelf misschien bijzonder interessant kunnen zijn, omdat zou kunnen blijken, dat de Minister bij het bepalen van haar uitgangspunt in de rechtsplicht der overheid wellicht in wezen niet zozeer geleid is door de m.i. weinig overtuigende argumenten, welke zij naar voren heeft gebracht, als wel door de onderstroom van de gedachten, die, voortvloeiende uit de encyclieken *Rerum Novarum* en *Quadragesimo Anno*, stelt, dat de staat als naaste doel heeft de behartiging van het algemeen welzijn der burgers, het „*bonum commune*” dat een grootheid op zich zelf is en niet samenvalt met de som van alle individuele welzijn. Gemakshalve wil ik hier de vraag naar de originele verhouding tussen overheidsplicht en subjectief recht even onopgelost laten, als de vraag wat primair is, de kip of het ei.

Wij zouden echter zeer uitdrukkelijk — en dit in tegenstelling tot de meeste leden dezer Kamer en in het bijzonder de heer Diepenhorst — het individuele recht van de burger als

fundament van de Bijstandswet hebben verkozen en dit ook duidelijk in de wetstekst hebben willen doen uitkomen. Terwijl het er de Minister volgens haar toelichtingen om begonnen is van een gunst een recht te maken, haalt zij dit recht in de wet niet openlijk door de voordeur van artikel 1 binnen, maar via de achterdeur van het beroep, zodat het lid van de Tweede Kamer, mejuffrouw Kok terecht kon zeggen (*Handelingen*, blz. 3922):

„Ofschoon de Bijstandswet geen rechtstreeks subjectief recht op bijstand schept voor de bijstand behoevende, wordt hem dit recht toch impliciet gegeven in deze wet”.

Wat expliciet bedoeld is, nl. het recht op bijstand, had naar mijn stellige overtuiging in de wet ook expliciet en niet impliciet gesteld moeten zijn.

Ik kan mij niet onttrekken aan de indruk, dat de Minister op een gegeven moment toch teruggeschrokken is voor een directe sprong naar het doel, dat zij wilde bereiken en dat verder weg lag dan in artikel 1 van haar voorontwerp was voorzien. Was die sprong eigenlijk wel zo groot? Ik meen van niet. Reeds in 1910 schreef mr. dr. Ch. Raaymakers S.J. in preadviezen, die de toenmalige Nederlandsche Vereeniging voor Armenzorg en Weldadigheid in 1910 liet uitbrengen over het ontwerp-Armenwet van minister Heemskerck:

„De publiekrechtelijke plicht der overheid om voor de armen te zorgen kan niet in twijfel worden getrokken. Waarom die plicht niet uitdrukkelijk in het wetsontwerp erkend? Verblijvend is het te kunnen constateren, dat die plicht thans implicite erkend is.”.

Tijdens de openbare behandeling van het wetsontwerp Heemskerck in de Tweede Kamer was het niemand minder dan Abraham Kuyper, die zeide zich er over te verheugen, dat men ertoe was overgegaan om

„in de wet openlijk te erkennen, dat de burgerlijke Overheid inzake armenzorg een verplichting heeft te vervullen.”.

En bij dezelfde gelegenheid zeide prof. Drucker, die zeer intensief bij de voorbereiding van de wet van 1912 betrokken was geweest:

„Er is wel degelijk een verplichting van de Overheid om armen te helpen, een verplichting die niet alleen bestaat, gelijk de geachte afgevaardigde ten onrechte als de opvatting van de Minister aanduidde, wanneer de arme dreigt te verhongeren.”.

Naar mijn stellige overtuiging bestaat er geen enkele twijfel aan, dat er onder vigueur van de huidige Armenwet voor de overheid een plicht tot ondersteuning bestaat. Het is zelfs mogelijk om verder te gaan en een recht op onderstand krachtens de bestaande Armenwet aan te nemen, indien men zich laat leiden door de inzichten, welke een zo bij uitstek deskundig interpretator van de Armenwet als mr. dr. Schoonderbeek — aan de Minister niet geheel onbekend — naar aanleiding van artikel 32 (een z.g. *crypto-beroepsartikel*) heeft gegeven in een reeks artikelen in „*Sociale Zorg*” (van 20 november en 5 december 1950, 5 januari en 20 maart 1951). Ik ben het van harte eens met de schrijver, wanneer hij in de aanvang van zijn beschouwingen zegt:

„Voor alles is nodig dat wij een duidelijk inzicht in de historie hebben en eerst dan critiseren, afbreken en opbouwen.”.

Dit duidelijk inzicht in de historie en een kritische analyse daarvan — waartoe het ministerie mede dank zij het feit, dat dr. Schoonderbeek daaraan hoofdbambenaar is, ongetwijfeld in staat zou zijn geweest — heb ik in de stukken, speciaal in de memorie van toelichting tot mijn spijt te veel gemist. Het belang van deze materie en van de overgangsfase, waarin wij ons bevinden, had in dit opzicht m.i. meer kunnen doen verwachten.

Tjeenk Willink

Dr. Schoonderbeek komt na zijn nauwkeurig historisch onderzoek van de wettekst 1912, van de openbare kamerstukken en van de geheime kamerstukken, die te zijner beschikking waren gekomen en publicabel werden, tot de volgende weergave van de artikelen 30 en 32, in de betekenis, zoals men die er in 1912 in heeft willen leggen. In verband met de vraag of er op het ogenblik met het scheppen van de overheidsplicht en met de toekenning van een recht een geheel nieuwe fase wordt ingeluid, acht ik het, mijnheer de Voorzitter, toch relevant om de samenvattende beschouwing over de Armenwet 1912 van een zo bij uitstek deskundig auteur hier te geven:

„Het bestuur enz. van de gemeente waar de arme zich bevindt is het aangewezen orgaan om te beslissen op een verzoek om ondersteuning of een bepaalde vorm van ondersteuning door of ten behoeve van een persoon die hulp nodig heeft gedaan. Het bestuur onderzoekt dit geval en toetst dit aan de wet en aan goede regelen van armenzorg. Indien en voor zover het geval hieraan voldoet, is de instelling verplicht de ondersteuning c.q. de vorm der ondersteuning te verlenen met inachtneming van de bepalingen dezer wet. Indien aan een verzoek niet of niet ten volle wordt voldaan, bestaat geen beroep op de arrondissementsrechtbank, doch het in de wet verankerde recht op steun kan uitsluitend geldig worden gemaakt door tussenkomst der Kroon.”.

Ik dacht, mijnheer de Voorzitter, dat deze zinsnede niets aan duidelijkheid te wensen overlaat. Dr. Schoonderbeek vervolgt aldus:

„Ieder die meent, dat een genomen beslissing onjuist is, kan hierop de aandacht der regering vestigen.

De Kroon is bevoegd (niet verplicht) — dat is wellicht het zwakke punt — „een voorziening te treffen en Haar beslissing in plaats van die der instelling te stellen indien deze beslissing in strijd is met de bestemming der burgerlijke armenverzorging. Onder beslissingen in strijd met deze bestemming worden o.m. verstaan beslissingen:

- a. in strijd met de wet;
- b. in strijd met goede regelen van armenzorg;
- c. partijdige beslissingen;
- d. beslissingen houdende ongelijke behandeling i.v.m. de gezindte waartoe de arme behoort;
- e. gegrond op financiële bezwaren der gemeente;
- f. gegrond op rigoureuze toepassing van artikel 28;
- g. waarbij artikel 31 niet wordt nageleefd;
- h. gegrond op onjuiste beoordeling van de economische toestand.

Het woord bestemming is gekozen, omdat dit een vage uitdrukking is, zodat met de behoefte van de praktijk in de toekomst in alle opzichten rekening kan worden gehouden. De opsomming is derhalve niet limitatief. Zodra de behoeften van de praktijk dit wenselijk maken, kan derhalve tot (zeer) extensieve uitleg worden overgegaan.

Ziehier lezer, de „duidelijk uitgesproken bedoeling van de wetgever”, waar sommige kringen zo gaarne mede schermen; maar in hun ijver schermen zij met drukfouten, misstellingen en uit hun verband gerukte citaten, die de voormannen van 1912 reeds zelf hebben gecorrigeerd. Nu ik de werkelijke bedoeling weer heb kunnen blootleggen, vraag ik U, hebt U geen diepe bewondering voor de mannen van 1912?”.

Ik heb er behoefte aan, mijnheer de Voorzitter, mij bij dit eresaluut aan te sluiten, omdat de introductie en de behandeling van de Bijstandswet in het parlement en vooral in de zeer overvloedige perscommentaren gepaard is gegaan met een soort van verguizing van de Armenwet, welke bepaald niet getuigt van een juist historisch inzicht, noch in de moderne bedoelingen van de wetgever van 1912, noch in de betekenis van de wettekst en de daaruit voortvloeiende praktische mogelijkheden voor de ontwikkeling van de bedelende armenzorg tot individueel maatschappelijk werk.

Mijnheer de Voorzitter! Ik acht het weinig begrijpelijk waarom de bewindsvrouw niet aan de hand van de hier geciteerde auteur, die als hoofdamtenaar van haar ministerie een zeer belangrijk aandeel heeft gehad in de voorbereiding van de nieuwe wet, de directe sprong heeft durven wagen naar de expliciete erkenning van het subjectieve recht op bijstand. Dat het, zoals de Minister in de Tweede Kamer, volgens *Handelingen*, blz. 3395 heeft gezegd, voor het effect van de wettelijke regeling geen verschil maakt, of men bij het formuleren van de wet uitgaat van een individueel recht of van een rechtsplicht van de overheid, is al onmiddellijk gelogenstraft door het betoog van het lid der Tweede Kamer mejuffrouw mr. Ten Broecke Hoekstra, die tot de volgende m.i. ietwat verbijsterende interpretatie is gekomen (*Handelingen*, blz. 3941):

„Evenals in de memorie van toelichting is neergelegd, kwam onze commissie — de Commissie Vervanging Armenwet van de V.V.D. onder de zo deskundige leiding van de eminente kenner van de armenwetgeving, prof. De Vries — toen al — dat was in april 1961 — tot de conclusie, dat deze rechtsplicht voor de overheid tot ondersteuning geen „recht op bijstand” geeft aan de mens in nood, zoals wel het geval is in de Duitse wet.

Recht op ondersteuning kan alleen ontleend worden aan de sociale wetgeving, waarbij de verplichting tot premiebetaling de grondslag vormt voor dit recht.”.

Er is hier gerefereerd door het bedoelde lid van de Tweede Kamer aan het Deutsche Bundessozialhilfegesetz, dat ik zeker niet in alle opzichten als voorbeeld zou willen volgen, maar dat zowel wat betreft de totale visie op het probleem van de samenhang van hulpverleningsvormen als wat betreft het geven van concrete rechtsaanspraken toch zeer verstrekkende en waardevolle elementen heeft, b.v. in artikel 4, dat bepaalt:

„Auf Sozialhilfe besteht ein Anspruch, soweit dieses Gesetz bestimmt, dass die Hilfe zu gewähren ist. Der Anspruch kann nicht übertragen, verpfändet oder gepfändet werden.”.

Naar aanleiding hiervan wilde ik een betrekkelijke detailvraag stellen, nl. of de Minister het niet nodig heeft geacht om een bepaling op te nemen, zoals die wel in onze Werkloosheidswet voorkomt, nl. in artikel 24, dat het recht op wachtgeld en werkloosheidsuitkering niet vervreemd of verpand kan worden. De vraag rijst, of een dergelijke bepaling ook niet op haar plaats zou zijn in de Bijstandswet, nu daarin volgens de uitdrukkelijke verklaring van de Minister een recht op bijstand wordt geschapen.

Behalve naar de Duitse wetgeving zou ik met nog meer nadruk willen verwijzen naar het Europees Sociaal Handvest, dat in artikel 13 bepaalt: „With a view to ensuring the effective exercise of the right to social and medical assistance,” enz.

Wij hebben ons aan dat Europees Sociaal Handvest reeds gelieerd en ik dacht, dat Nederland zich ook ter zake van de bijstandsverlening zoveel mogelijk op het Europees Sociaal Handvest moet richten.

De geachte afgevaardigde prof. Diepenhorst, die tot mijn spijt hier niet meer aanwezig is, heeft hedenmiddag zich zeer nadrukkelijk gesteld achter het standpunt van de Minister, dat in deze wet een voldoende rechtszekerheid wordt gegeven door uit te gaan van de plicht van de overheid tot bijstandsverlening. Hij heeft een onderscheid nodig geacht met de subjectieve rechtsaanspraak van het civiele recht, dat zoals hij het letterlijk heeft gezegd macht geeft. Hij heeft zich verzet tegen een, zoals ik het woordelijk heb genoteerd, „met algehele wilsmacht geladen constructie”. Wat de heer Diepenhorst hier heeft betoogd, is nu voor ons juist aanleiding om met alle klem te pleiten voor toekenning van een duidelijk subjectief recht, juist om de positie ten opzichte van de macht der overheid zo sterk mogelijk te maken.

Tjeenk Willink

Ten slotte heeft het verleden ons al te duidelijk geleerd, dat in tijden van depressie en bezuiniging de „marginale” groepen het eerst het kind van de rekening worden. Persoonlijk denk ik daarbij aan de situatie van juli 1934. Niet velen in deze Kamer zullen zich misschien herinneren, waarop ik doel, nl. de beslissing — in die tijd van massale werkloosheid — van de Minister van Sociale Zaken, uiteraard in overleg met het toenmalige tweede kabinet-Colijn, tot verlaging van de steunuitkeringen. Wat wij toen hebben gezien als desastreus gevolg van rechteloosheid, van gebrek aan concrete wettelijke aanspraken doet ons thans meer verlangen dan dit wetsontwerp geeft. Immers, de kracht van een recht, dat de Minister toch kennelijk wil geven, hangt niet alleen af van de vraag hoe stringent het geformuleerd is; het is trouwens, zoals ik in het voorafgaande betoogde, überhaupt niet geformuleerd in deze wet. Maar de kracht van de rechtsaanspraak hangt ook in zeer belangrijke mate af van de vraag of en in hoeverre op objectieve wijze is geconcretiseerd waarop men recht kan doen gelden. Dit wil in dit geval van bijstandsverlening zeggen, dat de hoogte van de uitkering zo min mogelijk afhankelijk moet zijn van de interpretatie van de uitvoerders van de wet of van de richtlijnen, welke het uitvoeringsorgaan slechts als interne maatstaf heeft vastgesteld. Ik haal juist dit laatste ook aan, omdat de Minister mij misschien zou kunnen tegenvoeren: Onder vigeur van de huidige Armenwet is er toch ook al zekerheid geschapen door de normen, die in zeer veel gemeenten worden gehanteerd volgens het Divosa-rapport. Dit zijn echter, mijnheer de Voorzitter, vertrouwelijke normen, waar de bijstandbehoefte niets van mag weten, laat staan dat hij op grond daarvan een concrete aanspraak zou kunnen realiseren.

Toen ik aan de Divosa in verband met de voorbereiding van deze wet om de normen vroeg, kreeg ik ten antwoord: „Die geven wij niet, want zij zijn vertrouwelijk”. Aan de Tweede Kamer, mijnheer de Voorzitter, heeft de Minister een aantal gemeentelijke ondersteuningstarieven ter vertrouwelijke kennisgeving gegeven, zodat er in het openbaar niet over mag worden gesproken. Mijnheer de Voorzitter! U ziet hoe nodig het is, dat in het bestel van de Bijstandswet zoveel mogelijk zekerheid omtrent de normering wordt geschapen. Het is mede daarom, dat wij ons verzetten tegen de te vage formulering van artikel 1, het bekende lid over de noodzakelijke kosten van bestaan. Ik zal er om des tijds wille niet verder op ingaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou nog even willen terugkomen op hetgeen mejuffrouw Ten Broecke Hoekstra in de Tweede Kamer heeft betoogd, zoals ik reeds heb aangehaald. Wanneer een Tweede Kamerlid, lid van de vaste Commissie voor Maatschappelijk Werk en bovendien jurist, deze wet zo meent te kunnen interpreteren, dat er geen recht op bijstand is, dan is de Minister er toch, dunkt mij, kennelijk niet helemaal in geslaagd om haar, naar ik met stelligheid aanneem, tegenovergestelde bedoeling op adequate wijze in de wet te formuleren. Als er dan voor mejuffrouw Ten Broecke Hoekstra een mogelijkheid is geweest voor een kennelijke misinterpretatie — haar partijgenoot de geachte afgevaardigde de heer Van de Vliet heeft hier vanmiddag kennelijk wel een recht op bijstand aangenomen —, hoe moeten dan de functionarissen van gemeentelijke diensten van sociale zaken en secretarie-ambtenaren, die de wet in de praktijk zullen moeten hanteren, komen tot een juiste hantering van de wet, zonder kennis te dragen van de parlementaire exegese?

Ik kom in dit verband op de verklaring van de Minister in de memorie van toelichting op blz. 11, waar zij zegt:

„Het vaststellen van een toereikende bijstand is dus tot op aanzienlijke hoogte een beleidsbeslissing.”.

Mijnheer de Voorzitter! Een recht, dat tot op aanzienlijke hoogte afhankelijk is van een beleidsbeslissing en dat in beroep weer wordt beoordeeld door administratieve instanties, is, naar ik meen, toch wel te kwalificeren als een *jus imperfectum*.

Een ernstig bezwaar acht ik het ook dat de Minister een andere rechtsgrond aanwezig acht voor de aanspraak op bijstand dan voor een sociale verzekeringsuitkering. Natuurlijk zijn hier andere materiële elementen en juridische formuleringen in het geding, maar als achtergrond van het standpunt van de Minister zie ik toch in wezen het door mij zoëven reeds gesignaleerde tweestromenland opdoemen, dat naar onze mening tot een voorbijgane historie moet behoren. Wij willen slechts uitgaan van één rechtsgrond, nl. het recht op sociale zekerheid, dat langs verschillende wegen kan worden gerealiseerd. Als voornaamste wegen kennen wij op het ogenblik in Nederland — afgezien van verdergaande subtiële onderscheidingen — de sociale verzekering, de normatieve groepsregelingen en de geïndividualiseerde bijstand. Wie zoekt naar hun eigenheid en hun onderlinge verhouding vindt belangwekkend materiaal en waardevolle theorieën in de dissertatie van dr. A. H. Heering, „Eenheid en verscheidenheid der sociale uitkeringsregelingen”.

Mijnheer de Voorzitter! Ik stel er prijs op, in deze Kamer te doen wat ik tot dusverre in de parlementaire behandeling node heb gemist, nl. een woord van hulde spreken voor het zeer gedegen en richtingwijzende werk van deze auteur, die hierdoor voor de gedachtenvorming over de bijstandsproblematiek misschien wel een belangrijker bijdrage heeft geleverd dan de Staatscommissie Vervanging Armenwet, waarvan hij overigens een gewaardeerde adjunct-secretaris was.

Terugkomende op ons uitgangspunt, dat wij voor de bijstandsregeling dezelfde rechtsgrond aanwezig achten als voor de sociale zekerheid, die gerealiseerd wordt langs de weg van de sociale verzekering, meen ik, dat artikel 22 van de Universele verklaring van de rechten van de mens, hetwelk de Minister in haar memorie van toelichting (blz. 10, rechterkolom) aanhaalt als een ideëel postulaat voor de wetgever, in ons land van democratie en welvaart de facto gerealiseerd kan en moet worden.

„Een ieder heeft als lid van de gemeenschap recht op maatschappelijke zekerheid”

aldus de Declaration of Human Rights, waaraan ik onmiddellijk zou willen toevoegen, zoals in het rapport van de Londense Commissie-Van Rhijn is gesteld:

„op voorwaarde, dat de leden van de maatschappij zelf het redelijke doen om zich de sociale zekerheid en vrijwaring tegen gebrek te verschaffen.”.

Wij hebben in het voorlopig verslag met erkentelijkheid geconstateerd, en ik wil dat hier gaarne herhalen, dat de Bijstandswet een belangrijke stap is op de weg naar sociale zekerheid. Wij nemen deze verklaring zeker niet terug. Deze stap houdt echter het midden tussen de sprong, die de Minister tot onze spijt niet gewaagd heeft — of niet heeft willen doen — naar een volledig gegarandeerd recht op bijstand, en het hinken op twee uiteenlopende gedachten, die zij onder één wettelijke noemer heeft willen regelen, nl. de volgens objectieve maatstaven genormeerde groepsregelingen en de geïndividualiseerde bijstand.

Alles wat de Minister zowel in de schriftelijke als mondelinge behandeling van dit wetsontwerp als verklaring voor deze samenvoeging heeft gegeven, heeft ons weinig kunnen bevredigen. Er zijn teksten, aan de hand waarvan ik dit zeer duidelijk zou kunnen adstrueren. In verband met de tijd zal ik dat in deze termijn niet doen. De kwalificatie hink-stap-sprong voor deze wet zal de Minister misschien niet zo elegant vinden als blijk van waardering. Dit dacht ik, totdat ik werd gecorrigeerd door een van mijn fractiegenoten, die zeide, dat de verste sprong, die een mens kan maken, is de hink-stap-sprong. Ik weet niet precies, hoe die wordt gedaan, maar ik neem het gaarne aan en in zoverre is het dus ongetwijfeld wel een compliment voor de Minister. Trouwens: op dit terrein kan men ook een record slaan, zoals ik toevallig gisteravond in de Nieuwe Rotterdamse Courant zag.

Tjeenk Willink

Ik zag daar een zeer grote „hink-stap-sprong van Evers” — ik denk hierbij onmiddellijk aan een van onze grote voor-
mannen in het maatschappelijk werk mr. Everts — „velt 36
jaar oud record”. Mag ik hier dan zeggen — het is positief
waarderend bedoeld —: de hink-stap-sprong van Minister
Klompé velt 50 jaar oude Armenwet.

Ik heb groot respect voor het werk van deze Minister; als
lid van de Staatscommissie Vervanging Armenwet weet ik mis-
schien beter dan een van de andere leden van deze Kamer hoe
omvangrijk, hoe gecompliceerd en hoe gevoelig de materie is,
waarmee de Minister heeft moeten worstelen, nadat zij het
voorontwerp-Quarles in 1956 in de departementale archieven
heeft bijgezet, waar het ongetwijfeld nog wel eens als studie-
materiaal uit zal zijn opgediept; dat moge dan een troost zijn
voor degenen, die hieraan gedurende 7 jaar veel energie en
tijd hebben besteed.

Ik ben er niet rouwig om, dat de Minister het voorontwerp-
Quarles niet heeft overgenomen, al was het alleen al om het
verdwijnen van het delegatieprincipe, dat de staatscommissie
in artikel 66 had verankerd en dat betekende, dat de uitbe-
taling van de overheidssteun door de gemeente moest worden
gedelegeerd aan de kerkelijke en particuliere instellingen, in-
dien deze hierom verzochten en de aanvrager om steun zich
hier niet tegen verzette.

Het was in dit opzicht, dat ik de Bijstandswet revolutionair
noemde ten aanzien van het voorontwerp-Quarles, omdat minis-
ter Klompé het delegatiebeginsel, dat destijds van kerkelijke
zijde als een conditio sine qua non werd gesteld, volledig over-
boord heeft gezet en bovendien verder in tegengestelde richting
is gegaan door te breken met het subsidiariteitsbeginsel ten
aanzien van de materiële hulpverlening, hetgeen wij van harte
toejuichen om redenen, die ik hier na al hetgeen vanmiddag
over dit punt is gezegd niet behoef toe te lichten.

Het komt mij voor, dat het kerkelijk initiatief in het dele-
gatieprincipe onbewust een compensatie heeft gezocht voor het
opgeven van het historisch zo diep gewortelde subsidiariteits-
principe. Het bewust gehanteerde, toen zwaarwegende en zelfs
overwegende argument was dat van de eenheid van hulpver-
lening in materieel en immaterieel opzicht, ten einde de cliënt
in de totaliteit van zijn menszijn ter zijde te kunnen staan.

Ook in dit opzicht is de Minister een geheel andere koers
ingeslagen door de materiële bijstand los te maken van de
immateriële dienstverlening. Daar is veel vóór, maar ook veel
tegen te zeggen, o.a. wat de heer Diepenhorst zei, nl. dat hier
het gevaar dreigt, dat de mens in tweeën wordt geknipt. De
praktijk zal moeten uitwijzen of deze keuze van de Minister
de meest juiste is geweest; ik ben geneigd daar ja op te zeggen,
mits men maar het belang van de cliënt als enige maatstaf aan-
houdt bij de beoordeling van de vraag, door welke instantie
de eventueel nodige immateriële dienstverlening moet worden
geboden en mits de gemeentelijke diensten hiervoor niet meer
maar ook niet minder kansen krijgen dan het kerkelijk en par-
ticulier initiatief. In dit opzicht ben ik niet gerust, al was het
alleen al ten gevolge van de misverstanden, die er reeds thans
blijken te bestaan, zoals ik in verschillende couranten heb
gelezen, o.a. daar, waar geschreven wordt: „de niet-stoffelijke
hulpverlening blijft ook bij de inwerkingtreding van de nieuwe
wet aan de charitatieve instellingen voorbehouden”, of, zoals
in „Trouw” van 21 augustus 1962 werd geconstateerd:

„Van deze immateriële hulp blijft de overheid ook in
de toekomst af. Terecht!”.

Wellicht is hier sprake van een misverstand en was „Trouw”
er niet van op de hoogte, dat in de Bijstandswet onder „im-
materiële dienstverlening” niet verstaan wordt pastorale zorg,
maar de dienstverlening van het maatschappelijk werk en aan-
verwante sectoren van zorg.

Ik zou het bijzonder op prijs stellen, indien „Trouw” zeer
duidelijk terecht zou worden gewezen door de Minister, die
zelf ongetwijfeld trouw zal willen blijven aan hetgeen zij tot

mijn grote vreugde in haar memorie van antwoord aan de
Tweede Kamer over dit punt in paragraaf 3 schreef, nl.:

„Uit het feit, dat de overheid eerst aan het slot van het
tweede lid van artikel 2 wordt genoemd mag niet worden
afgeleid, dat dus dit artikellid van overheidswege ver-
leende diensten subsidiair zou stellen.”.

Mijnheer de Voorzitter! Het wordt tijd, dat ik aan het slot
van mijn verhaal kom, maar ik wil niet nalaten de waardering
van mijn fractie, uit te spreken over de ver strekkende beper-
king van het verhaalsrecht en voor de regeling van het beroep,
dat uit de mystieke sfeer van het vroegere artikel 32 is ge-
bracht in een duidelijk hanteerbare vorm, al blijven wij ons
afvragen of een beroep op een zelfstandige administratieve
rechter niet te verkiezen en mogelijk zou zijn geweest.

Een grote vooruitgang is ook, dat de trieste historie van het
domicilie van onderstand tot het verleden gaat behoren. De-
genen, die in het maatschappelijk werk thuis zijn zien het beeld
van de steunaanvrager, die op een kar van de ene gemeente
naar de andere wordt afgeschoven.

De daadwerkelijke afschuiving per handkar is, zij het nog
niet eens zo heel lang, buiten gebruik, maar daarvoor is in de
plaats gekomen de verpakking van de steunaanvrager in een
zo grote hoeveelheid administratieve paperassen, dat hij inder-
daad aan de hongergrens was, voordat een beslissing was geno-
men over de vraag, welke gemeente steunen moest. Ook in dezen
brengt de Bijstandswet een belangrijke verbetering. De Minister
zal zich er misschien over verbazen, dat ik er niet over treur,
dat met het voorontwerp-Quarles ook hoofdstuk VI daarvan,
handelende over de sociale raden, is verdwenen. Wij wij daar-
over destijds al te perfectionistisch hebben willen regelen, past
niet meer op de huidige organisatorische verhoudingen. Maar
ik wil daarmee niet zeggen, dat ik het met de Minister eens ben,
dat over de sociale raden zo „la mort sans phrase” had moeten
worden uitgesproken, zoals de Minister in enkele zinnen op
blz. 15 van haar memorie van toelichting aanvankelijk heeft
gedaan. Dank zij zeer gefundeerd verzet vanuit de Tweede
Kamer heeft de Minister langzamerhand van een ander stand-
punt doen blijken en ik meen te mogen aannemen, dat zij de
functie, die de modern-geöriënteerde sociale raden hebben ver-
vuld en nog vervullen ter zake van de samenwerking en de be-
vordering van de deskundigheid op het terrein van het indivi-
duel maatschappelijk werk, niet wil missen, althans niet in
de grotere gemeenten. Volgens de bewindsvrouw impliceert
dit niet, dat ook de organisatorische vorm gecontinueerd moet
blijven; ik kan het daarmee van harte eens zijn, want de opzet
van 1912 voldoet bepaald niet meer aan de eisen van deze
tijd. De Minister heeft het zeer kort aldus geformuleerd: Wij
moeten geen nieuwe wijn in oude zakken doen en de ge-
achte afgevaardigde de heer Kikkert heeft zich daarbij trachten
aan te sluiten in een betoog, waarin hij juist voor het belang
van de sociale raden opkwam. Toen kwam de geachte afge-
vaardigde volgens de *Handelingen* (blz. 3938, linkerkolom)
tot de wat merkwaardige uitspraak: „Met de Minister ben ik
van oordeel dat men geen oude wijn in nieuwe zakken moet
doen”. Mijnheer de Voorzitter, ik raakte daardoor een beetje
de kluts kwijt over deze uitdrukking. Ik wil mijnerzijds alleen
constateren, dat de zwakte in het gehele betoog en het stand-
punt van de Minister m.i. zit in het feit, dat men geen nieuwe
wijn kan gieten in zakken, die er nog niet zijn. Er is in het
kader van de sociale raden een functie ter zake van de samen-
werking op het gebied van het maatschappelijk werk ontstaan
in een moeizaam proces van — laat ik het zo maar noemen —
community organization. Mijn geacht medelid en oud-collega
als secretaris van de sociale raad in Roermond, de heer Höp-
pener, zal het waarschijnlijk met mij eens zijn, dat deze functie
o.a. in verband met de toenemende specialisatie zeker ook in
het belang van een goed samenspel tussen de materiële bijstand
en het dienstverlenende maatschappelijke werk, waarvoor zoals
de Minister in de memorie van toelichting heeft gezegd, een
grote mate van samenwerking in de plaatselijke sfeer tussen alle

Tjeenk Willink e. a.

instellingen van kerkelijk en particulier initiatief onderling en met de overheid noodzakelijk zal zijn.

Wij vrezen, dat deze functie ernstig zal worden geschaad indien per 1 januari 1965, zoals het er nu uitziet, de sociale raden zullen moeten verdwijnen, tenzij men de nieuwe ontwikkeling van maatschappelijke contactorganen zou gaan forceren.

Mijnheer de Voorzitter! De vorming daarvan, waarvoor de heer Schuurmans hedenmiddag heeft gepleit, zal met zoveel moed, beleid en trouw moeten worden voorbereid, dat ik ervan overtuigd ben, dat in een aantal gemeenten, waar nu een sociale raad nuttig werk doet, per 1 januari 1965 nog geen nieuwe zak aanwezig is en dan lijkt het mij wijs beleid de oude nog niet weg te doen.

Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft in een ander verband ten aanzien van mijn verzet tegen de rigoureuze opheffing van de sociale raden gezegd, dat hierbij mijn eerste liefde in het geding is. Inderdaad, ik ben mijn sociale loopbaan dertig jaar geleden bij een armenraad begonnen en ik heb daar met veel liefde gewerkt, maar liefde maakt niet blind, dat doet verliefdheid. Liefde richt zich met een open oog voor fouten en tekorten op de wezenlijke waarde van de ander. Maar onbekend maakt soms onbemind en ik meen dat dat de originele fout is geweest in het beleid van de Minister ten opzichte van de sociale raden.

Mijnheer de Voorzitter! Tot slot zou ik mij in positieve zin willen aansluiten bij de heer Diepenhorst, die er met veel waardering op heeft gewezen, dat de Minister ofschoon geen juriste zich heeft geschaard in de rij van grote wetgevers.

Ik wil de Minister graag de volledige eer geven, dat zij ook een opvolgster is van keizer Karel V, die de eerste rijkswetregeling voor het armenwezen in deze landen heeft gemaakt en aan het slot van het desbetreffende „plakkaat” van 7 oktober 1531 heeft bevolen:

„..... aan allen onsen Officieren ende Wethouders, ende den Gecommitteerden tot het voorseyde werk van Charitaten (.....) dat sy soo dickwils ende menichwerven des van noode wesen sal, dese tegenwoordige Ordonnantie sullen mogen meerderen ende beteren met nieuwe Statuten die sy sien ende bekennen sullen te mogen dienen ende profijteren tot welvaert, vordering, onderhoudenisse ende meerderinge van der voorschreven Charitate.”.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat het belangrijke wetsontwerp, dat ons thans is voorgelegd inderdaad zal strekken tot meerdering van de Charitate, want alleen vanuit deze inspiratie zullen allen, die het recht op bijstand in de praktijk moeten realiseren, de goede bedoelingen van minister Klompé recht doen wedervaren.

De beraadslaging wordt geschorst.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat enige van de rapporteurs voor een aantal wetsontwerpen moeten worden vervangen.

Ik benoem:

voor de ontwerpen van Rijkswet en het ontwerp van wet tot:

- wijziging van het militaire strafprocesrecht;
- wijziging van het materiële militaire strafrecht en het militaire tuchtrecht;
- wijziging van de Beginselenwet gevangeniswezen in verband met de tenuitvoerlegging van militaire detentie en van de Dienstplichtwet in verband met het vervallen van artikel 69 van de Wet op de Krijgstucht (5169, R 112)

de heer Van de Vliet in de plaats van de heer De Vos van Steenwijk en de heer De Geer van Oudegein in de plaats van de heer Van Bruggen;

Voorzitter e.a.

voor de ontwerp-Wet kadastraal recht (5716) de heer De Geer van Oudegein in de plaats van de heer Van Bruggen, de heer Tjalma in de plaats van de heer Haspels, de heer Van Meeuwen in de plaats van de heer Roebroek en de heer Mazure in de plaats van de heer Schermerhorn;

voor het ontwerp van wet tot herziening van de gemeentelijke indeling van het gebied van een aantal gemeenten in het oostelijk deel der provincie Zuidholland (6512) de heer Knottnerus in de plaats van de heer Reijers;

voor de ontwerpen van wet tot vaststelling van de begroting van inkomsten en uitgaven van het Gemeentefonds voor het dienstjaar 1963 (6900 D) en tot wijziging van de begroting van inkomsten en uitgaven van het Gemeentefonds voor het dienstjaar 1962 (7005) de heer Tjalma in de plaats van de heer Haspels en mevrouw Van Ommeren-Averink in de plaats van de heer Haken;

voor het ontwerp van wet tot wijziging van de Provinciewet en van de wet van 19 januari 1962 (*Stb.* 11) tot instelling van een gemeente Noordoostpolder en voorlopige indeling van die gemeente bij de provincie Overijssel (7001) de heer Niers in de plaats van de heer Witteman en de heer Stokman in de plaats van de heer Beaufort;

voor het ontwerp van wet tot wijziging van enige artikelen van het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafvordering, de Wet op de rechterlijke organisatie en het beleid der justitie, de Wet tot invoering van het Wetboek van Strafvordering, de Beginselenwet gevangeniswezen, de Wegenverkeerswet, de Vuurwapenwet 1919, de Jachtwet, de Veewet en de Kieswet (7101) de heer Van de Vliet in de plaats van de heer De Vos van Steenwijk;

voor het ontwerp van wet tot gemeentelijke herindeling van de Vechtstreek en wijziging van de grenzen van enkele nabij deze streek gelegen gemeenten (6611) de heer Knottnerus in de plaats van de heer Reijers.

De vergadering wordt te 18.20 uur geschorst en te 20.30 uur hervat.

Voorzitter: de heer Delprat

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het wetsontwerp **Nieuwe regelen betreffende de verlening van bijstand door de overheid (Algemene Bijstandswet) (6796)**.

De beraadslaging wordt hervat.

Mejuffrouw **Klompé**, Minister van Maatschappelijk Werk: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne mijn antwoord willen aanvangen met een woord van oprechte dank aan de Kamer voor het feit, dat men bereid is geweest dit wetsontwerp in een bepaald korte tijd te behandelen. De motieven, die daarvoor zijn genoemd door verschillende geachte afgevaardigden — dat men een uitstel in verband met de Kabinetsformatie betreurenswaardig zou vinden en daarnaast het mij zeer aangenaam aandoende motief dat men het gaarne ook mij gunde om samen met mijn ambtgenoot dit wetsontwerp in het *Staatsblad* te brengen — hebben mij bijzonder goed gedaan. Ik heb het zeer op prijs gesteld, dat de Kamer mij in de gelegenheid heeft gesteld nog zelf dit wetsontwerp hier te verdedigen.

Ik zou ook gaarne willen onderschrijven hetgeen door verschillende geachte afgevaardigden is gesteld ten aanzien van de grote bijdrage, die de medewerkers van mijn departement en van het departement van mijn ambtgenoot van Sociale Zaken en Volksgezondheid in de voorbereiding van dit wetsontwerp hebben geleverd. Ik sluit mij gaarne daarbij aan, want misschien kan niemand beter dan ik beoordelen, hoe groot

Minister Klompé

hun toewijding is geweest en van hoe groot belang het is geweest voor de totstandkoming van dit ontwerp dat zij daaraan al hun krachten hebben gegeven.

Mijnheer de Voorzitter! De Kamer heeft zich hedenmiddag met dit ontwerp beziggehouden en op één uitzondering na hebben de geachte afgevaardigden hun waardering voor dit wetsontwerp uitgesproken. Ik ben daarvoor erkentelijk. De meeste geachte afgevaardigden hebben dit gedaan in de vorm van een verantwoording, die zij zelf wilden geven voor de stem, die zij en hun politieke geestverwanten wilden uitbrengen.

Ik zou gaarne, terugdenkende aan hetgeen zij hebben gesteld, mij willen aansluiten bij degenen, die, in historische beschouwingen tredende, hebben gesteld, dat hier iets nieuws aan de orde is — ik kom daarop straks terug — maar daarnaast ook hebben gesteld: laten wij niet het verleden zonder meer verguizen. Ik geloof dat het zo is, mijnheer de Voorzitter, dat men, in welke tijd men ook leeft, kind van zijn tijd is en wanneer er dan in vorige eeuwen bepaalde praktijken zijn geweest — de geachte afgevaardigde de heer Beerekamp heeft in zijn betoog, waarnaar ik met bijzonder veel genoegen heb geluisterd, daarvan voorbeelden gegeven — en zaken zijn voorgesteld, waarvan wij nu met verwondering kennisnemen, dan zou ik toch willen stellen: men is een kind van zijn tijd en probeert in de tijd, waarin men leeft, gestalte te geven aan hetgeen er leeft. Ik zou met verschillende geachte afgevaardigden, die hierover hebben gesproken, toch gaarne ook positief willen denken aan de vele goede intenties die ten grondslag hebben gelegen aan hetgeen in vorige eeuwen ten aanzien van de hulp aan degenen, die daaraan behoefte hadden, is gedaan.

Verskillende geachte afgevaardigden hebben twijfel uitgesproken met betrekking tot de vraag, of er op technische punten toch niet hier en daar in dit wetsontwerp voorschriften zijn gegeven, waarmee men in de praktijk in moeilijkheden zou komen. In de Tweede Kamer is daarover ook gesproken en toen heb ik inderdaad gesteld — ik geloof, dat de geachte afgevaardigde de heer Van de Vliet daarop nog even terugkwam — dat ik niet het gevoel had, dat de zaak op zeer korte termijn zou moeten worden veranderd, en dat ik in de wet geloofde. Aan de overzijde werd dat iets breder gesteld dan het hier is geschied, waar men zich heeft beperkt tot technische zaken. Mijnheer de Voorzitter, ik geloof, dat ik in het algemeen mag stellen, dat iedere wetgever een wet, die in werking treedt, altijd kritisch moet volgen om na te gaan of er in de wet onvolkomenheden zijn, die moeten worden opgeheven, ten einde het doel, waartoe de wet in het leven is geroepen, zo goed mogelijk te dienen. In zoverre ben ik het natuurlijk met verschillende geachte afgevaardigden eens, dat deze wet, in werking getreden zijnde, kritisch moet worden gevolgd om te zien, of er knelpunten zijn van technische aard, waarvoor een wijziging zou moeten worden voorgesteld. Ik heb overigens met genoegen geconstateerd, dat het overgrote deel van de afgevaardigden zich hierbij tot de technische zaken beperkte en het met de grote lijnen van het ontwerp eens was.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou thans enige opmerkingen willen maken naar aanleiding van de discussie, die heeft plaatsgehad over het karakter van de wet en de vergelijking van de wet met de wetten van 1912 en 1854, waarbij het ging om de vraag, of hier een plicht van de overheid moet worden geformuleerd of een subjectief recht van de burger. Het lijkt mij, dat dit de meest principiële zaken waren, die hier aan de orde zijn geweest.

Hierover is door de geachte afgevaardigden de heren Beerekamp en Diepenhorst — de laatste heeft mij vanmiddag laten weten, dat hij door persoonlijke omstandigheden niet in de gelegenheid was hier vanavond aanwezig te zijn — in positieve zin gesproken en door de geachte afgevaardigde mejuffrouw Tjeenk Willink in een andere zin.

Ik zou nu allereerst iets willen zeggen over de wet van 1912 vergeleken met deze wet, omdat de geachte afgevaar-

digde mejuffrouw Tjeenk Willink vrij nadrukkelijk heeft gesteld, dat zij vond, dat hetgeen in de wet van 1912 werd neergelegd een veel meer revolutionair karakter had dan hetgeen wij vandaag bezig zijn te doen. De geachte afgevaardigde heeft 80 à 90 pct. van haar betoog aan deze zaak gewijd. Het lijkt mij nuttig, dat, hoewel verschillende van de geachte afgevaardigden, die haar voorafgingen, haar reeds hadden weersproken, ik zelf daar ook nog een enkele opmerking over maak.

Ik geloof, dat moet worden gesteld, dat er bij de wet van 1912 sprake was van een voorwaardelijke en beperkte rechtsplicht van de overheid. In de eerste plaats werd verwezen naar de alimentatieplichtige verwanten en naar het kerkelijk en particulier initiatief en eerst daarna mocht de overheid optreden. De vraag is nu, of, zoals de geachte afgevaardigde vanmiddag heeft gesteld, de overheid een plicht had gekregen. Ik geloof, dat deze vraag ontkennend moet worden beantwoord. Ik denk hierbij aan de behandeling van de wet van 1912. Ik heb, zoals u zult begrijpen, voordat de parlementaire behandeling van dit wetsontwerp begon, zowel de discussie van 1854 als die van 1912 nog eens nagelezen. Ik denk b.v. aan het amendement-Vliegen, dat deze rechtsplicht formeel in de wet wilde opnemen en dat door de Kamer is verworpen.

Artikel 32, waarover de geachte afgevaardigde heeft gesproken, bevat geen regeling van het beroep, zoals wij dat nu in het wetsontwerp hebben voorgesteld.

Ik heb de nota nog eens nagelezen, die naar aanleiding van het overleg door minister Heemskerk in 1912 op dit punt bij de Kamer is ingediend en waarin werd gesteld, dat het de bedoeling van de minister is geweest aan de Regering enige bevoegdheid toe te kennen voor gevallen, zoals er onlangs een is voorgekomen, aldus citeer ik, waarin de armen van een bepaalde gezindte worden uitgesloten. De praktijk heeft uitgewezen, dat van dit artikel weinig gebruik is gemaakt.

De praktijk heeft het dan ook niet aanvaard als beroepsrecht. Nu heeft de geachte afgevaardigde in dit verband gewezen op artikelen van een van mijn hoofdamtbanen, die in het begin van de vijftiger jaren daarover heeft geschreven. Ik geloof echter, dat wat hij schreef eerder een bewijs is, nl. dat hij, ziende hoe de wet niet voldoende werd gebruikt heeft getracht om toch naar mogelijkheden te zoeken en lijnen te vinden, opdat men meer gebruik zou maken van de artikelen, die hierin werden neergelegd, juist omdat de praktijk uitwees, dat dit te weinig gebeurde. Het is dan ook niet onbegrijpelijk, dat er in 1955 een wijziging van de Armenwet is geweest, waarin toen artikel 30d is opgenomen, dat handelde over de verpleging in inrichtingen, juist omdat de wet van 1912 op dit punt in de praktijk te weinig soelaas bood.

Toen is daarna gekomen het voorstel — de geachte afgevaardigde heeft daarover vanmiddag uitvoerig gesproken — van de Staatscommissie Vervanging Armenwet onder leiding van de heer Quarles van Ufford. Die heeft getracht een voortgaan op de ontwikkeling van de Armenwet van 1912 tot stand te brengen. Maar die heeft in ieder geval toch de „kan“-formule ook in haar voorstel vastgehouden.

Als ik een vergelijking mag maken met het wetsontwerp, dat nu te uwer discussie staat, dan zou ik allereerst willen stellen, dat hier dus een rechtstreekse overheidsplicht is, niet afgeleid via eerst verwanten en dan particulier initiatief of kerkelijke instellingen: een rechtstreekse overheidsplicht dus, waarbij het subsidiariteitsbeginsel is vervallen, met een beroepsrecht, hetgeen een belangrijke stap vooruit is zelfs vergeleken ook met het voorstel van de commissie-Quarles van Ufford.

Nu heeft de geachte afgevaardigde mejuffrouw Tjeenk Willink gezegd: ik betreur het in hoge mate, dat hier niet een subjectief recht als beginsel in de wet is gelegd. Verskillende geachte afgevaardigden hebben hier vanmiddag het woord over gevoerd, o.a. ook de heer prof. Diepenhorst, die voor haar uitgaande deze gedachte al heeft bestreden. Ik vraag mij ech-

Minister Klompé

ter af: wat is nu toch de betekenis, wanneer men dit zou doen?

De geachte afgevaardigde heeft daar lang over gesproken, maar ik moet bekennen, dat zij mij toch niet heeft overtuigd. Ik heb zowel bij de behandeling in de Tweede Kamer alsook bij de schriftelijke behandeling in de Eerste Kamer hierover het nodige gezegd. Ik zou daar dus ook niet al te veel meer op willen terugkomen. Ik heb het gevoel, dat de geachte afgevaardigde en ik op een andere golflengte spreken. Het lijkt mij, dat voor haar toch de betekenis moet zijn, dat zij zegt: ik wil dan het recht ook vergroten, dat er is voor het individu, dat een beroep op deze wet doet.

De geachte afgevaardigde heeft, overigens terecht, in haar rede geprezen o.a. het werk van Dr. Heering, die over deze vraagstukken een dissertatie heeft geschreven. Zij heeft gezegd, dat zij meende, dat hij een bijzonder belangrijke bijdrage tot de meningsvorming heeft gegeven. Ik ben dat met de geachte afgevaardigde geheel eens, maar ik zou dan, juist omdat zij hem heeft geciteerd, uit het boek van dr. Heering ook iets willen citeren. Als dr. Heering dan in zijn dissertatie over deze zaken spreekt, mag ik het volgende citeren (blz. 78):

„Het komt ons voor, dat de hier bedoelde rechtskracht in hoofdzaak afhankelijk is van het antwoord op de volgende vier vragen:

a. Is het in de regeling voor de uitvoering aangewezen orgaan rechtens verplicht de regeling uit te voeren?

b. Hoe stringent is de formulering, die de regeling bezigt om de verhouding van de gegadigde tot de uitkering uit te drukken?

c. Geeft de regeling op objectieve wijze aan, tot welk bedrag, voor hoe lange duur en eventueel onder welke voorwaarden een uitkering moet worden verstrekt? Onder „op objectieve wijze” verstaan wij, dat de hoogte enz. van de uitkering niet afhankelijk is van de subjectieve interpretatie van de uitvoerder, c.q. van richtlijnen welke het uitvoeringsorgaan voor zijn beleid slechts als interne maatstaf heeft vastgesteld.

d. Kan het uitvoeringsorgaan door een derde gecorrigeerd worden, in die zin dat de gegadigde zich op een van dat orgaan min of meer onafhankelijke instantie kan beroepen, indien hij de gevraagde uitkering niet ontvangt?”

Dit gesteld zijnde, gaat dr. Heering dan deze vier punten na. Ik spreek alleen over het tweede punt, waarin werd gevraagd:

„Hoe stringent is de formulering, die de regeling bezigt om de verhouding van de gegadigde tot de uitkering uit te drukken?”

Dan zegt dr. Heering:

„Merkwaardig is de diversiteit der formuleringen, wanneer het erom gaat uit te drukken, hoe de verhouding tussen de gegadigde en de uitkering is. Moelijk kan men zich aan de indruk onttrekken, dat de verschillen in terminologie vaak aan een toevallige, resp. een aan een bepaald tijdperk gebonden, voorkeur te danken zijn. Men oordele zelf aan de hand van de volgende voorbeelden:

„recht op” uitkering komt voor in de artikelen 71, 74 en 81a I.W.”.

Dr. Heering noemt dan nog enige andere wetten, o.a. de Kinderbijslagwet voor invaliditeits-, ouderdoms- en wezenrentetrekken.

De tweede mogelijkheid:

„„aanspraak op” uitkering geeft de W.W. in artikel 21;”

De derde mogelijkheid:

„gebruik van de indicativus vindt men op verscheidene manieren: gegadigde „ontvangt” uitkering, „„de bank” keert uit”, uitkering „wordt uitgericht” (aldus de Noodwet Ouderdomsvoorziening).”.

Dr. Heering besluit met te zeggen:

„Men moet o.i. aannemen dat deze drie soorten formuleringen in kracht gelijk staan en, mits het uitvoeringsorgaan tot toepassing verplicht is,” — zoals dit het geval is in de wet die hier op het ogenblik ter tafel ligt — „aan de gegadigden een sterke aanspraak op uitkering tegenover dat orgaan geven.”.

In ieder geval is dus degene, die de geachte afgevaardigde citeert, zelf van mening, dat de gevolgen van de wijze, waarop de zaak wordt geformuleerd, gelijk zijn. Stel nu eens dat de ontwerpers van deze wet hadden gedaan, hetgeen de geachte afgevaardigde wilde. Nu maak ik mij dus even los van de argumenten die door mijzelf en vanmiddag ook door de geachte afgevaardigde de heer Diepenhorst naar voren zijn gebracht en stel mij eens even op het standpunt van de geachte afgevaardigde, dat hier, hetgeen zij heeft gewenst, een subjectief recht zou worden gesteld. Dan kom ik bij haar kritiek. De geachte afgevaardigde stelde nl.: u hebt in uw stukken aan de Tweede Kamer gezegd dat hieraan een beleidsbeslissing ten grondslag ligt. Nu zou ik de geachte afgevaardigde wel eens een weder-vraag willen stellen, hoewel ik het gevoel heb dat ik deze misschien dan ook maar zelf moet beantwoorden. Dacht de geachte afgevaardigde, gesteld dat zij het in de vorm van een subjectief recht had gedaan, dat zij dan niet uiteindelijk tot een beleidsbeslissing was gekomen? Het gaat hier immers om een ontwerp van wet en ten slotte een definitieve wet, waarin het, zoals wij het hebben uitgedrukt, gaat om een laatste bolwerk voor de burger die in moeilijkheden geraakt. Dit betekent dat met alle omstandigheden van deze burger die een aanspraak op die wet doet, rekening moet worden gehouden. Het betekent dat men nooit in een wet precies alles in bedragen kan vastleggen, omdat de omstandigheden van de ene en de andere burger volkomen verschillend zijn. Er ligt dus in ieder geval een beleidsbeslissing aan ten grondslag. De formuleringen van een wet — dit is hedenmiddag door andere geachte afgevaardigden ook duidelijk gesteld en terecht — moeten zodanig zijn, dat degene, die de beleidsbeslissing neemt — en de keuze is in deze wet gedaan voor de overheid die het dichtst bij de burgers staat en dus het best een oordeel kan vellen — een zodanige ruimte heeft, dat deze wet in een groot aantal jaren goed kan functioneren en dus als het ware met de gehele ontwikkeling in het maatschappelijk leven over wat noodzakelijk is voor het bestaan van de mens kan meegroeien. Het is uitgesloten in een wet, die het laatste bolwerk is, cijfers op te nemen. Dat is niet mogelijk, omdat het hier gaat om het individu. Men zal zeggen: Het geldt niet voor de mensen, die onder een groepsregeling vallen. U hebt zelf gezegd: Waar mogelijk, moet u objectiveren. Ik heb dat gezegd en ik zal dat ook altijd blijven volhouden: waar mogelijk. Voor iemand, die onder een groepsregeling valt, kan men zich een aantal dingen voorstellen. In de eerste plaats dat men nog een beleidsbeslissing moet nemen over de vraag of de betrokkene onder de groepsregeling valt. En ook hier zal het verantwoordelijkheidsbesef beoordeeld moeten worden. Bovendien kan het ook zijn, dat iemand, die onder een groepsregeling valt, daarnaast door extracalamiteiten in zijn gezin of door andere omstandigheden, boven de geobjectiveerde uitkering van de groepsregeling nog iets extra's moet hebben. Ook daar hebt u te maken met een beleidsbeslissing. Of men het nu in de vorm van een plicht van de overheid formuleert of als een subjectief recht van de burger, in beide gevallen houdt u, wat de geachte afgevaardigde wil voorkomen, een bepaalde onzekerheid in die zin, dat men nooit voor alle gevallen precies uit de wet het bedrag van de bijstand kan aflezen. Dat is inherent aan het karakter van deze wet, die bedoelt te zijn het laatste bolwerk voor iedere burger. De geachte afgevaardigde kan nu misschien begrijpen, dat ik door haar betoog terzake niet overtuigd ben, noch van het feit, dat hiermede aan de burger meer zou worden gegeven, noch van het feit dat wat bij deze wet wordt voorgesteld van minder importantie en van minder revolutionair karakter is dan wat er in 1912 is gebeurd.

Minister Klompé

De geachte afgevaardigde de heer Diepenhorst heeft hierover uitvoerig gesproken. Ik kan mij daarbij aansluiten. Daarnaast heeft hij nog twee opmerkingen gemaakt. Hij begon met een kritisch geluid over het feit, dat de Tweede Kamer de „s” in de Bijstandswet heeft gebracht. Hij meende, dat dat niet juist was. Ik heb mij er niet tegen verzet, hoewel de „s” niet in het oorspronkelijke voorstel stond. Ik heb dat gedaan, omdat er zeer veel andere wetten zijn, die met het oog op een gemakkelijker uitspraak deze „s” hebben gekregen. Ik noem u de Arbeidswet, de Gezondheidswet, de Elektriciteitswet, de Computabiliteitswet, de Invaliditeitswet, de Faillissementswet, enz. Ik geloof, dat het dus niet zo'n drama is.

Ik mag, om daarmee voor zover het het betoog van de geachte afgevaardigde betreft afscheid van hem te nemen, zeggen, dat ik mij natuurlijk bijzonder geveeld heb gevoeld, dat de geachte afgevaardigde mij heeft geplaatst in de rij van een aantal grote wetgevers. Terecht heeft hij erop gewezen, dat ik geen jurist ben en ik kan mij dan ook de volle strekking van zijn eervolle vergelijking zelfs niet geheel indenken. Wel voel ik mij uiteraard bijzonder geveeld, dat ik in de rij wordt gezet met Maria Theresia, die de enige vrouw is in deze rij, en enigszins ook wel met Eike van Repgau, dit laatste als ik bedenken, dat hij de auteur is van de Sachsenspiegel, een werk, dat in het laatste deel van zijn titel aan een vrouwelijk gebruiksartikel doet denken.

Er zijn door de verschillende geachte afgevaardigden opmerkingen gemaakt over een ander belangrijk punt van dit ontwerp, nl. dat het zich beperkt tot de materiële bijstand. Door praktisch alle sprekers is dit uitgangspunt ondersteund. In dit verband is er gesproken over artikel 2. Verschillende geachte afgevaardigden hebben in dit verband wel uiting aan hun zorg gegeven. Ik denk aan de geachte afgevaardigde de heer Schipper, die zich met anderen afvroeg of het particulier initiatief door de totstandkoming van deze wet niet tekort zou gaan komen en of de overheid niet te veel de kans zou krijgen om het immateriële bijstandswerk van kerkelijke en particuliere instanties af te nemen. Ik ben daarvoor niet zo bang, mijnheer de Voorzitter. De geachte afgevaardigde de heer Schipper heeft geciteerd hetgeen mijnerzijds in de memorie is gesteld over instellingen van het kerkelijk en particulier initiatief, al dan niet op levensbeschouwelijke grondslag. Nu weet ik niet of ik de geachte afgevaardigde goed heb begrepen — en ik hoop dat, als dit niet het geval is, hij mij zal willen interrumperen om het te corrigeren —, maar ik meen dat hij daarmee bedoelde te zeggen: als u nu een instelling hebt op algemene grondslag, dan kunnen toch degenen, die niet wensen te worden geholpen door de kerk, door een instelling op algemene grondslag worden geholpen? Heb ik de geachte afgevaardigde aldus goed begrepen?

De heer **Schipper** (A.R.P.): Dit heb ik inderdaad zo bedoeld, Excellentie.

Minister **Klompé**: Dit kan inderdaad het geval zijn. Ik kan mij echter voorstellen, dat een burger zegt, dat hij geholpen wenst te worden door de overheid. De geachte afgevaardigde zal het met mij eens zijn, dat die burger daartoe dan ook de gelegenheid moet krijgen.

De geachte afgevaardigde mejuffrouw Tjeenk Willink heeft in dit verband uitspraken in verschillende kranten geciteerd en gevraagd: acht u het juist, dat men zegt, dat de overheid nu van dat immateriële werk moet afblijven? Zij heeft toen aangehaald wat ik op blz. 3 van de memorie van antwoord aan de Tweede Kamer heb gezegd. Hetgeen ik daar heb gezegd, handhaaf ik onverkort, mijnheer de Voorzitter. Er is dienstverlening in de immateriële sfeer van overheidswege en van de zijde van het kerkelijke en particuliere initiatief. Relevant is wat degene, die aanspraak maakt op de hulp, wenst. Dat vind ik het hoofdpunt. Als degene, die een aanvraag doet om bemiddeling of voorlichting inzake immateriële hulp, wenst door het particuliere initiatief te worden behandeld, dan heeft

een overheid die een richtig beleid voert, te zorgen voor een bemiddeling naar dat particulier initiatief.

Maar, mijnheer de Voorzitter, er is nog iets anders, hetgeen ook wel is doorgeschemerd in de verschillende redevoeringen van vanmiddag. Ik geloof, dat men, door het van elkaar losmaken van de materiële en de immateriële bijstand, juist het immateriële werk ook van de zijde van de bevolking een dienst bewijst en dat men daardoor dit werk als het ware een betere kans op ontplooiing en uitgroei geeft. Dikwijls is te veel — verschillende geachte afgevaardigden hebben gezegd, dat dit niet juist was — de combinatie gemaakt dat degene die in materiële nood is, dus ook in immateriële nood verkeert. Dat is niet juist. Er zijn zeer vele voorbeelden te noemen van mensen die wel in materiële nood zijn, maar die geen immateriële bijstand nodig hebben, en er zijn misschien nog meer voorbeelden te geven van mensen, die helemaal geen financiële nood hebben, doch die zeker wel behoefte hebben aan immateriële bijstand. In het van elkaar losmaken van deze begrippen zie ik een mogelijkheid voor een verdere ontplooiing en verdieping van het immateriële werk. Ik geloof in deze Kamer geen tegenspraak te ontmoeten, wanneer ik zeg, dat steeds duidelijker het inzicht naar veren is gekomen, ook bij kerkelijk en particulier initiatief, dat, wil men verantwoord kunnen werken, het noodzakelijk is dat men in de gemeente, waar men werkt, heeft te maken met een overheid, die het belang ziet van dit werk, een overheid die zich verantwoordelijk voelt voor een totaal beleid op het gebied van de maatschappelijke ontwikkeling en die inziet, dat, wil dit werk goed gebeuren, de bevolking daar zeer actief en in grote zelfwerkzaamheid bij zal dienen te worden ingeschakeld. Dat is dan ook de gedachtengang, het uitgangspunt geweest, waarom in de stukken aan de Tweede Kamer — het is hier ook even aangeraakt — hoewel het niet rechtstreeks met deze wet te maken heeft, de gedachte is geuit, te komen tot organen van overleg tussen overheid en particulier initiatief, waarin ieder zit met zijn eigen verantwoordelijkheid, maar waarin men elkaar als het ware moet helpen, waarin de overheid ook de mogelijkheid krijgt om de bevolking te stimuleren tot grotere activiteit en tot zelfwerkzaamheid en waarin het particulier initiatief ook tot nieuwe plannen kan komen.

Ik meen dus, dat dit van groot belang is en dat deze weg ons brengt op een keerpunt, waar het immateriële werk een nieuwe ontwikkeling kan krijgen.

De geachte afgevaardigde mejuffrouw Tjeenk Willink heeft in dit verband ook gesproken over het opheffen van de sociale raden en gesteld, dat ik in eerste instantie daarover te veel la mort sans phrase had gesproken, maar onder druk van de Kamer daarvan was teruggekomen. Dit ontken ik nu toch echt, mijnheer de Voorzitter. Het uitschakelen van deze raden in het wetsontwerp was noodzakelijk, omdat de taak, die de Armenwet aan deze colleges gaf, verviel. Het sprak dus vanzelf, dat zij moesten vervallen. Nu zijn er twee zaken aan de orde. In de eerste plaats gaat het om de taak, die de Armenwet aan deze colleges gaf, maar verder waren er andere taken, die deze colleges zich buiten de wet in de loop van de laatste jaren hebben geassumeerd en die niets te maken hadden met de uitvoering van de Armenwet. Wat ik dus heb gesteld ook in de openbare behandeling in de Tweede Kamer is, dat ik in een aantal gevallen grote waardering had voor de wijze, waarop sommige raden zich nieuwe taken hadden geassumeerd, die overigens geen enkele wettelijke grondslag hadden, omdat ik het belang daarvan zeer wel inzag. Ik zou de geachte afgevaardigde echter wel willen zeggen, dat men zich moet realiseren, dat in totaal in ons land in 19 gemeenten sociale raden bestaan, terwijl slechts in een aantal daarvan een nieuwe ontplooiing gaande was. Men moet het probleem, dat hier wordt gesteld, niet overtrekken. Immers, in een aantal gemeenten, met name waar deze raden goed functioneren en waar zij zich hebben hervormd — de geachte afgevaardigde heeft zelf gezegd, dat zij zich verder moeten herstructureren in moderne zin —, hebben de gemeentelijke overheden dit als

Minister Klompé

belangrijk erkend. Daarom hebben deze gemeentelijke overheden daaraan ook subsidie gegeven. Het enige wat van rijkswege aan deze raden wordt gegeven, is het salaris van de secretaris. Alle andere uitgaven, die in grote gemeenten soms vele tonnen bedragen, zijn nooit volgens enige wettelijke regeling op de rijksbegroting gezet. Ik vind het daarom van belang, dat men zich bezint op hetgeen nu moet geschieden en op de ontwikkeling, die hier moet groeien naar een beleid op lokaal niveau, waarin een verantwoord overleg en samenspel tussen overheid en particulier initiatief plaatsheeft. De geachte afgevaardigden weten, dat dit groeiproces gaande is en dat in vele gemeenten men uitvoerig over deze zaken denkt en plannen beraamt. Ik geloof, dat dit ook alleen maar bijzonder nuttig is, want men zal toch voor de wijze, waarop deze ontwikkeling op gemeentelijk niveau gestalte moet krijgen, goed moeten kijken naar de situatie en de mogelijkheden in de gemeente, waarom het gaat. Men zal dan niet al te veel gedetailleerde en strakke richtlijnen moeten geven. Ik geloof, dat hiermee het werk beslist niet gediend zou zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou enige opmerkingen willen maken naar aanleiding van beschouwingen van de geachte afgevaardigde over de bijstand.

De geachte afgevaardigde mejuffrouw Tjeenk Willink heeft gesproken, nog eens, over het feit, dat zij vindt, dat in artikel 1, lid 1, te weinig duidelijkheid is gegeven en dat de zaken daarin te vaag worden gesteld. In het voorlopig verslag heb ik enige proeven van een andere formulering gevonden. Ik moet bekennen, dat naar mijn mening de voorstellen, die daarin werden gedaan, beslist niet meer aanknopingspunten geven voor de uitvoerder van deze wet. Men heeft zich verzet tegen het woord noodzakelijk. Ik heb daartegenover gesteld, dat de plicht voor een overheid een grens moet hebben en dat die moet worden aangeduid. De geachte afgevaardigde gebruikte in haar formulering het woord nodig. Ik meen dat ik op blz. 5 van het voorlopig verslag tegenkwam in de eerste plaats de gedachte: U hadt erin moeten zetten: persoonlijk welzijn. Persoonlijk welzijn is veel meer dan de materiële bestaansmiddelen, die men nodig heeft. Als wij een wet maken, die zich uitsluitend beperkt tot de materiële bijstand, dan zouden de woorden persoonlijk welzijn hier op zijn minst ambigu zijn en naar mijn gevoel ook niet aanvaardbaar. De andere gedachte was te zeggen: de kosten, nodig voor een redelijk bestaan, volgens de gebruikelijke opvattingen, normen en gewoonten. Wie maakt uit wat nodig is? Dat is dezelfde instantie, die nu in de wet wordt voorgesteld. Wie maakt uit wat redelijk is? Ik zie niet waarom de voorgestelde formule meer rechtszekerheid zou geven en ik kom terug op wat ik in het begin heb gesteld: gezien het feit, dat deze wet het laatste bolwerk is, zal men individueel telkens moeten nagaan, voor zover niet geobjectiveerde bijstand kan worden gegeven, wat noodzakelijk is. Dan zeg ik: dan moet er een formulering worden gekozen, die zo ruim is, dat de inhoudelijke betekenis daarvan kan meegroeien en dat, als misschien over 20 jaar een veel groter pakket noodzakelijk wordt geacht, dat met deze wet kan worden gegeven.

De geachte afgevaardigde de heer Beerekamp heeft t.a.v. het verlenen van bijstand mijn oordeel gevraagd over de methoden van bijstand: loonmethode en budgetmethode. Ik wil eerst een misverstand wegwerken. Toen ik in de memorie van antwoord zeide: er is nog te weinig tijd geweest om een oordeel te hebben sloeg dat alleen op Amsterdam, want terecht stelt de geachte afgevaardigde: in Eindhoven en in Utrecht is men al zolang bezig, dat men daarover zich een oordeel kan vormen. Ik heb in de memorie van antwoord gesteld, dat het Amsterdamse systeem in de uitwerking het meest consequent was en dat het systeem van Utrecht en Eindhoven toch — dat begrijp ik — escapemogelijkheden heeft, o.a. met betrekking tot de huren, in verband met het feit, dat de huurprijzen telkens anders zijn. Voor zover ik het kan overzien, hebben de systemen van Utrecht en Eindhoven bevredigend gewerkt. Ik geloof dat wanneer men een scherp consequent

doorgevoerd loonsysteem heeft zonder dat men een escape-mogelijkheid heeft van individueel bepaalde toevoegingen of van toevoegingen onder bepaalde situaties van ernstige koude e.d. en wanneer men niet corrigeert met bepaalde individualiserende tendenties, men dan niet volkomen goed de wet zou kunnen uitvoeren. De mogelijkheid tot individualisering moet blijven. Ik weet niet of de geachte afgevaardigde voldoende heeft aan dit antwoord, maar het is moeilijk verder te gaan, want ik geloof, dat dit toch de eis is die wij moeten stellen. Het is niet zo, dat dezerzijds kan worden gesteld: het moet per se de budgetmethode zijn, het moet per se de loonmethode zijn. Beide hebben hun voor en tegen. Wat moet worden gesteld met deze wet in de hand is: wanneer men b.v. de loonmethode toepast, zal men het zo moeten doen, dat de individuele situaties daardoor tot hun recht kunnen komen.

De heer Schuurmans heeft in dit verband nog gesproken over de krediethypothek.

Hij heeft het betreurd, dat dit systeem niet meer in dit wetsontwerp is opgenomen. Ik blijf echter van mening, dat dit geen bijstand is. Ik meen, dat de aanvaarding van een rechtsplicht — dat doet deze wet — tot het verlenen van de hier bedoelde vorm van hulp niet is geboden, omdat het hier gaat om een handreiking. Het bijstandverlenende orgaan heeft immers in aanzienlijke mate de vrijheid om vast te stellen welke middelen, waarover de betrokkene beschikt, dienen te worden vrijgelaten bij de beoordeling van de middelen, welke geacht kunnen worden ter beschikking te staan ter voorziening in noodzakelijke kosten (artikel 7). Als de gemeenten buiten de wettelijke verplichting om toch een krediethypothek willen verlenen — en dat vroeg de geachte afgevaardigde mij — dan zal deze wet daarvoor geen belemmering zijn. Anderzijds geloof ik wel, dat de totstandkoming van deze wet de behoefte aan het geven van krediethypotheek sterk zal verminderen, ook in verband met de mogelijkheden die artikel 7 op dit punt biedt. Ik zie, dat de geachte afgevaardigde het hoofd schudt, maar dan zou ik hemzelf willen citeren. Hij heeft vanmiddag een paar keer als ervaren gemeentebeheerder gezegd: „De praktijk zal het wel leren”. Dat zal waarschijnlijk in dit geval ook zo zijn, mijnheer de Voorzitter.

De geachte afgevaardigde heeft ook nog gesproken over de verpleegkosten van inrichtingen en gezegd, dat ten aanzien daarvan mogelijkheden bestaan. Ik vind die mogelijkheden niet zo groot, mijnheer de Voorzitter. De rechtszekerheid brengt mee, dat het bedrag, dat voor de betaling van verpleegkosten beschikbaar wordt gesteld, ook aan de betrokkenen zelf wordt uitgekeerd. Dit is zeker het geval, wanneer de verpleegde het wenst. Bovendien is dat in overeenstemming met het wettelijke beginsel van de eigen verantwoordelijkheid. Ik zie niet de mogelijkheden, die de geachte afgevaardigde veronderstelt, maar ook hier zou ik zeggen: de praktijk zal het wel leren. Het lijkt mij toe, dat hiervoor in de praktijk oplossingen te vinden zijn, zonder dat de tekst van de wet daarvoor veranderd behoeft te worden. Pas in de praktijk zal blijken, wie het bij het juiste eind heeft gehad.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou ook nog een opmerking willen maken naar aanleiding van het feit, dat verschillende geachte afgevaardigden zich bezorgd hebben getoond dat deze wet de malafiditeit als het ware in de hand zal werken. Zo sterk heeft men het niet gezegd, maar wel is gevraagd: Beschikt u wel over voldoende stringente maatregelen? Het was de geachte afgevaardigde de heer Schuurmans, die dit stelde. Toen ik deze vraag noteerde, schreef ik er als reactie bij: Welke maatregel kan stringenter zijn dan het weigeren van de bijstand? Dat is uiteindelijk wat in artikel 3, laatste lid, gebeurt. Men kan dit niet doen op vermoeden. Aan de overzijde van het Binnenhof heb ik al gezegd dat, wanneer blijkt, dat iemand die bijstand krijgt, niet voldoet aan de voorwaarden, die daarvoor worden gesteld, onmiddellijk het laatste lid van artikel 3 in werking treedt, zodat op dit punt door de gemeente wel degelijk kan worden ingegrepen. De geachte afgevaar-

Minister Klompé

digde de heer Schipper zei een beetje vaderlijk vermanend: „Ik heb het woord steunfraude in de memorie van antwoord zien staan!” Ja, mijnheer de Voorzitter, dat heb ik uit hoffelijkheid tegenover de Kamer ontleend aan het voorlopig verslag. Het was dus een term, die door de Kamer was gebruikt en niet door mij. Inderdaad is dit een woord, dat wij in de nieuwe terminologie niet meer zouden gebruiken. Ik zou de geachte afgevaardigden Schuurmans, Schipper en Van de Vliet — want zij hebben alle drie over deze kwestie gesproken — willen zeggen: Men kan een wet nooit zodanig maken dat er geen gaatje meer in zit, waar iemand die mala fide is door kan slippen, laten wij elkaar dit nu maar eerlijk bekennen. Dit was dus het eerste punt.

Het tweede punt is, dat men wel moet kiezen tussen de rechtszekerheid zo hoog mogelijk stellen en de vraag: hoe ver ga ik met de malafiditeit. In een wet kan natuurlijk gezegd worden: als er een vermoeden is van een mala fide reactie mag er geen steun worden gegeven. Dit laatste vermindert echter de rechtszekerheid. De vraag is, wat moet worden gekozen. Ik heb dus gekozen voor de grotere rechtszekerheid, wetende dat malafiditeit toch heel snel naar buiten komt en dat de malafiditeit heel snel kan worden gegrepen. In het geval dat er sprake is van malafiditeit kan artikel 3 worden gebruikt om de bijstand te verminderen, resp. te beëindigen.

Ik bemerk, dat de geachte afgevaardigde de heer Schuurmans een interruptie wil plaatsen; ik wil dit punt even afmaken, misschien wil hij daarna interrumpen; ik ben er overigens dol op, geïnterrumpeerd te worden.

De geachte afgevaardigde heeft gezegd: wij hebben zoveel moeilijke gevallen, ik denk aan maatschappelijke delinquenten, aan degenen, die moedwillig hun vrouw verlaten en die dit maar zonder meer doen. Hij vroeg: is het niet noodzakelijk, dat u of uw ambtsopvolger met de Minister van Justitie dit gehele vraagstuk nog eens bekijkt?

Met de geachte afgevaardigde zie ik hier wel problemen liggen. Ik geef hem dit gaarne toe. Ik kan hem dus beloven, meer kan ik in deze politieke situatie niet doen, hij zal dit begrijpen, dat ik ervoor zal zorgen, dat mijn ambtsopvolger deze wens nadrukkelijk onder de ogen wordt gebracht.

Wenst de geachte afgevaardigde nu nog een interruptie te plaatsen, mijnheer de Voorzitter?

De heer Schuurmans (K.V.P.): Excellentie, u spreekt telkens over het geval, het individu. Maar wat doet u met de vrouw en kinderen — dat is de moeilijkheid — wanneer de man het vertikt en weg is?

U kunt de bijstand niet stilleggen, want de vrouw en kinderen moeten leven.

Minister Klompé: Ik ben dit helemaal met de geachte afgevaardigde eens, mijnheer de Voorzitter, daarom hebben wij artikel 6 in het leven geroepen. Artikel 6 geeft de mogelijkheid, de bijstand niet aan de man te geven, maar aan de vrouw en de kinderen.

De heer Schuurmans (K.V.P.): U weet het, als de proef mislukt is.

Minister Klompé: Mijnheer de Voorzitter! Nu komt de geachte afgevaardigde terug op dat punt; hij zegt: als de proef mislukt is. Men zal inderdaad moeten beginnen met iets te doen. Men kan bijzonder snel bemerken, wat er met het geld gebeurt. Als de bijstand aan de man wordt uitgekeerd en hij steekt dit geld in z'n zak en hij gaat er van door en hij laat vrouw en kinderen de gehele week onverzorgd achter, dan weet men het wel. Vanaf dat moment is het dan ook afgelopen.

De heer Schuurmans (K.V.P.): Als het beroepsrecht gaat lopen. Wat doet u tijdens de beroepstermijn?

Buitengewone Zitting 1963

Minister Klompé: De man, aan wie de eerste keer dan de bijstand is uitgekeerd, heeft dan niet aan de voorwaarden voldaan. De voorwaarden zijn:

a. dat hij arbeid moet gaan verrichten;

b. dat de bijstand moet worden gebruikt voor het doel, waarvoor hij gegeven is, nl. om vrouw en kinderen te onderhouden.

Op hetzelfde moment biedt de wet alle maatregelen die genomen moeten worden om in te grijpen. Ik geloof niet dat daar het bezwaar zit. Dit neemt niet weg, dat het vraagstuk van de maatschappelijke delinquent op zichzelf een probleem is, mijnheer de Voorzitter, dat ik gaarne aan mijn opvolger wil doorgeven.

In verband met de bijstand voor gehandicapten wil ik — de geachte afgevaardigde zal van mij niet meer verwachten — herhalen wat ik in de memorie van antwoord heb gezegd ten aanzien van zijn pleidooi in het voorlopig verslag. Hij begrijpt, dat ik op dit ogenblik natuurlijk geen andere toezeggingen kan doen dan dat hieraan aandacht zal worden besteed.

Door verschillende geachte afgevaardigden is gesproken over het vraagstuk van de belastingen.

Ik was het het meest eens met de geachte afgevaardigde de heer Schipper die zei: dit is nu het typische gevolg van het feit, dat hier een recht aan de burger is gegeven, de consequentie is dan dat hij belasting moet betalen. Ik zou dit willen onderstrepen, want dit is eigenlijk de essentie van de zaak. De geachte afgevaardigde de heer Van de Vliet heeft gezegd: stel u eens voor, daar komen dan die ambtenaren van de gemeentelijke dienst en die moeten in de eerste plaats weten wat de mensen erbij moeten krijgen om dit weer te kunnen betalen. Hij heeft eraan toegevoegd, dat het in ons bestel bijzonder veel voorkwam, dat de Staat met de ene hand aan iemand iets geeft en met de andere hand het weer wegneemt. Hij heeft hiervan verschillende voorbeelden genoemd; hij heeft gezegd: dan moeten de ambtenaren van die belastingzaken afweten, men krijgt dan bijzonder veel extra rompslomp.

Ik geloof, mijnheer de Voorzitter, dat die rompslomp niet zo ontzettend groot zal zijn, maar ik vind het bijzonder belangrijk, dat de burger, die op de wet een beroep doet, de rechtszekerheid tot uiting ziet komen, doordat hij belasting betaalt. De geachte afgevaardigde de heer Van de Vliet zeide, dat deze discussie eigenlijk niet hier thuishoorde, maar dat men eens een testcase aan de hand van artikel 55a van de wet zou moeten beginnen. Ik ben het met de geachte afgevaardigde eens, dat het punt eigenlijk niet hier thuishoort, maar ik zal ongetwijfeld de technische merites van deze zaak met mijn ambtgenoot, respectievelijk met de Staatssecretaris, van Financiën doorspreken. Eerlijk gezegd, mijnheer de Voorzitter, acht ik de door de geachte afgevaardigde bedoelde problemen niet zo groot, want hij moet niet vergeten, dat in de huidige situatie, waarin nog een bijzonder groot aantal van de bijstand-behoevenden ouder dan 65 jaar is, het vraagstuk zeer weinig voorkomt. Wanneer men het uitrekent, dan zal men constateren, dat deze groep praktisch geen belasting behoeft te betalen. Ik geloof dus niet, mijnheer de Voorzitter, dat de rompslomp, waarvoor de geachte afgevaardigde vreest, bijzonder groot is.

De geachte afgevaardigden de heren Schuurmans en Schipper hebben voorts gesproken over de commissies van advies, die gemeentelijk tot stand zouden moeten komen. Zij hebben eigenlijk in positieve zin de hoop uitgesproken, dat deze commissies zullen worden ingesteld. De geachte afgevaardigde de heer Schuurmans betreurde het, dat het imperatieve was vervallen. Hij is namelijk bang, dat daar, waar deze commissies het hardst nodig zullen zijn zij misschien het minst tot stand zullen komen.

Ik kan hierop alleen maar antwoorden, dat ik datgene verdedig, wat ik in de Tweede Kamer heb aanvaard, hetgeen de geachte afgevaardigde zal begrijpen. Bovendien ben ik van mening, dat het particulier initiatief in brede zin — en ik doel dan niet alleen op het maatschappelijk werk, maar ook

Minister Klompé

op de vakverenigingen en de gezondheidswereld —, wanneer het zelf deze zaak ook belangrijk vindt, invloed zal kunnen uitoefenen op gemeentelijk niveau, opdat ook in de gemeenten, waar het misschien het hardst nodig is, iets tot stand wordt gebracht.

De geachte afgevaardigde de heer Van de Vliet heeft nog gesproken over de burgerlijke instellingen en hij heeft met name gevraagd, of de regeling ten aanzien van het vermogen, dat naar de gemeenten overgaat, wel waterdicht is. Ik meende, dat de geachte afgevaardigde in dit verband twee punten ter sprake bracht: in de eerste plaats, hoe het gaat met het vermogen, dat niet van de gemeenten zelf afkomstig is. Hierop moet ik antwoorden, mijnheer de Voorzitter, dat dit er eigenlijk niet toe doet. Het ontwerp laat zich niet met de afkomst van het vermogen niet in, maar uitsluitend met de bestemming daarvan. Wordt de opbrengst van het vermogen gebruikt voor bijstandverlening, dan gaat het vermogen in verband met de overgang van de taak naar B. en W., ook over naar de gemeente.

De geachte afgevaardigde heeft voorts gevraagd, of niet had moeten worden bepaald, dat de gemeente het vermogen ook in stand dient te houden. Dit is niet nodig, mijnheer de Voorzitter, omdat het overgaande vermogen zal behoren tot het gezamenlijk vermogen van de gemeente, op het beheer waarvan Gedeputeerde Staten toezien. Op de gemeenten komt natuurlijk de last van de bijstandverlening te rusten en voorts eventuele bijzondere lasten, die aan het overgaande vermogen kleven. In de artikelen 88 en 89 zijn bepalingen opgenomen, die het mogelijk maken, wijzigingen aan te brengen in die lasten. Ik wil in dezen een voorbeeld noemen. Een instelling zal de last hebben, dat men bijvoorbeeld broden moet uitdelen. Het gaat hierbij dus om steun in natura, die niet meer past in de geest van de moderne wet en dat deze last dus moet worden gewijzigd. Daaromtrent worden in de artikelen 88 en 89 van de wet bepalingen gegeven.

Vervolgens zijn van de zijde van de Kamer nog enkele opmerkingen gemaakt, die ik voor mij zelf onder het motto „diversen” heb gerangschikt.

De geachte afgevaardigde de heer Van de Vliet heeft o.a. nog gesproken over de volkskredietbanken en is bezorgd, dat een conflictsituatie zal ontstaan tussen de volkskredietbanken en de gemeentelijke overheid, die de wet uitvoert. Ik begrijp deze zorg van de geachte afgevaardigde niet helemaal en ik zal ook zeggen waarom. De volkskredietbank geeft een krediet, wanneer men meent, dat de aanvrager daarvan kredietwaardig is. Wanneer bij B. en W. of bij het bijstandverlenend orgaan iemand komt en om een krediet vraagt krachtens artikel 4, en het blijkt dat hij kredietwaardig is, dan zal de gemeente deze figuur moeten verwijzen naar de volkskredietbank en geen bijstand moeten geven. De gemeente kan alleen bijstand geven in die gevallen, waarin de volkskredietbank hulp afwijst, omdat men op economische gronden de zaak niet kredietwaardig vindt. Wij hebben dergelijke gevallen herhaaldelijk. Wij zien het bij zelfstandigen. Wij kennen de kredietvoorzieningen die er zijn bij Economische Zaken. De regeling voor zelfstandigen kent daarnaast kredietverleningen voor diegenen, die men in economisch opzicht niet voldoende kredietwaardig acht. Wij hebben deze situatie ook gehad bij de gepatriëerden, die zich hier zelfstandig wilden vestigen. Wij overlegden dan altijd eerst met Economische Zaken, of het een situatie was waarbij de normale kredietvoorzieningen van Economische Zaken konden worden toegepast. Als men dan zei: „Nee, dat kan niet, maar er is een sociale indicatie, waarop het toch wel verantwoord zou zijn krediet te verlenen”, dan werd door mijn departement geholpen. Ik heb dus niet het gevoel, dat hierbij een grote problematiek naar voren komt.

De geachte afgevaardigde mejuffrouw Tjeenk Willink heeft nog een vraag gesteld over het vervreemden en zij heeft gezegd: Zou eigenlijk niet analoog aan de Werkloosheidswet hier een bepaling moeten worden opgenomen? Dat is heel bewust niet gebeurd en wel op verschillende gronden. In de eerste

plaats kan er beslag gelegd worden, omdat de betrokkene een schuld heeft. Als dat zo is betekent het, dat er iets mis is, en dan moet het bijstandverlenende orgaan in het probleem op zichzelf duiken en zich afvragen, of er geen schuldsanering moet plaatsvinden. Het gaat dan dus om een burger, die een beroep heeft gedaan op het bijstandverlenend orgaan in verband met het levensonderhoud, maar dan moet eerst de wortel van het kwaad worden bekeken en dan moet worden nagegaan of hier een schuldsanering moet plaatsvinden. In de tweede plaats kan er een verkeerd gebruik van het verleende bedrag zijn. Dan zal de gemeente voorwaarden moeten stellen, waardoor het op de goede wijze zal worden gebruikt. Bovendien moeten wij de mogelijkheid openlaten van cessie in gevallen van verpleging in inrichtingen. Dat is een vorm van vervreemding. Ik geloof dus dat een bepaling als de geachte afgevaardigde bedoelde in deze wet niet zou thuishoren.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het gevoel, dat ik op de belangrijkste punten, die door de geachte afgevaardigden zijn aangesneden, ben ingegaan. Ik wil nog enkele opmerkingen maken. Van verschillende zijden is gezegd: wij gaan ermee akkoord dat deze wet zich beperkt tot materiële bijstand, maar wij hopen dat er toch binnen niet al te lange tijd een wetgeving inzake het maatschappelijk werk zal komen. De geachte afgevaardigde de heer Schuurmans heeft gezegd, dat het tot stand komen van contactorganen op gemeentelijk niveau, waarin overheid en particulier initiatief met elkaar gaan overleggen en elkaar als het ware stimuleren, heel bevorderend zou kunnen werken ten aanzien van de gestaltegeving aan een dergelijke wet. Ik ben dat met de geachte afgevaardigde eens. Ik heb het gevoel — ik heb dit ook in de memorie van antwoord gezegd — dat er toch wel een stroomversnelling in het denken gaande is, zodat misschien het tot stand komen van deze wet meer nabij is dan wij enkele jaren geleden dachten. Toch zullen wij moeten voorkomen, dat wij te vlug codificeren, om een ontwikkeling die eigenlijk nog bezig is niet te frustreren. In dit verband heeft de geachte afgevaardigde de heer Beerekamp de vraag gesteld: is het niet noodzakelijk, dat er alvorens u tot deze wetgeving komt, een grondig onderzoek plaatsheeft naar de verhoudingen van mens tot mens en van individu tot collectiviteit? Ik heb begrip voor deze suggestie. Er zijn nl. — en de geachte afgevaardigde gaf daarvan zelf ook voorbeelden — zulke grote veranderingen opgetreden in de sociale structuur, in de behoeften en het gehele levenspatroon, dat men zeer voorzichtig te werk moet gaan bij het tot stand brengen van een wettelijke regeling. Een dergelijke voor het gehele land geldende regeling moet nl. een grote lijn trekken en zal toch iets van de organisatie van het werk moeten vastleggen. De vraag kan hierbij worden gesteld, of hierdoor niet aan het werk de nodige flexibiliteit ontnomen zal worden. Men mag niet te veel gaan vastleggen, omdat alles nog zo in beweging is. Men zoekt nog zo naar nieuwe vormen. Ik ben hierover trouwens zeer verheugd. Men moet dus een wet maken, die op dit punt heel veel ruimte laat. Wij moeten iets tot stand brengen, dat niet te snel achterhaald wordt door een maatschappelijke ontwikkeling. Dat dit studie vraagt, ben ik met de geachte afgevaardigde eens. Hij zal wellicht begrijpen, dat ik vandaag geen concreet antwoord durf te geven op zijn vraag, omdat ik niet geheel en al kan overzien, of een dergelijk onderzoek precies aan de verwachtingen zal voldoen. Met andere woorden: Ik breng liever niet iets tot stand, voordat ik precies in mijn hoofd heb hoe het zal moeten zijn. De geachte afgevaardigde heeft vanmiddag al gememoreerd, dat er antropologische, sociaal-ethische, sociologische en psychologische aspecten aan zitten. Hoe nu dit onderzoek zou moeten plaatsvinden, overzie ik nog niet geheel. Daarom wil ik mij beperken door te zeggen, dat het een zaak is, die doordacht moet worden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans aan het slot van mijn betoog. Ik overzie nog eens, wat collega Veldkamp en ik hebben gewild met het voorstellen van deze wet. Wij hebben ons tot doel gesteld voor de burgers een zo groot mogelijke rechtszekerheid te scheppen, zoals wij tot nu toe in dit land niet heb-

Minister Klompé e. a.

ben gehad en, zoals ik in de Tweede Kamer heb gezegd, waardoor de burger het gevoel heeft, dat hij met een opgeheven hoofd een beroep op deze wet kan doen. De vele discussies met juristen hebben mij ervan overtuigd, dat deze waarborg slechts optimaal kan zijn langs de weg van impliciete regeling. Ik zie niet, dat dit een *ius imperfectum* is, zoals door de geachte afgevaardigde mejuffrouw Tjeenk Willink is gesteld, omdat dit betekent, dat het recht via rechtsmiddelen niet kan worden gerealiseerd. De door mij gekozen weg is juist de weg, die de burger de door mij voorgestane rechtszekerheid geeft en het recht wel effectueert, zodanig, dat in de individuele omstandigheden gewaarborgd wordt, dat men ontvangt wat men nodig heeft. Deze optimale waarborg is, naar mij is gebleken, niet bereikbaar als er een rechtsbepaling in de door de geachte afgevaardigde voorgestane geest was voorgesteld, want deze zou in de praktijk neerkomen op een declaratie zonder meer. De Duitse wet, die door de geachte afgevaardigde is aangehaald, geeft hier een exclamatie. Ik heb getracht duidelijk te maken, dat dan niets méér door de burger aan de wet kan worden ontleend, wanneer deze gedachtengang in de wet zou zijn opgenomen. Ik heb bij het maken van deze wet getracht zoveel mogelijk het systeem van declaraties te voorkomen. Ik meen dan ook, dat hetgeen noodzakelijk is en primair moet worden gesteld, in deze wet is geregeld. Dit is een wet, die een grote flexibiliteit heeft ten einde een groot aantal jaren te kunnen werken en die aan de andere kant aan de burger alle mogelijkheden geeft, respectievelijk de burger een aanspraak geeft om van overheidswege geholpen te worden op zodanige wijze, dat hij in zijn geval, rekening houdend met zijn omstandigheden, krijgt wat voor hem noodzakelijk is.

Wat dat betekent heb ik duidelijk gemaakt in de memorie van toelichting en in de discussie: dit betekent meer dan wat toch implicite uit de woorden van de geachte afgevaardigde zou blijken: het naakte bestaan, nl. kleding, dekking en voeding. De stukken spreken daarover volkomen duidelijke taal. Naar mijn mening is het Nederlandse volk daarmee het beste gediend.

Ik houd ook tegen de geachte afgevaardigde in staande: Wat wij hier voorstellen is natuurlijk de vrucht van een groeiproces, van een denkproces in het Nederlandse volk, welk proces met name in de laatste jaren in zeer versneld tempo is gegaan. Het rapport van de commissie-Quarles van Ufford stond nog op een geheel ander standpunt. Daarnaast had men, zoals mij uit de discussie in de Tweede Kamer gebleken is, altijd de angst dat men hier te ver ging. Naar mijn mening gaat men hier niet te ver. Er wordt hier een nieuwe weg betreden, waardoor de burger geheel andere mogelijkheden heeft gekregen en waardoor aan zijn waardigheid ook recht wordt gedaan.

Als de geachte afgevaardigde zegt, dat ik met een hink-stap-sprong bezig was geweest, heb ik dat niet precies begrepen, want ik meen dat de geachte afgevaardigde gezegd heeft dat zij zich had laten corrigeren door iemand anders, die haar had gezegd, dat dat juist zeer ver was, terwijl zij zich beijverde om te zeggen dat het niet ver genoeg ging. Ik meen het zo te mogen stellen: 1854 was de hink, 1912 was de stap en 1963 is de sprong.

Mejuffrouw Tjeenk Willink (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! U is zo vriendelijk geweest mij bij monde van de heer griffier te laten vragen of ik in tweede termijn nog iets zeggen wilde, waaraan ik inderdaad behoefte heb, al was het alleen al omdat ik daarop hedenmiddag reeds heb gepreludeerd. U hebt mij ook de gelegenheid geboden, mij nader op mijn antwoord te beraden door een korte pauze, maar ik dacht, dat het tegenover de Kamer en speciaal tegenover de Minister, die haar rust zo wel verdiend heeft, de voorkeur verdient om maar direct van wal te steken. Ik hoop daarbij op enige clementie, wanneer ik op sommige punten de Minister niet zo antwoord als ik gedaan zou hebben wanneer ik mij enige tijd had kunnen voorbereiden.

Tjeenk Willink

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb van een betrouwbare oorgetuige op de gereserveerde tribune gehoord, dat een van de hoofdamttenaren van de Minister aan het slot van mijn betoog in eerste termijn enigermate verontwaardigd heeft opgemerkt: „Na deze kritiek kan zij eigenlijk niets anders doen dan tegenstemmen”. Dan is mijn betoog toch wel verkeerd begrepen, want ik ben er als vanzelfsprekend van uitgegaan, dat ik niet behoefde te discussiëren met de Minister over alle punten, waarmee ik het wel eens ben — dat lijkt mij overbodig werk —, maar dat het gaat om de verschilpunten, welke ik duidelijk in het licht heb willen stellen, in een poging tot het geven van een perspectief op een ontwikkeling, die verder gaat dan dit wetsontwerp doet. De Minister heeft zoëven terecht gezegd, dat de wetgever kritisch moet volgen of de praktijk van deze wet zal uitwijzen, dat er technische onvolkomenheden zijn, die om herziening vragen. Ik geloof, dat er meer nodig is en dat de wetgever in deze dynamische tijd kritisch zal moeten blijven nagaan of de grondslagen van deze wet bij de tijd zijn. Er is geen sprake van, dat mijn fractie of ik persoonlijk tegen deze wet zou willen stemmen, want onze kritiek betekent zeker niet, dat wij geen positieve waardering hebben voor de winst, die de Bijstandswet op vele, ook principiële punten brengt in vergelijking met de Armenwet 1912 en zelfs ook met het voorontwerp van de Staatscommissie.

Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft in Nijmegen gestudeerd en ik in Leiden; ik vergis mij, mijnheer de Voorzitter, de Minister was in haar studietijd Utrechtse, wat voor een Leidenaar iets onbegrijpelijk is! Niettemin zal Hare Excellentie wel begrip hebben voor de betekenis van Leidse examenjudicia.

Mijnheer de Voorzitter! Ik beschouw de kamerbehandeling van een wetsontwerp altijd als een soort examen, een examen voor de wet, een examen voor de Minister en niet het minst ook voor een kamerlid. Het judicium in Leiden varieerde, als ik mij goed herinner — prof. Samkalden wil mij misschien wel rectificeren — van „na zeer lange aarzeling”, via „na lange aarzeling”, „na enige aarzeling”, „zonder bezwaar”, „met veel genoegen”, „met zeer veel genoegen” tot „cum laude” en ik geloof — maar komt dat ooit nog voor? — „summa cum laude”. Als ik deze scala van waardering toepas op dit wetsontwerp ter bepaling van het judicium van onze fractie voor de Bijstandswet — ik improviseer hierbij op eigen gezag —, dan constateer ik, dat er van zakken geen sprake is. „Na zeer lange aarzeling”? Neen. „Na lange aarzeling”? Alle aarzeling is voor ons weg wat betreft de vraag of wij dit wetsontwerp moeten aannemen, ja dan neen. Wij kunnen hiertoe zonder meer besluiten, maar willen er ook nog wel iets aan toevoegen; ik aarzel dan tussen „met genoegen” en „met zeer veel genoegen”. Zakelijk meen ik het op „met genoegen” te moeten houden, hoewel ik deze Minister op grond van mijn sympathie voor haar persoon en mijn waardering voor haar ministeriële prestaties van harte gaarne „cum laude” of zelfs het „summa cum laude” gegund zou hebben. Een zo grote lof kan ik toch echt niet hebben voor deze wet, ook niet na de verdediging van de Minister hedenavond.

Wat ons gescheiden blijft houden, is voornamelijk de kwestie van het uitgangspunt, nl. de rechtsplicht van de overheid of het subjectieve recht van de burger. Naar aanleiding van mijn betoog daarover in eerste termijn is de Minister — begrijpelijk — teruggekomen op de door mij geciteerde artikelen van dr. Schoonderbeek. Zij heeft gezegd: Ook al wordt daarin geconcludeerd, dat er al in 1912 een recht op onderstand impliciet in de Armenwet was erkend, dan blijft toch het feit, dat het amendement-Vliegen, dat juist van socialistische zijde werd ingediend om in de wet expliciet een recht op onderstand vast te leggen, werd verworpen. Mijnheer de Voorzitter, het artikel van dr. Schoonderbeek analyseert nu juist, dat die verwerping, waarin prof. Drukker een grote rol heeft gespeeld, heeft plaatsgehad, daar naar zijn mening aan dit amendement geen behoefte bestond, omdat men het recht op steun voldoende

Tjeenk Willink

de in de wet verankerd achtte en dus de door de heer Vliegen voorgestelde formulering niet nodig vond. Mijnheer de Voorzitter, ik geloof, dat het veel te ver zou gaan in tweede termijn de vier artikelen van de heer Schoonderbeek, waarover zeker verschil van mening mogelijk is, uiteen te rafelen. Ik heb ze, eerlijk gezegd, daarvoor ook niet voldoende in mijn hoofd en ik heb ze ook niet bij mij om de desbetreffende passages te kunnen naslaan. Ik geloof, dat de Minister ze wel bij zich heeft.

Ik zie de Minister kijken in de Armenwet, editie van Schuurman en Jordens, waarmee we niet veel verder komen, omdat dr. Schoonderbeek juist betoogd heeft, dat onder meer de editie Schuurman en Jordens het misverstand in de wereld heeft geholpen en gelaten, dat de wetgever van 1912 geen plicht van de overheid en nog minder een recht van de burger heeft erkend.

De Minister heeft voorts gezegd, dat de artikelenreeks van 1950/51 van dr. Schoonderbeek eigenlijk geen ander doel had dan te bevorderen, dat artikel 32 van de Armenwet, dat ik een crypto-beroepsartikel noemde, meer zou worden toegepast. Het zou dus een soort reclamecampagne zijn geweest om beroepsgevallen aan te trekken, wat dunkt me niet erg gelukt is. Ik dacht echter, dat er meer inhoudelijke betekenis achter zat, al was het alleen maar gezien de op één na laatste zin van het derde artikel van de heer Schoonderbeek, waarin hij zei:

„Zij is m.i. voorlopig voldoende om alle reële wensen van 1950 te bevredigen.”.

De vraag, die de Minister mij heeft gesteld was ongeveer: wat is toch de betekenis van uw pleidooi voor het individuele recht?

De heer **Jonkman** neemt wederom plaats op de voorzittersstoel.

Mejuffrouw **Tjeenk Willink** (P.v.d.A.): De Minister heeft getracht mijn antwoord te ondervangen, misschien ook wel het te vergemakkelijken, door in te gaan op enige passages uit het welbekende boek van dr. Heering; ik ben blij, dat zij hier haar waardering voor dit gedegen werk ook heeft geuit. Hare Excellentie heeft voorgelezen wat dr. Heering op blz. 78 in vier punten samenvat over de kracht van rechtsaanspraken. De Minister is slechts doorgegaan op één van de vier punten, nl.:

„Hoe stringent is de formulering, die de regeling bezigt om de verhouding van de gegadigde tot de uitkering uit te drukken.”.

In het betoog van dr. Heering hierover blijkt, dat er inderdaad allerlei gradaties van formuleringen zijn, waarin meer of minder duidelijk wordt gesteld, dat het individu een recht heeft. Maar wat nog belangrijker is en wat eigenlijk pas de werkelijke inhoud en de betekenis aan de formulering geeft, is het volgende punt, waarop de Minister niet is doorgegaan en waar het mij juist om gaat, zodat ik thans op mijn beurt dr. Heering citeer:

„Geeft de regeling op objectieve wijze aan tot welk bedrag, voor hoe lange duur en eventueel onder welke voorwaarden een uitkering moet worden verstrekt? Onder objectieve wijze verstaan wij, dat de hoogte enz. van de uitkering niet afhankelijk is van de subjectieve interpretatie van de uitvoerder, c.q. van richtlijnen, welke het uitvoeringsorgaan voor zijn beleid slechts als interne maatstaf heeft vastgesteld.”.

Dat is voor mijn gevoel het kernpunt — niet het enige trouwens —, op grond waarvan ik gepleit heb voor het expliciet stellen van het individuele recht. Ik wil gaarne heel in het kort trachten samen te vatten welke motieven daarbij voor mij en mijn fractie hebben gegolden. Wij menen, dat het uitdruk-

king geven aan het individuele recht van de burger via de weg door de voordeur van artikel 1 nodig is in de eerste plaats ter wille van het voorkomen van misverstanden, misverstanden, die ik vanmiddag heb gesignaleerd en waarvan de uitlating van de geachte afgevaardigde mejuffrouw Ten Broecke Hoekstra aan de overzijde van het Binnenhof een van de meest frappante was. Het spijt mij, dat de Minister daarop niet is ingegaan en haar visie heeft gegeven op de vraag hoe deze afgevaardigde ertoe is kunnen komen te beweren, dat de Bijstandswet geen recht op onderstand geeft. Misschien is het een slip of the mind geweest; een slip of the pen kon de vrij lange passage van mejuffrouw Ten Broecke Hoekstra bepaald niet zijn.

Minister **Klompé**: Kunt u mij misschien even zeggen, op welke bladzijde van de *Handelingen* het staat. Dan kan ik de geachte mejuffrouw Ten Broecke Hoekstra verdedigen.

Mejuffrouw **Tjeenk Willink** (P.v.d.A.): Het staat op blz. 3941, linkerkolom, van de *Handelingen*.

Behalve ter wille van het voorkomen van misverstanden menen wij, dat een rechtstreekse formulering van het recht op bijstand gewenst is, omdat Nederland een van die Europese landen is, die zoveel mogelijk streven naar de Europese integratie, n'en déplaise De Gaulle. Ik dacht, dat onze goal moest zijn om ons ook in onze sociale wetgeving zoveel mogelijk aan te sluiten bij wat er in Europees verband — ik heb speciaal geduid op het Europees Sociaal Handvest — wordt vastgelegd en dat is, zoals ik vanmiddag heb voorgelezen, het persoonlijke recht op onderstand.

In de derde plaats menen wij — ik heb dat ook vanmiddag reeds naar voren gebracht, maar doe het hier samenvattend nog eens —, dat de vastlegging in artikel 1 van het recht op bijstand beter dan de tekst van de Minister — ik zeg niet: beter dan haar bedoeling, want ik geloof, dat haar bedoeling en de mijne uiteindelijk niet ver van elkaar af staan — de consequentie moet zijn van de aanvaarding van de Universele Verklaring van de rechten van de mens, ten aanzien waarvan ik vanmiddag heb gesteld, dat Nederland naar onze mening in staat is tot een praktische realisering, wat de Minister in de stukken heeft gekenschetst als een ideële richtlijn, als het ware een ethisch postulaat voor de wetgever. Als het welvarende Nederland echter aan deze verklaring van de rechten van de mens op het punt van de bestaanszekerheid geen concrete inhoud kan geven, welk land kan het dan wel? Misschien het nog veel rijkere Amerika als het rassenvraagstuk is opgelost! De vierde en voornaamste reden, waarom wij de toekenning van een expliciet geformuleerd recht op bijstand zo van belang achten, is, omdat de kwestie van de rechtszekerheid daardoor meer op de voorgrond komt. Ik sluit hierbij weer aan op de aanhaling uit het boek van dr. Heering, dat de rechtszekerheid zowel van de wijze van formulering van het recht afhangt alsook van de vraag welke mate van objectiviteit er is voor de concretisering van dit recht, of de aanspraak duidelijk aanwijsbaar is dan wel aan de interpretatie van de beleidsorganen wordt overgelaten. Nu weet ik wel, mijnheer de Voorzitter, dat er in de materie van de Bijstandswet ergens een grens is, waar wij moeten zeggen: hier is geen objectieve norm meer te stellen, hier gaat het om een puur individuele evaluatie van persoonlijke omstandigheden. Dit is dan tegelijkertijd mijn bezwaar tegen de opzet van de wet, dat men niet voldoende heeft onderscheiden, al ben ik mij wel bewust hoe ontzaglijk moeilijk dit is, tussen de mogelijkheden van objectieve normering en de individualisering ten behoeve van de — ja, „restgroep” is inderdaad een naar woord; mag ik dan maar spreken van, al helpt het uiteindelijk niet veel — marginale groep, die door bijzondere voorzieningen moet worden geholpen. Mijn fractie zou willen stellen, althans ernaar willen streven, dat iedere Nederlander een objectief genormeerde aanspraak op bijstand krijgt voor de noodzakelijke kosten van bestaan. Daarnaast is er dan na-

Tjeenk Willink

tuurlijk altijd nog de bijstand, die als een voorziening in bijzondere omstandigheden moet worden toegekend als bijdrage ineens of eventueel als voorschot ter opvang van moeilijkheden, die kunnen voorkomen, ook als de bestaanskosten geobjectiveerd beschikbaar zijn. Nu zal de Minister — zij heeft het in de stukken ook gedaan — mij tegenvoeren: Een algemene objectieve normering is niet mogelijk. Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag mij af, waarom niet? Het is moeilijk, maar de hele materie van het maatschappelijk werk is moeilijk; daarom heb ik zoveel waardering voor de prestaties, die de Minister tijdens haar ambtsperiode heeft geleverd. Maar wanneer de DIVOSA na jaren van experimenteren aan de hand van een eindeloos aantal praktijkgevallen en gedegen studie kan komen tot het opstellen van steunnormen, die redelijk verantwoord zijn, waarom is het dan niet mogelijk om — en nu ga ik welbewust zeer ver — niet bij algemene maatregel van bestuur, maar in de wet de normen voor het verlenen van periodieke bijstand voor de noodzakelijke kosten van het dagelijks bestaan vast te leggen? Dat betekent niet, dat ik in Nederland zou willen overgaan naar het Engelse stelsel van een national assistance act ter aanvulling van de social security-voorzieningen. De national assistance act is normerend, maar zo volstrekt uniformiserend, dat geen enkel oordeel des onderscheids mogelijk is. Ik zou een objectieve normering voor redelijke bestaanszekerheid voor ieder willen hebben, met dien verstande, dat voor bepaalde groepen daarvoor geëigende normatieve regelingen kunnen worden getroffen; ik denk hierbij speciaal aan de verzorging in inrichtingen, maar ook aan hen, die door de gemeenschappelijke oorzaak van hun noodsituatie groepsgewijze geholpen moeten worden.

Minister **Klompé**: Mag ik u even interromperen? Ik heb iets niet begrepen. Op het laatst zei de geachte afgevaardigde: Ik wil hier niet een national assistance act. De normen, die door DIVOSA zijn vastgesteld, wil ik niet alleen in een algemene maatregel van bestuur, maar in een wet zien vastgelegd. In de wet ligt dat dus vast. Wilt u dan daarnaast iets anders voor de groepen?

Mejuffrouw **Tjeenk Willink** (P.v.d.A.): Inderdaad, maar eveneens wettelijk. Ik meen — al zal de Minister het bij de voorbereiding van de wet wel hebben gedaan —, dat niet voldoende geanalyseerd is in welke categorieën van behoeften moet worden voorzien. Dat zijn enerzijds de continue kosten van het dagelijks bestaan, indien men zelf geen of geen voldoende inkomsten heeft, en anderzijds de acute extra, vaak grote uitgaven voor bijzondere doeleinden. Ik dacht, dat, wanneer deze twee essentieel verschillende vormen van hulpverlening in de wet uit elkaar waren gehaald — maar ik weet, dat ik hier ver gaande dingen stel —, men inderdaad had kunnen komen tot het vastleggen van geobjectiveerde normen voor de normale kosten van het bestaan, dus voor het regelmatig levensonderhoud, die een volledige rechtsaanspraak geven en dan ook een andere beroepsprocedure voor een zelfstandige administratieve rechter mogelijk zouden maken. Daarnaast — maar het kan zo nodig in één en dezelfde wet — staat dan de regeling voor bijzondere voorzieningen ad hoc. Ik ga om des tijds wille niet in op deze onderscheiding, die geenszins een discriminatie inhoudt.

Waar ons pleidooi voor het expliciet stellen van het individuele recht dus heel in het bijzonder op gericht is, is, dat daardoor de wetgever en de praktijk bij voortduring geconfronteerd worden met de noodzaak om de rechtsaanspraak te concretiseren en zoveel mogelijk objectief realiseerbaar te maken.

Er is ten slotte nog een argument, dat echter niet rechtstreeks voor de bijstandbehoevenden van belang is, maar dat toch wel voor de toekomstige ontwikkeling van deze gehele materie zeer relevant is, omdat wij op een gegeven moment

moeten komen tot vervanging van artikel 209 van de Grondwet, dat nog luidt:

„Het armbestuur is een onderwerp van aanhoudende zorg der Regering en wordt door de wet geregeld.”.

Het wordt een zonderling artikel, nadat de armenzorg per 1 januari 1965 zal zijn afgeschaft, maar ik ben het eens met de Minister, dat een verandering op dit punt van de Grondwet door een nieuwe formulering van sociale grondrechten zeer wel overwogen dient te geschieden. De Grondwet verandert men inderdaad niet gemakkelijk om haar op korte termijn opnieuw op de helling te zetten, hoewel wij de laatste jaren wel het een en ander op dit punt gewend zijn. Ik dacht echter, dat de Bijstandswet door formulering van het individuele recht op bestaanszekerheid een oefenveld zou hebben kunnen zijn voor de ontwikkeling van de rechtsgedachte in ons volk over de toekenning van een sociaal grondrecht. Wij zouden er bijzonder veel waarde aan hechten, als wij op niet al te lange termijn artikel 209 zouden kwijtraken, maar dan moet daarvoor iets anders in de plaats komen. Ook een nieuwe zak in plaats van de oude voor nieuwe wijn. Ik zou me dit artikel kunnen denken in de geest van artikel 4 van de Grondwet:

„Allen die zich op het grondgebied van het Rijk bevinden, hebben gelijke aanspraak op bescherming van persoon en goederen.”.

Zouden wij niet zo ver dienen te komen, dat daarachter een artikel komt te staan: allen die zich op het grondgebied van het Rijk bevinden, hebben gelijke aanspraak op redelijke bestaanszekerheid? Ik improviseer maar, mijnheer de Voorzitter, en ik hoop, dat de Minister dit niet zal beschouwen als een proeve voor een grondwetsartikel.

In het voorafgaande ben ik reeds ingegaan op de kwestie van de groepsregelingen, een heet hangijzer waarover de geachte afgevaardigde de heer Smallenbroek in de Tweede Kamer heeft gezegd:

„Gaarne zou ik van de Minister willen vernemen welke bezwaren er zijn om de verschillende groepsregelingen bij de wet te regelen.”.

De Minister is daarop uiteraard in haar antwoord ingegaan, een antwoord, dat te vinden is op blz. 3956 van de *Handelingen* van de Tweede Kamer. Ik hoop, mijnheer de Voorzitter, dat u het goed zult vinden, dat ik de tijd van de pauze, die uw voorganger van hedenavond op uw zetel mij had willen toekennen, gebruik om uit de rede van de Minister in de Tweede Kamer het volgende aan te halen:

„Het is niet zo, dat ik ben uitgegaan van de gedachte een ontwerp te moeten maken, dat in de plaats van de Armenwet zou komen, om daarna te zien, hoe ik de groepsregelingen erin kon brengen. Ik ben uitgegaan van het volgende.

In de Nederlandse gemeenschap zijn er burgers. Zij hebben de verantwoordelijkheid, voor het bestaan van zich en hun gezin te zorgen. Zij moeten zien daarvoor het inkomen te verkrijgen via arbeid, via sociale verzekering of, voor zover zij dat hebben, via vermogen. Wanneer nu een burger niet in staat is deze verantwoordelijkheid waar te maken, heeft de overheid de plicht hem bij te staan zonder onderscheid des persoons, zonder te kijken naar rang en stand of naar de vraag, of de oorzaak, waardoor die burger bijstand nodig heeft, voortkomt uit een zeer individuele situatie of dat deze oorzaak bij een grote groep voorkomt. Ik wilde een wet maken, mijnheer de Voorzitter, waarop iedere burger een beroep kon doen, met opgeheven hoofd” — een term, die meermalen, met instemming uiteraard, in deze Kamer is aangehaald — „en waardoor hij niet in een atmosfeer zou worden geplaatst, die in strijd zou zijn met zijn vrijheid en met de waardigheid van zijn menselijke persoon. Dit zijn mijn uitgangspunten geweest.”.

Tjeenk Willink

Mijnheer de Voorzitter! Het is mij echt niet duidelijk, waarom de Nederlandse wetgever niet in staat zou zijn, meer wetten te maken, waarop iemand met opgeheven hoofd een beroep kan doen. De vraag van de heer Smallegenbroek, waarom de groepsregelingen niet in een wet zijn vastgelegd, is, dacht ik, door deze passage in het geheel niet beantwoord. Er zijn mogelijkheden te over om naast elkaar wetten te maken, waardoor burgers, die bijstand nodig hebben, binnen de scope van hun eigen behoeften en omstandigheden, op de meest adequate wijze en met de grootste rechtszekerheid worden geholpen.

Naar aanleiding van onze vraag in het voorlopig verslag heeft de Minister een ander antwoord gegeven, dat mij evenmin heeft kunnen bevredigen. Zij zegt nl. op blz. 6 van de memorie van antwoord:

„Immers, ook bijstand volgens groepsregelingen is bijstand in de kosten van het bestaan waarbij gelet zal moeten worden op de persoonlijke verantwoordelijkheid”,

— akkoord, Minister, maar dit is een voorwaarde, die ook in alle sociale verzekeringswetten voorkomt, men denke slechts aan artikel 31 van de Werkloosheids- en Wachtgeldwet —

„waarbij de voorlichting t.a.v. de mogelijkheden van dienstverlening en bemiddeling tot het verkrijgen daarvan te pas kunnen komen”,

— dit is een omstandigheid, waarvan de Minister in de gewisselde stukken expressis verbis heeft gezegd, dat dienstverlening niet alleen bij de bijstandsverlening te pas kan komen, maar ook bij de sociale verzekering en op het gebied van de gezondheidszorg; ik dacht, dat ook dit geen argument is voor het comprimeren in één wet van de groepsregelingen —

„waarbij ook voorwaarden gesteld moeten kunnen worden”

— ook alweer akkoord, maar datzelfde artikel 31 van de Werkloosheidswet geeft in punten a tot en met f bijzonder uitgewerkte voorwaarden; waarom moeten die voorwaarden nu worden geüniformeerd in één wet? —

Nu komt er een, althans voor mij, moeilijker punt:

„waarbij ook de samenstelling van het gezin een rol speelt”.

De Minister zal zeggen: zie je wel, hier heb je nu de noodzaak van het samenbrengen van normatieve groepsregelingen in één verband met de geïndividualiseerde zorg! Neen, mijnheer de Voorzitter! Weliswaar wordt in de groepsregelingen rekening gehouden met de samenstelling en de middelen van het gezin, maar deze elementen worden daarin juist volgens vaststaande normen beoordeeld, terwijl bij de geïndividualiseerde bijstand de levensomstandigheden van iedere bijstandbehoefte op zichzelf worden geëvalueerd. De Minister heeft mij dan ook door dit argument bepaald niet overtuigd van de noodzaak van het samenbrengen van de normatieve groepsregelingen en de individuele bijstand onder één noemer, zodat de wet hinkt op twee gedachten. De Minister heeft in verband met deze uitdrukking gevraagd: Hoe moet ik de kwalificatie hink-stap-sprong interpreteren; mejuffrouw Tjeenk Willink voelde er blijkbaar iets denigrerends in, waarin zij zich heeft laten rectificeren door de geachte afgevaardigde de heer Samkalden. Ik bedoelde bepaald niet iets denigrerends te zeggen, maar ik was bang, dat de Minister zich deze woordspeling als onaangenaam zou aantrekken en dat zou ik betreuren.

Minister **Klompé**: Ik ben niet zo aantrekkelijk.

Mejuffrouw **Tjeenk Willink** (P.v.d.A.): Dat is in vele opzichten niet waar, Excellentie!

Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft gezegd — ik kom nu even terug op de kwestie van de sociale raden —, haar welbekend argument herhalend: de wettelijke taken van de sociale raden verdwijnen en dus hebben deze instituten

Tjeenk Willink e. a.

geen reden van bestaan meer onder de Bijstandswet. Ik geloof, dat het grote verschil van mening is ontstaan door het feit, dat de Minister armenzorg in de zin van de wet van 1912 heeft beperkt tot de materiële steunverlening, terwijl zij evengoed als ik weet, dat de Armenwet van meet af aan ook een zeer belangrijk stuk van immateriële dienstverlening bestreek. Misschien kan ik dat het duidelijkst adstrueren door een uitsluiting van niemand minder dan dr. Slotemaker de Bruïne, die in 1910 n.a.v. de indiening van het ontwerp-Heemskerk in een preadvies voor de Nederlandse Vereniging voor Armenzorg en Weldadigheid schreef:

„Een Burgerlijk Armbestuur, handelend naar het bedoelde stelsel, zal heel anders dan tot nog toe pedagogisch en ethisch werken; het zal kerken, die zulk een arbeid maar zeer ten deele doen, in morele waarde overtreffen. Dit is geen bezwaar tegen de vrijheid, aan het Burgerlijk Armbestuur gegeven, maar wel een ernstige aansporing aan de kerken om zich te bezinnen op haar roeping en te toonen, dat haar niet alleen principieel of historisch, maar ook moreel de voorrang toekomt.”.

Uit dit betoog, dat ook thans nog — zij het in enigszins andere bewoordingen — toepasselijk zou zijn op de problematiek van de immateriële dienstverlening van het maatschappelijk werk, blijkt wel hoe groot de reikwijdte van de Armenwet was.

Artikel 56 van de Armenwet kent aan de sociale raden op dit ruime terrein taken toe, die op het ogenblik nog zeer relevant zijn en die gezien de ontwikkeling van de armenzorg naar het maatschappelijk werk op het ogenblik nog moeten worden geëffectueerd. Ik wil hierop thans niet verder ingaan, vooral omdat de Minister toch meer en meer heeft doen uitkomen, dat zij de functie van de Sociale Raden, zij het dan in een andere organisatorische vorm in een aantal gemeenten, gecontinueerd wil zien. Ik hoop van harte, dat de gemeentebesturen daartoe zullen medewerken, al ben ik er niet van overtuigd dat de gemeentelijke overheid overal een zo goede communicatie met het kerkelijk en particulier initiatief heeft, dat niet aan de Gemeentelijke Dienst voor Sociale Zaken de voorkeur wordt gegeven als centrum van samenwerking boven een zelfstandig instituut.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou tot slot willen concluderen, dat de Bijstandswet in zeer vele opzichten verbeteringen brengt, zoals ik in eerste termijn reeds heb gezegd. Naar onze mening zal in de — niet al te verre — toekomst verder moeten worden gegaan en ik denk aan het citaat, dat prof. Schaper aan het slot van zijn pas verschenen boek „Tussen Macht, Staat en Welvaartstaat” aangehaald uit Thorbeckes Narede: Niemand heeft het in de hand, doch waarheen stuur hij die het niet in het oog heeft?”.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat de Minister in haar grote wet de sociale vooruitgang heeft gebracht, die op het ogenblik haalbaar is en dat zij, indien zij in haar hoge ambt zou terugkeren, verder zou sturen naar het doel: de mogelijkheid van een leven in menselijke waardigheid en zelfstandigheid ook voor hen, die op financiële bijstand van de overheid zijn aangewezen. Op dit punt wil ik liever niet ingaan, nu ik in een artikel van prof. Titmuss, iemand die in het maatschappelijk werk bekend is, over de welvaartsstaat — een artikel van maart 1963 — heb gelezen:

„Since 1951, the term has apparently come to mean all things to all men.”.

Deze Minister van Maatschappelijk Werk heeft in de jaren van haar ambtsvervulling hiertoe op allerlei wijzen een belangrijke bijdrage gegeven, waarvoor haar veel dank toekomt.

Mejuffrouw **Klompé**, Minister van Maatschappelijk Werk: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde is begonnen met te constateren, dat haar betoog in eerste instantie kennelijk bij een aantal toehoorders misverstaan had gewekt. Zij

Minister Klompé

heeft daarom uiteengezet hoe zij, een Leidse achtergrond hebbende, het judicium zag. Mijnheer de Voorzitter! Ik constateer met genoegen, dat wij er reuze op vooruit zijn gegaan, want een jaar of drie geleden, toen ik hier verdedigde een beperkte wet op de beperking van het verhaal, heeft de geachte afgevaardigde mij ook een judicium meegegeven en dat was: Niet dan na zeer lange aarzeling. Zij vond, dat ik toen te ver ging. Toen heb ik de grap gemaakt, dat dit een opmerking was, die een afgestudeerde van Utrecht, gehoord van een afgestudeerde van Leiden, zeer bekend in de oren klonk. Wij zijn er erg op vooruitgegaan.

Mejuffrouw **Tjeenk Willink** (P.v.d.A.): Een mens kan groeien.

Minister **Klompé**: Inderdaad, wij zijn nu van de zeer grote aarzeling gekomen tot het genoegen.

Mijnheer de Voorzitter! Nu alle scherts ter zijde. Ik zou gaarne willen ingaan op enige opmerkingen van de geachte afgevaardigde. De geachte afgevaardigde zal begrijpen, dat ik niet inga — het zou niet elegant zijn — op haar opmerkingen over hetgeen een van mijn zeer gewaardeerde hoofdambtenaren al dan niet in een stuk heeft geschreven. Wat hij daarin heeft willen zeggen, is naar ik meen ongetwijfeld geheel in de geest van hetgeen hier door mij schriftelijk en mondeling naar voren is gebracht. Het zou echter niet elegant zijn, wanneer wij hier met elkaar over bepaalde teksten gingen redetwisten. Dat zal ook de bedoeling van de geachte afgevaardigde niet zijn.

De geachte afgevaardigde is teruggekomen op de hoofdpunten. Hierover wil ik toch nog wel iets zeggen. Er zijn twee hoofdpunten, nl. de kwestie van het subjectieve recht en de kwestie van de groepsregelingen. Over beide wil ik een opmerking maken.

De geachte afgevaardigde heeft gezegd: nu heeft u het boek van dr. Heering aangehaald en u heeft de vier punten genoemd, maar u heeft eigenlijk alleen maar punt b uitgewerkt, nl. de formulering.

Dit is inderdaad het geval, mijnheer de President, want de geachte afgevaardigde had dr. Heering juist op dit punt aangehaald.

Nu zegt de geachte afgevaardigde: ik vind het kardinale punt c. Dit punt luidde:

Geeft de regeling op objectieve wijze aan tot welk bedrag, voor hoe lange duur en eventueel onder welke voorwaarden een uitkering moet worden verstrekt.

Dit gaat niet meer over de formulering, maar over de inhoud.

Mejuffrouw **Tjeenk Willink** (P.v.d.A.): Daar heb ik het vanmiddag over gehad.

Minister **Klompé**: Mijnheer de President! De geachte afgevaardigde heeft wel over de inhoud gesproken, maar niet op het moment — is het niet zo, dan heb ik het verkeerd begrepen —, dat zij de dissertatie van dr. Heering aanhaalde. Het is niet erg, de geachte afgevaardigde heeft mij eraan herinnerd en ik wil er gaarne op antwoorden.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer de geachte afgevaardigde op dit punt komt en stelt: „daar gaat het mij om” en dit dan nader uitwerkt en zegt: „ik ga heel ver, ik ga zo ver, dat ik in de wet zelf een groot aantal dingen wil vastgelegd hebben en niet in een algemene maatregel van bestuur”, dan gaat de geachte afgevaardigde helemaal niet zo vreselijk ver, want in de Tweede Kamer is al van verschillende zijden verzocht om artikel 1, lid 3, waarin over die algemene maatregel van bestuur werd gesproken, te maken tot een norm, die voldoende was.

Ik heb mij daartegen bewust verzet en gezegd, dat ik daarin slechts een deel van het pakket wilde objectiveren en niet het gehele pakket. Ik geloof, dat dit een van de kernpunten van het dispuut tussen de geachte afgevaardigde en mij is. Zij

zegt: het gaat mij om meer rechtszekerheid; die rechtszekerheid wordt groter naarmate zij verder objectiviteit.

Dit ben ik aan de ene kant met de geachte afgevaardigde eens en aan de andere kant niet. Naarmate men meer objectiviteit, kan er een grotere rechtsongelijkheid ontstaan, meer rechtsonzekerheid, omdat dan iemand niet datgene krijgt, wat hij in zijn speciale omstandigheden nodig heeft.

Men kan niet, wanneer men een wet maakt, die in alle mogelijkheden werkelijk soelaas moet kunnen bieden, volledig objectiveren, dat is uitgesloten. Men zal altijd de marge moeten laten voor de speciale dingen. De geachte afgevaardigde heeft gezegd: en die restgroep dan? Zij corrigeerde zich zelf en zei: ik vind dat een vervelend woord. Ik ben er blij om, dat zij het zegt, het verwondert mij ook niet, dat zij het zegt. Zij heeft meteen de kern aangegeven van een van de problemen, nl. dat ik juist in verband met die vrijheid en die waardigheid van de burgers niet een wet wilde maken, die een stigma had van: dit is de wet van de restgroep. Nu zegt de geachte afgevaardigde — ik kom nu op het tweede stuk, dat ik meteen wil behandelen —: ik begrijp uw betoog niet, natuurlijk kunt u meer wetten maken, waarom kunt u dat niet. De geachte afgevaardigde heeft een aantal punten genoemd, die ik in de memorie van antwoord heb vermeld.

Ik herinner de geachte afgevaardigde eraan, dat dit een antwoord was op een stellingname van de geachte afgevaardigde, respectievelijk van haar groep, die anders luidde dan in de Tweede Kamer is gebleken. In de Tweede Kamer werd gezegd: wij willen de groepsregelingen in een aparte wet hebben. Met name is dit gesteld door de geestverwanten van de geachte afgevaardigde. Ik heb een aantal motieven genoemd. Ik heb o.a. het antwoord gegeven, dat de geachte afgevaardigde heeft geciteerd, maar in het voorlopig verslag heeft de geachte afgevaardigde iets anders gezegd. Zij stelde daarin nl.: U had de wet, waarin de groepsregelingen en de individuele bijstand gezamenlijk worden geregeld, anders moeten structureren; U had één hoofdstuk moeten maken voor degenen, die onder de groepsregelingen vallen en een hoofdstuk voor hen, die individuele bijstand ontvangen. Op deze opmerking ben ik in mijn memorie van antwoord ingegaan. Ik heb toen gezegd: lieve geachte afgevaardigde — het woord „lieve” heb ik niet gebruikt, want zo zegt men het niet, maar het was in ieder geval de toon van mijn opmerking —, wanneer de twee hoofdstukken in één wet worden ondergebracht, moet ik alle punten, die U hebt genoemd — o.a. de verantwoordelijkheid en de voorwaarden — zowel in het hoofdstuk met betrekking tot de ene als in het hoofdstuk met betrekking tot de andere groep opnemen. Ik heb uitgelegd, waarom men naar mijn gevoel met de structuur van de wet, die de geachte afgevaardigde voor zich ziet en beter acht, niet was geholpen, omdat men dan in beide hoofdstukken al die verschillende punten aan de orde moet stellen. De geachte afgevaardigde mag dus niet zeggen, dat dit mijn argumentatie was, twee wetten te voorkomen. Dit is niet juist, mijnheer de Voorzitter. Ik geef de geachte afgevaardigde direct toe, dat er natuurlijk twee, drie of vier wetten kunnen worden gemaakt. Onder mijn departement b.v. ressorteert de Wet buitengewoon pensioen 1940—1945. Dit is een geheel aparte wet in verband met het verzet. Ook is een wet ten behoeve van de Zuiderzeeslachtoffers in het leven geroepen en ik kan mij meer van dergelijke wetten voorstellen, maar het gaat erom, mijnheer de Voorzitter, dat wij hier met burgers hebben te maken, die om welke reden dan ook niet beschikken over voldoende middelen, noodzakelijk voor het bestaan, middelen uit arbeid, uit sociale verzekeringen of uit vermogen. Deze groep van burgers kan men in gedachten in tweeën splitsen. Van de ene groep kan men zeggen, dat de oorzaak van de moeilijkheden niet uitsluitend individueel is bepaald, en dat een grote groep eigenlijk in dezelfde omstandigheden verkeert. Ik denk hierbij o.a. uit de gerepatrieerden uit Indonesië, de oorlogsslachtoffers en aan zelfstandigen, die in bepaalde omstandigheden verkeren. Voorts zijn er degenen, waarvan de

Minister Klompé

oorzaak van de moeilijkheden niet door een grote groep wordt gedeeld. Ten aanzien van de eerste categorie kan men zeggen: Omdat die groep ten gevolge van dezelfde omstandigheden in bepaalde moeilijkheden is gekomen, kan ik wel voor die groep zoveel mogelijk objectiveren, nl. in de vorm van een groepsregeling. Dit is ten aanzien van de andere groep niet mogelijk. De aanspraak van deze groep is op zich zelf hetzelfde. Ik kan het ten aanzien van de ene groep iets meer objectiveren. Ik heb juist willen voorkomen, te komen in het hoekje, waar de geachte afgevaardigde zelf niet wenst te zitten, nl. dat de overblijvenden, de restgroep, dan een aparte wet krijgen. Ik heb getracht dit duidelijk te maken in mijn opmerkingen, die de geachte afgevaardigde heeft geciteerd. De motivering, die de geachte afgevaardigde uit de memorie van antwoord heeft geciteerd, slaat niet op de vraag, of er één wet is, of dat er twee, drie of vier wetten zijn, maar op de vraag, of in één wet twee hoofdstukken moeten worden ondergebracht. Ik geef evenwel direct toe, dat ik meer wetten zou kunnen maken, maar zeer bewust heb ik dit niet willen doen, omdat er mijns inziens geen principieel verschil is tussen degenen, wier moeilijkheden wel of niet door een grote groep worden gedeeld. Ik wil voorkomen dat, door twee wetten te maken, de restgroep een stigma krijgt. Dat is een kwestie van opvatting over de betekenis van de mens, over de waardigheid van de mens en over de liefde die wij tegenover de mens hebben te betrachten. Ik denk aan de poëtische opmerking van de geachte afgevaardigde de heer Beerekamp, die zei dat de liefde gelukkig was als zij door het recht werd gekust. Het is voor mij dus een heel persoonlijk aanvoelen en ik kan het ook niet anders verdedigen dan door te zeggen, dat ik geen grond kan vinden om voor bepaalde mensen uitsluitend omdat de oorzaak van hun nood niet door een grote groep wordt gedeeld maar slechts door een enkeling, een wettelijke regeling te maken, die op hen het stigma van de restgroep legt, van de marginale groep.

Mejuffrouw **Tjeenk Willink** (P.v.d.A.): Excellentie, waarom geeft U aan de enkeling, die toevalligerwijze niet veel lotgenoten heeft, minder rechtszekerheid dan aan degenen, die in een grotere groep kunnen worden opgenomen?

Minister **Klompé**: Daarop kom ik nog, want ik was nog niet klaar met mijn verhaal.

Mejuffrouw **Tjeenk Willink** (P.v.d.A.): U houdt van interrupties, Excellentie.

Minister **Klompé**: Ik heb even vooruitgegrepen op het tweede deel van het betoog van de geachte afgevaardigde, maar ik kom hierop nog terug. De geachte afgevaardigde wilde in de wet dus deze gehele zaak neerleggen. Ik kom dan weer terug op punt c van dr. Heering, dat de geachte afgevaardigde aangreep, toen zij zei: ik wil dat u de duur en de hoogte en de voorwaarden van de uitkering vastlegt. Mijnheer de Voorzitter! Dat is niet allemaal mogelijk. Men kan het wel doen, maar dan doet men te kort. Men moet altijd een escape houden voor speciale zaken, en voor de individuele gevallen en voor de gevallen die binnen de groepsregelingen een bepaalde objectivering hebben gekregen. De Tweede Kamer heeft bij monde van verschillende geachte afgevaardigden bepleit: maak artikel 1, lid 3, tot een algemene maatregel van bestuur, die geeft wat de geachte afgevaardigde wil, al wil zij eigenlijk nog verder gaan, maar die dus vaste bedragen aangeeft. Wat zijn nu de redenen geweest, waarom ik mij daartegen heb verzet? Dat zijn verschillende redenen geweest. In de eerste plaats zouden wij daarmee het gehele regeringsbeleid ten aanzien van de sociale verzekeringen doorkruisen. Op het moment, dat men in een wet definitief vastlegt wat zonder meer kan worden afgedwongen, kan men de verdere uitbouw van de sociale verzekering wel opgeven. Daarmede heeft men als het ware de prikkel tot het gezamenlijk, ook als groep, verantwoordelijkheid nemen in de sociale

verzekeringen, weggenomen. Ik kan mij voorstellen dat de geachte afgevaardigde zegt: dat wil ik ook, ik heb bezwaar tegen het regeringsbeleid ten aanzien van de sociale verzekeringen. Dat zou dan de consequentie zijn. Op het moment echter dat men aan bepaalde groepen van de bevolking een afdwingbaar recht geeft op een bepaald bedrag, waarvan zij kunnen bestaan — en dan zal het toch nog altijd voor de een net te weinig en voor de ander te veel zijn en men moet het dus soms aanvullen — dan doorkruist men daarmede het gehele sociale verzekeringsbeleid. Ik noem hierbij als voorbeeld een punt, dat aanhangig is bij de Sociaal-Economische Raad, waarover ik mij uiteraard niet verder zal uitlaten in dit stadium, ik heb dat in de Tweede Kamer ook niet gedaan: moet de uitkering van de A.O.W. worden opgetrokken? Moet er een verzekeringssituatie worden geschapen voor zware geneeskundige risico's? Op het moment, dat men al deze dingen, in een wet vastlegt, zet men meteen een streep onder deze vragen en onder dit beleid.

Een tweede punt is de kwestie, dat, wanneer men een volledig verantwoord minimum zou leggen in de wet, geldend voor iedereen, zulks voor sommigen altijd nog te weinig is, zodat men er toch in individuele gevallen iets bij moet doen. Er bestaat dan het gevaar, dat men het minimum tot een maximum laat worden. Doordat men in verschillende gemeenten andere opvattingen kan hebben over dat minimum — ik laat even in het midden of dat dan kleine of grote gemeenten zijn — bestaat het gevaar, dat men een rechtsongelijkheid in verschillende delen van het land krijgt. Dat zou ik in hoge mate betreuen.

Ik meen dus, dat hetgeen hier is geschied de prikkel voor het uitvoerend bijstandverlenend orgaan legt om zich in elk individueel geval rekenschap ervan te geven, wat er nodig is. Dat zal men ook moeten doen bij degenen, die op een uitkering krachtens groepsregeling aanspraak maken, want het is zeer wel mogelijk, dat ook deze een speciale uitkering (artikel 13) nodig hebben.

Ten aanzien van het subjectieve recht moet ik even een opmerking maken over hetgeen de geachte afgevaardigde mejuffrouw Ten Broecke Hockstra heeft gezegd en haar in bescherming nemen, voor zover het nodig is, want zij kan ten slotte in deze Kamer het woord niet voeren. Op blz. 3941 van de *Handelingen* van de Tweede Kamer staat in het kader van hetgeen de geachte afgevaardigde heeft gesteld over de commissie van haar partij, die zich met deze vragen heeft beziggehouden:

„Recht op ondersteuning kan alleen worden ontleend aan de sociale wetgeving, waarbij de verplichting tot premiebetaling de grondslag vormt...” enz.

In het kader van deze zaak heb ik dit niet anders opgevat dan als het subjectieve recht in de zin, zoals de geachte afgevaardigde mejuffrouw Tjeenk Willink het in deze zaak wenste.

De geachte afgevaardigde mejuffrouw Ten Broecke Hockstra heeft zich echter ook aangesloten bij de geachte mejuffrouw Kok, die wel degelijk in positieve zin de nadruk op de rechtsplicht heeft gelegd en ook heeft gezegd, dat het van groot belang is, dat daardoor de burger een aanspraak op bijstand krijgt. Ik meen dus, dat het misschien nog duidelijker was geweest, indien hier had gestaan „subjectief recht op ondersteuning”.

Als de geachte afgevaardigde echter zegt het subjectieve recht te hebben gewild, omdat er zoveel misverstanden zijn, omdat de mensen het niet begrijpen, dan overtrekt de geachte afgevaardigde naar mijn smaak deze kwestie. Er is naar mijn gevoel in de Tweede Kamer bij niemand ook maar een moment een misverstand geweest over de vraag, welke aanspraken hier aan de burger worden gegeven.

Mejuffrouw **Tjeenk Willink** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Mag ik de Minister even interrumpen? Het gaat nl.

Minister Klompé

om de zin vóór die, welke de Minister heeft voorgelezen. Mevrouw Ten Broecke Hockstra heeft nl. gesteld:

„Evenals in de memorie van toelichting is neergelegd, kwam onze commissie toen al tot de conclusie, dat deze rechtsplicht voor de overheid tot ondersteuning geen „recht op bijstand" geeft aan de mens in nood, zoals wel het geval is in de Duitse wet.”.

Minister Klompé: Daaruit blijkt toch wel: het is de wijze, waarop het *subjectieve recht* is gesteld. Zo heb ik het gelezen en zo heb ik het ook begrepen. En als men verder mevrouw Kok aanhaalt, dan blijkt daaruit, dat zij hetzelfde standpunt heeft ingenomen. Ik heb dat anders gelezen en ik kan de zorg van de geachte afgevaardigde, dat hier een misverstand gewekt zou zijn, niet delen.

De geachte afgevaardigde heeft verder gesproken over het noodzakelijk gevolg van het verband met de Europese integratie. De geachte afgevaardigde weet dat ik een groot Europees hart heb. Reeds zeer lang geleden heb ik mij daarmee uitvoerig en veel beziggehouden, maar ook dat argument spreekt mij niet zo sterk aan. Wanneer de geachte afgevaardigde immers consequent zou zijn geweest, dan zou zij ook de structuur van de wet hebben moeten aantasten wat betreft het scheiden van het materiële en het niet-materiële. De Duitse wet heeft een veel grotere combinatie gemaakt dan wij gedaan hebben. Bovendien kan ik er andere landen van de West-Europese Unie tegenover stellen, die lang niet zo ver gaan. Dus ook dat argument spreekt mij niet zo erg aan.

Mevrouw **Tjeenk Willink** (P.v.d.A.): Niet zo erg, maar blijkbaar wel een beetje, Excellentie.

Minister Klompé: Wanneer men iets doet, dat de samenwerking in Europa vergroot, dan spreekt mij dat altijd aan. Maar dit hier spreekt mij niet aan, omdat ik het gevoel heb, welke kant men ook uitgaat: veel scheelt het niet.

Ik heb reeds gesproken over de normering in de wet. Het kernpunt van het verschil tussen de geachte afgevaardigde en mij zit hierin, dat zij niet bereid is de consequentie te aanvaarden van het feit, dat wij hier te maken hebben met een wet, die het laatste bolwerk is en die uiteindelijk een uitloop moet geven voor iedere moeilijkheid, zodat het niet mogelijk is, voor 100 pct. de rechtszekerheid te geven, uitgedrukt in de vorm van geld en tijdsduur. Dat is de consequentie van het karakter van deze wet. Op het moment dat men dit zou wensen en men die marge eruit gooit, moet men een nieuwe wet maken, die dat opvangt en die dan het laatste bolwerk zal zijn en ik heb gemeend dat dat niet nodig en niet wenselijk was.

Mevrouw **Tjeenk Willink** (P.v.d.A.): Excellentie, in de frontlinie kan men vele bolwerken naast elkaar hebben.

Minister Klompé: Ik heb op de vraag of er twee bolwerken naast elkaar kunnen staan reeds geantwoord. Het standpunt van de geachte afgevaardigde was, dat zij wenste, dat de rechtszekerheid vergroot moest worden door een wet te maken, waarin objectief alles geregeld was. Ik betoog iedere keer, dat dat niet mogelijk was en dat men, wanneer men een wet maakt waarin alles objectief geregeld is, daarnaast toch ook iets moet maken, wat de rechtszekerheid bij beroep zal moeten kunnen afdwingen, waardoor dus de burger tot aan de laatste mogelijkheid toe zijn beroep heeft.

De geachte afgevaardigde heeft nog gesproken over de Grondwet en is mij bijgevalen in mijn gedachten ter zake.

Minister Klompé e. a.

Ik ben van mening, dat artikel 209 van de Grondwet natuurlijk veranderd moet worden, maar ik geloof, dat men op het ogenblik, dat dit gebeurt, zich rekenschap moet geven van veel meer; van het inzicht dat gegroeid is sinds dit artikel in de Grondwet is gekomen, van de verantwoordelijkheden, die vandaag de dag naar wij menen een overheid heeft niet alleen tegenover deze zaken, maar ook tegenover de gehele maatschappelijke ontwikkeling ten aanzien van de gemeenschap. Daarom heb ik gesteld dat dit verder moet gaan.

De geachte afgevaardigde heeft nog gesproken over de sociale raden en heeft gezegd: U ziet de taak — artikel 56 e.a. — in de bestaande Armenwet, die nu vervangen wordt, veel te beperkt; die ziet u te veel in het materiële vlak. Neen, mijnheer de Voorzitter, ik geloof niet dat men het zo mag stellen. Ik geloof alleen dat in ieder geval deze samenwerking is tot stand gekomen bij de wet van 1912 om juist het samenspel tussen overheid en particulier initiatief en tussen het particulier initiatief onderling — omdat immers deze wet vooronderstelde dat men eerst naar het particulier initiatief zou gaan om bijstand te verkrijgen voordat men naar de overheid kon gaan — goed te doen zijn. Ik heb nooit ontkend, dat er bepaalde zaken zijn, die door een aantal sociale raden zijn uitgebouwd, die eigenlijk los staan van hun taak als sociale raden ingevolge de Armenwet en die van belang kunnen zijn. Ik vertrouw dat het gesprek, dat tussen particulier initiatief en overheid op lokaal en op rijksniveau zal worden gevoerd, zal leiden tot zodanige vormen van samenwerking en gezamenlijke bezinning, dat ook de totstandkoming van deze wet inderdaad zal blijken te zijn, zoals ik straks stelde: het openen niet alleen van een nieuwe weg voor de burgers in dit land ten aanzien van de materiële bijstandsverlening, maar ook van nieuwe perspectieven, het creëren van een nieuwe situatie, waardoor de bijstandsverlening op niet-materieel terrein, die toch zeker in deze tijd in toenemende mate van belang is, ook weer een nieuwe stimulans zal kunnen krijgen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het wetsontwerp wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, het voor de leden ter inzage gelegde gedeelte van het officiële verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De Voorzitter: Ten slotte deel ik aan de Kamer mede, dat het in mijn voornemen ligt haar weder in openbare vergadering bijeen te roepen tegen dinsdag, de 18de juni a.s., te 13.30 uur, met voortzetting, zo nodig, des avonds.

Voor de openbare behandeling zal ik alsdan aan de orde stellen de volgende ontwerpen van wet:

Wijziging van het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen 1945 (7083);

Voorziening bij de Kroon tegen administratieve beschikkingen (Wet beroep administratieve beschikkingen) (5363);

Wijziging van de regelen met betrekking tot het geding in cassatie (2079);

Wijziging van de grens tussen de gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude en de gemeenten Amsterdam en Haarlem (6736) en

Regelen met betrekking tot Gevaarlijke Stoffen (6570).

De vergadering wordt te 22.48 uur gesloten.

